

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİN TARİH VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİYLE
BATMAN VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ÊZİDÎLER**

**HAZIRLAYAN
Netice BOZKUR**

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK**

BATMAN 2014

TEZ ONAY SAYFASI

Netice BOZKUR tarafından hazırlanan “Din Tarih ve Kültürel Özellikleriyle Batman ve Çevresinde Yaşayan Êzîdiler” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Mehmet Nesim DORU

Yrd. Doç. Dr. İhsan Burak BİRECİKLİ

Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK
Enstitü Müdür V.

19/03/2014

YEMİN BELGESİ
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BATMAN

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**DİN TARİH VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİYLE BATMAN VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ÊZİDÎLER**” adlı yüksek lisans tezinin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden başka bir birim kuruluna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi beyan ederim.

19/03/2014

Netice BOZKUR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**DİN TARİH VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİYLE BATMAN VE
ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ÊZİDÎLER**

Netice BOZKUR

Batman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

Batman–2014, Sayfa: XIV + 120

Mezopotamya’da ortaya çıkan ve bu coğrafyada hayat bulan pek çok din ve inançla bazı noktalarda benzerlik taşıyan Êzîdîlik, XII. yüzyılda kurucusu olduğu kabul edilen Şêx Adî b. Müsafir’den sonra kurumsallaşan, farklı din ve inanç sistemlerinden etkilenmesi sebebiyle senkretik özellikler gösteren ve mensuplarını Kürtlerin oluşturduğu bir etno-din’dir. Êzîdîler, inançlarını değişime karşı korumak için kendilerini çevre etkilerine kapatarak kırsal yerleşim yerlerinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Öteden beri, Êzîdî olmayanların Êzîdîlerle ilgili çoğunlukla önyargılı ve gerçeği yansıtmayan yayınlar yapmaları, Êzîdîlerin Avrupa’ya yoğun göçleri ve bunun etkilerinden biri olarak farklı kültürlerle etkileşim içerisinde bulunmaları günümüz Êzîdîlerinin kapalı toplum olma özelliklerini terk etmeye yönelmiş görünmektedir. Êzîdîlerle ilgili araştırmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu tez çalışmasının farkı, lokal bir sahaya yönelmiş ve malzemelerinin önemli bir kısmını buradan elde etmiş olmasıdır. Bu doğrultuda Batman ve çevresindeki Êzîdî varlığı hakkında sözlü tarih çalışması yapılmış, tezin alanı Batman ve Beşiri’deki Êzîdîlerle sınırlı tutulmuş, bununla birlikte Êzîdîlerle ilgi Arşiv belgelerinden bazıları tasnif edilip ilgili olanları kullanılmıştır. Elde edilen kaynaklardan Batman ili çevresinde yaşayan Êzîdîlerin yaşayış biçimleri, inanç ve ibadetleri, Êzîdîlikteki önemli simalar ve sembollere yer verilerek ortaya çıkan bilgiler ışığında Batmandaki Êzîdîlerle ilgili dini tarihi ve kültürel olgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Êzîdî, Batman, Tawisê Melek, Şêx Adî, Beşiri,

ABSTRACT

MA, Thesis, THE ÊZÎDÎES THAT LIVE IN BATMAN AND
NEIGHBOURHOOD WITH THEIR RELIGIOUR, CULTURAL AND
HISTORICAL ASPECTS

Netice BOZKUR

BATMAN University, Institute For Social Sciences

Department Of History

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Muammer ULUTÜRK

Batman–2014, Page: XIV + 120

Êzîdîsm, which emerged from Mesopotamia and flourished in this region, and which has similarities with many religions and beliefs at an extent, is an ethno-religion, which was institutionalized after Şêx Adî b. Musafir, who is considered to be its founder in XII century, and which displays syncretic properties due to being affected by different religions and belief systems, and whose members are composed of the Kurds. The Êzîdîs preferred to live in rural areas by keeping themselves closed, away from the influences of nearby vicinity so as to protect their belief against change; therefore, this case caused Êzîdîsm to be perceived a “religion full of secrets”. The fact that the non-Ezids have frequently broadcast biased publications that do not reflect reality, and that the Êzîdîs have migrated to Europe heavily, and as a result of this, that they interact to different cultures have made them to tend to give up their being a closed society. The number of studies related to Êzîdîs is increasing day by day. The difference of this thesis is that it has oriented to a local field, and has obtained an important part of its sources in here. In this respect, an oral historical study was conducted about the existence of Êzîdîs in Batman and in the surrounding area, and the scope of the thesis has been limited the Êzîdîs living in Batman and Beşiri; however, the archive documents related to Êzîdîs were classified and used. From the sources obtained, the life styles of Êzîdîs, their beliefs and worships and their prominent figures and symbols in Esidism were given a place; and in the light of emerging information, it was tried to put forward religious, historical and cultural phenomena about Êzîdîs in Batman.

Keywords: Êzîdî, Batman, Tawisê Melek, Şêx Adî , Beşiri

ÖNSÖZ

Êzîdîlik, inanç esasları ve ibadet uygulamalarıyla yaşadığı coğrafyalarda genellikle anlaşılammış bir etno-dindir. Mensupları bazen kâfir ilan edilmiş, bazen sapkın bir din veya mezhep olarak görülmüş, kimi zaman da taraftarları İslamlaştırılmaya çalıştırılmışlardır. Anlaşılammama ve önyargılı yaklaşımlar Êzîdîlerin kendilerini gizlemelerine ve içlerine kapanmalarına sebep olurken bu durum Êzîdî olmayanlar tarafından Êzîdîliği heretik kabul etme eğilimini pekiştirmiş görünmektedir. Gözlemlerimiz göstermiştir ki, mensuplarının çoğunun ayrıntılı bir şekilde bilmediği bu dini, yakın çevrede yaşayan diğer din mensupları da hemen hemen hiç bilmemektedirler.

Êzîdîler Irak, Suriye, İran, Gürcistan, Ermenistan, Rusya ve Türkiye'yi de içine alan geniş bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Ülkemizdeki Êzîdî nüfusu ise erime noktasına gelmiştir. Bunun temelinde siyasi, dini ve ekonomik sebeplerden dolayı meydana gelen Êzîdî göçleri yer alır. Son toplu Êzîdî göçü 1980'li yıllarda başlamış, özellikle Almanya'ya yapılan göçlerle ülkemizdeki Êzîdî nüfusu büyük oranda düşüş göstermiş, bazı yörelerde ise hiç kalmamıştır. 2000'li yıllara geldiğimizde eskiden Êzîdîlerin yaşadığı yerleşim yerlerinde ya hiç Êzîdî kalmamış, ya da birkaç aile kalmıştır. Kalan ailelerin çoğunluğunun ise çocukları Avrupa'da özellikle de Almanya'dadır.

Bu çalışma yapılırken karşılaşılan temel problemlerden biri Êzîdîlikte yer alan bazı kelime, ifade ve sembollerin farklı kaynaklarda farklı şekillerde yazılmış olmasıdır. Bu çalışmada kelimeler seçilirken Êzîdî yazarlar tarafından yazılan kitaplar ile Batman ve çevresinde yaşayan Êzîdîlerin kullandıkları ifadeler esas alınmıştır. Bu tutum çalışmanın bilimselliğini koruma ve gerçeklere sadık kalma kaygısından ileri gelmektedir.

Farklı şekilde yazılan sözcüklerin başında Êzîdîleri ifade eden kelime yer almaktadır. Êzîdî olmayan kişiler onlardan söz ederken "Yezidi" ifadesini kullanırken, Êzîdîler "Êzdî/Êzîdî/Ezdaî/Îzîdî" gibi ifadeleri tercih etmekte. Batman ve çevresinde yaşayan Êzîdîler ile aynı sosyal çevrede yaşayan Müslüman Kürtler, "Êzîdî" ifadesini kullandıkları için bu çalışmada Êzîdî ifadesi kullanılmıştır.

Êzîdîlikte sıkça geçen ifadelerden biri de “şêx” ifadesidir. Bu ifadenin Türkçe karşılığı olan kelime “şeyh” kelimesidir. Şêx kelimesi Êzîdîlikte yer alan önemli simalar ve ruhani liderlerle sıkça kullanıldığı için(şêx Adî, Şêxubekîr, Şêxsîn, şêxhevînd, şêşîms vb.) kalıplaşmıştır, bundan dolayı “şeyh” ifadesi yerine “şêx” ifadesinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Êzîdîlerin kendilerini tanımlarken kullandıkları Ezda/Êzîdî kelimesi(Kürtçe’de ez=ben, da=verdi anlamına gelmektedir) Xweda’nın verdiği, Xweda’ya yani yaratana mensup anlamıyla kabul edilir. Xweda kelimesi (Kürtçe’nin Kurmancî lehçesinde “xwe”=kendi kendisini; “da” vermek, yaratmak) hem Êzîdîler hem de aynı çevrede yaşayan Müslüman Kürtler tarafından yaratana, Allah’ı ifade etmek için kullanılır. Êzîdîler “Xweda/Ezda” çerçevesinde yaratana mensubiyetlerini açıkladıkları için Bu tezde “Hüda, Allah, Tanrı” gibi ifadeler yerine “Xweda” ifadesinin kullanılmasının daha doğru olacağına kanaat getirilmiştir.

Tez çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları, yöntemi konusunda bilgi verilmiş, bu dine ait tanımlar-semiboller incelenmiştir.

Birinci bölümde Êzîdî tarihi ve bu dinin temel özellikleri, etimolojisi, Şêx Adî b. Müsafîr’in Êzîdîlikteki yeri ve Êzîdîlikte dini sınıflar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Batman’da Êzîdîlik ve Êzîdîler, ibadet ve uygulamalar, dine giriş ritüelleri, ziyaret mekânları, özel günler ve bayramlar, cenaze ve ritüeller, geleneksel uygulamalar, Êzîdîlikte kadın ve evlilik konuları ele alınmıştır.

Batman ili ve çevresindeki Êzîdî köylerini ziyaret edip karşılıklı görüşmeler yapmak suretiyle bilgi temin etme konusunda hayli zahmetler yaşadığımız tez çalışmamız, yörede sayıları erime noktasına gelmiş Êzîdîleri konu edinen ilk çalışma olmuştur. İlgililerine faydalı olmasını dileriz.

Tez konusunun seçiminden sonuçlanmasına kadar bana her konuda sonsuz destek vererek yardımlarını esirgemeyen değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK’e, çoğu konuda bilgisine başvurduğum babam Mehmet

Cesim'e, bana ilkeli yaşama konusunda örnek olan annem Bedriye, ağabeylerim M. Vesim, Selman ve ablam Selma'ya, tez dönemim boyunca benimle köy köy gezen, yazdığım her bölümü sabırla dinleyip yorumlayan değerli ablam Sehrete'ye, yorum, düzeltme ve önerileriyle tezimi zenginleştiren sevgili kardeşim Binaz'a, tezin temelini teşkil eden görüşmelere katkılarından dolayı başta değerli arkadaşım Pınar KIRMIZITAŞ ve ailesi olmak üzere bütün Müslüman görüşmecilere, sorduğum bütün sorulara açık yüreklilikle cevap verip yardımcı olan ve evlerinde misafirperverlik gösteren Êzîdî görüşmecilere ve adını anmadığım herkese teşekkür etmeyi borç bilirim.

Netice BOZKUR

Haziran 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III-V
İÇİNDEKİLER.....	VI-XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII-XIV
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu	3
2. Araştırmanın Amacı.....	3
3. Araştırmanın Önemi.....	4
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
5. Araştırmanın Sayıltıları.....	5
6. Araştırmanın Yöntemi.....	5
a. Belgelerden Yararlanma.....	5
b. Saha Araştırması.....	5
7. TANIMLAR/ SEMBOLLER.....	6
7. 1. Tavus Kuşu (Melekê Tawis).....	7
7. 2. Xerqe (Hırka).....	8
7. 3. Qewl (Kavl).....	8

7. 4. Senceq (Sancak).....	8
7. 5. MorKirin (Mühürlemek).....	8
7.6. Kiras Guherîn/Kiras Guhastin.....	9
7.7. Berat:.....	9
7.8. Laleş.....	10
7. 9. Xwişk û Birayê Axiretê (Ahret Kardeşliği).....	10

BÖLÜM I

EZİDİLİK VE EZİDİLİĞİN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	11
1. ANA HATLARIYLA ÊZÎDÎ TARİHİ.....	11
1.1.Êzîdilikte Mitolojik Figürler ve Êzîdîliğin Eski inançlarla İlişkisi.....	11
1. 2. Tarih Boyunca Êzîdîlerin Yaşam Alanları.....	16
2. Êzîdî İsmiinin Etimolojisi.....	24
2. 1. Êzîdîleri Yezid b. Ebu Üneyse' ye Bağlayan görüş.....	24
2. 2. Êzîdîleri Yezid b. Muaviye' ye Bağlayan görüş.....	25
2. 3. Êzîdîlerin Menşeiini Yezd Şehri İle İlişkilendiren Görüş.....	26
2. 4. Êzîdîlerin Benimsediği Görüş.....	26
3. Êzîdîlerin Kökeni.....	27
4. Ezdilikte Yaradılış.....	27
5. Şêx Adî b. Mîsafîr (Şeyh Adi b. Müsafîr).....	30
5. 1. İslam Düşüncesinde Şêx Adî.....	31

5. 2. Şêx Adî b. Misafir'in Eserleri.....	34
5. 3. Êzîdîlere Göre Şêx Adî b. Misafir.....	35
6. Êzîdîlerde Sosyal Yapı.....	37
7. Sosyal Sınıflar.....	37
8. Êzîdîlikte Kast Sistemi.....	38
8. 1. Ruhaniler.....	38
8. 2. Şêx (Şeyh)	49
8. 3. Pîr:.....	40
8. 4. Qewal (Kavval).....	41
8. 5. Koçek (Guh-Çak):	43
8. 6. Feqîr (Fakir).....	44
8. 7. Micawir (Mücavi).....	45
8. 8. Feqra (Fekra).....	45
8. 9. Mirîd (Mürit).....	45

BÖLÜM II

BATMAN VE ÇEVRESİNDE EZİDİLİK VE EZİDİLER.....	47
1. Batman ve Çevresinde Yaşayan Êzîdîlik ve Özellikleri.....	47
1. 1. İbadet.....	47
1. 2. Kelime-i Şehadet.....	47

1. 3. Dua.....	48
1. 4. Namaz	51
1. 5. Oruç.....	51
1. 5. 1. Genel Oruç:	51
1. 5. 2. Özel Oruç:.....	52
1. 6. Hac.....	53
1. 7. Dine Giriş	54
1. 8. İrtidat/ Tahrir (Dinden Çıkarma).....	55
2. Batman Ve Çevresindeki Êzîdîlerin Yaşadığı Yerleşim Yerleri.....	56
2. 1. Xaldîler ve Xaldî İsmi'nin Kökeni.....	57
2.2.Xaldî/Haldi Bölgesinde Yaşayan Aşiretler ve Bazı Yerleşim Yerleri...58	
2. 2. 1. Xendeqî.....	58
2. 2. 2. Qizilanî.....	58
2. 2. 3. Neqîbî.....	59
2. 2. 4. Anqosanî/Ankosî.....	59
3. Geçmişten Günümüze Batman ve Beşiri'de Êzîdîler'in Nüfus Hareketleri.....	59
4. Günümüzde Batman Êzîdîlerin Yaşadığı Yerleşim Yerleri ve Önemli Merkezler.....	62
4. 1. Çinêriya (Yolveren) Köyü:.....	62

4. 2. Feqîra (Üçkuyular) Köyü:.....	64
4. 3. Qorix (Uğurca) Köyü:.....	65
4. 4. Hicrê (Yolkonak) Köyü:.....	65
4. 5. Şimzê/Şimiz (Oğuz) Köyü:.....	66
4. 6. Şahsim (Onbaşı) Mezrası:.....	66
4. 7. Hamdûna/Hamdûnan (Kurukavak) Köyü:.....	66
4. 8. Cumhuriyet Mahallesi/Uğrak (Texeriyê).....	66
4. 9. Bazîwan(Kumgeçit) Köyü.....	67
4. 10. Bahims (Yalınkavak).....	67
5. Batman ve Çevresindeki Êzîdîler İçin Kutsal Olan Ziyaret Yerleri.....	70
5. 1. Ziyareta Şêxevind/Şêxhevinda (Şêxhevind Ziyareti).....	70
5. 2. Ziyareta Amadinan (Amadinan Ziyareti).....	71
5. 3. Ziyareta Keçika Qadîşkê/Qedîşkê (Keçika Kadişke Ziyareti).....	72
5. 4. Ziyareta Sorê Soran (Sore Soran Ziyareti).....	72
5. 5. Ziyareta Hecrika Şêxsin (Hecrika Şêxsin Ziyareti).....	72
5. 6. Ziyareta Qulubdor (Kulubdor Ziyareti).....	73
5. 7. Parêşgeha Qolîbaba (kolibaba Ziyareti).....	73
5. 8. Ziyareta Şêx Gêlan (Şeyh gelan Ziyareti).....	73
5. 9. Zêwa Mîra/Zêwa Şêxan (Zeva Miran/ Zeva Şeyhan Ziyareti).....	73
5. 10. Silavgeha Olmemenda (Olmemenda Ziyareti).....	73

5. 11. Ziyareta Cafil Teyar (Cafil Teyar Ziyareti).....	73
5. 12. Ziyareta Şêxê Hesên/Melîk Şêxisîn (Şeyh Hasan/Melik Şeyhsın Ziyareti).....	74
5. 13. Dêra Mergogîs (Mergogis Kilisesi).....	74
5. 14. Ziyareta Mêrê Bayê (Mêrê Bayê Ziyareti).....	74
5. 15. Ziyareta Mîrê Bazbutê (Bazbut Miri Ziyareti).....	74
5. 16. Ziyareta Mêrê Bendikê).....	74
5. 17 Ziyareta Şêx Usiv(Şeyh Usiv Ziyareti).....	74
6. Ezidilerde Takvim Özel Günler ve Bayramlar.....	75
6 1. Takvim.....	75
6. 2. Basimbar/Serê Salê (Çarşema Sor).....	75
6. 3. Cejna Havinê (Yaz Bayramı).....	77
6. 4. Cejna Çilê Zivistanê (Kış Bayramı).....	77
6. 5. Cejna Cemaî (Cemaat Bayramı).....	77
6. 6. Îda Qurbanê (Kurban Bayramı).....	79
6. 7. Xidiryas û Xidirnebî Bayramı:.....	79
7. Êzîdîlerde Ölüm ve Cenaze Ritüelleri	80
7. 1. Ölüm.....	80
7. 2. Ölü Gömme Âdeti	81
8. Sünnet Olma ve Kirvelik.....	83

8. 1. Sünnet.....	83
8. 2. Kirvelik.....	84
9. Êzîdîlerde Evlilik.....	85
10. Êzîdîlikte Kadının Yeri.....	87
10. 1. Xatuna Fexra.....	87
10. 2. Pîra Fat/Pîr Afat.....	88
10. 3. Mushefa Reş'te kadın.....	89
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA:	94
KAYNAK KİŞİLER.....	99
EKLER	101

KISALTMALAR

- a.g.b : Adı geçen bildiri
a.g.e : Adı geçen eser
a.g.m : Adı geçen makale
a.g.sa. : Adı Geçen Sayı
a.g.t : Adı geçen tebliğ
a.g.tz : Adı geçen tez
Akt. : Aktaran
a.s. : aleyhisselam
bkz. : Bakınız
BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
b.s : Basım sayısı
c. : Cilt
d. : Doğum
Ed. : Editör
f. : Fon kodu
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
H. .../M. ... : Hicri/ Miladi
İst. : İstanbul
M. : Miladi
M. Ö. : Millattan Önce
M. S. : Milattan Sonra

Ö. : Ölüm

Ör. : Örneğin

s. : Sayfa

S: : Sayı

t.y. : Tarih Yok

v.d. : ve devamı

y. : Yer no

yy. : Yüzyıl

Yay. Haz.: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Êzîdîlik, mensuplarının Kürtçe konuştuğu Ortadoğu kökenli senkretik özellikler gösteren bir dindir. Êzîdîler, dinlerinin dünyanın en eski dinlerinden biri olduğunu fakat kutsal kitaplarının ve dinleriyle ilgili bilgi veren eserlerinin uğradıkları saldırılar sonucu yok edildiğini, tarihi bilgilerinin sözlü olarak anlatılan hikâyeler ve “qewller” aracılığıyla korunduğunu ve nesilden nesile aktarıldığını ifade etmektedirler.

Toplumlar tarih boyunca pek çok etkiye açık bir şekilde yaşamışlardır. Bu etkiler, onların inanç sistemlerinin de değişmesine sebep olmuştur. Êzîdîlerin yazılı tarihlerinin çok eskiye dayanmadığı, bilginin asırlar boyunca sözlü yollarla geldiği görülmektedir. Êzîdîliğin ne olduğu, tarihi, ortaya çıkışı ve zaman içerisinde geçirdiği evreler konusunda pek çok görüş mevcuttur. Bazı İslam bilginlerine göre Êzîdîlik Hariciye'nin İbadiye kolundan doğmuş, bir süre sonra da İslamiyet'ten sapmaya başlamıştır. Bu görüşü savunanlar Êzîdîliği bir “din” olarak değil, bir “mezhep” olarak kabul etmektedirler. İkinci görüşe göre ise Êzîdîlik İslamiyet'ten çok daha önce ortaya çıkmış bir dindir. Bu görüş ise daha çok Êzîdîler tarafından dile getirilmektedir.

Türkiye'de sayıları giderek azalan Êzîdîlerin bir kısmının Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı köylerde yaşadıkları bilinmektedir. Êzîdîlere ait yerleşim alanlarının sayısı vaktiyle yüzlerle ifade edilirken, ileride açıklayacağımız gibi Êzîdî göçleri sonucu günümüzde bazı köylerde hiç Êzîdî kalmamış bazılarında ise sadece birkaç aile kalmıştır. Batman ve çevresindeki Êzîdîlerin önemli bir kısmı siyasi sebeplerden dolayı göç ederken bir kısmı da ekonomik sebeplere bağlı olarak göç etmişlerdir.

Êzîdîlik pek çok din, inanış ve tarikata ait bazı özellikleri taşımaktadır. Bu benzerlikler, din ve inançlar arasındaki etkileşim vakıasını göstermekle beraber nev'i şahsına münhasır özellikler gösteren Êzîdîliğin Zerdüştlük, Manicilik, Sabîlik, Mezopotamya folkloru ve Hıristiyanlık gibi kadim zamanlardan beri var olan pek çok inancın izlerini taşıdığını göstermektedir.

Batman ilinde bulunan tarihi yapılar ve bu yapıların ait olduğu medeniyetlerin tarihi, Neolitik Çağ öncesine dayanmaktadır. M Ö 7000'li yıllara kadar giden bu tarihi süreç içerisinde pek çok medeniyet ve inanç sistemi bu coğrafyada hayat bulmuştur.¹ Bu inançlardan biri de Êzîdîlik'tir. Canlı bir olgu olan dini inanışlar da tarihi süreç içerisinde değişime uğramıştır. Bu durum Batman ve çevresinde yaşayan Êzîdîler için de geçerlidir.

Êzîdîlerin Batman ve çevresindeki sayıları hızla azalmaktadır. Yüzyılların birikimiyle gelişen, değişen ve günümüzde yok olmakla yüz yüze kalan bu inanç temsilcilerinin hali hazırdaki durumlarını ortaya koymak, dini-kültürel açıdan önemli olduğu kadar tarihi açıdan da önem arz etmektedir.

Farklılıkların kabulü toplulukları birbirine yaklaştıran etmenlerin başında yer almaktadır. Önyargılardan kurtulup kültürel farklılıkların zenginlik olduğunun farkına varmak ve inançları olduğu gibi kabul etmek objektif yaklaşımın gereğidir. Bu çalışmanın yapılması böyle bir kanaatten doğmuştur.

---

¹Ergün Aktürk ve diğerleri, **Batso Batman İli Sosyo- Ekonomik Profili**, Kaya Grafik, Batman 2011, s. 28.

1.Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada Batman ili ve Batman'a bağlı ilçelerde yaşayan Êzîdîlerin dini özellikleri, sosyal yaşamları, yaşadıkları bölgeler, tarihi özellikleri ve tarih içerisinde geçirdikleri değişimler üzerinde durulmuştur. Batmandaki Êzîdîlerin büyük bir kısmı Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı köylerde yaşamaktadır. Batman'da yaşayan Êzîdîlerin sayısında son dönemlerde ciddi bir azalma söz konusudur. Buralardan göç eden Êzîdîler yurt dışına özellikle Almanya'ya göç etmişlerdir. Bu çalışmada Êzîdîlerin bölgede kalan mensuplarına ulaşılarak gelenekleri, dini yaşayış biçimleri ve sosyal çevreyle ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Êzîdîlerin isminin kökeni, ortaya çıkış tarihleri, Şêx Adî b. Musafir'in dindeki konumu gibi konular ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Êzîdîlerin inanç yapısı içerisinde Xweda ve melek inancı önemli bir yer tutmakta, özellikle Tawisî Melek inancı ve bu inanç yapısı içerisinde Tawisî Melek'in konumu aynı sosyal çevrede yaşayan ve Êzîdî olmayanlar tarafından tam olarak anlaşılammamaktır. Bu husus, araştırma kapsamında netleştirilmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Êzîdîlerin Batman ve çevresinde ne zamandan beri yaşadıkları bilinmemektedir. Vaktiyle sayıları on binlerle ifade edilen Batman Êzîdîlerinin nüfusları günümüzde onlu sayılarla ifade edilmeye başlanmıştır. Êzîdî yerleşim yeri olarak bilinen pek çok köy günümüzde terk edilmiş durumdadır.

Bu çalışma, imkânlar ölçüsünde Batman ve Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Êzîdî köylerinde yaşayan Êzîdîlerle ve aynı sosyal çevrede yaşayan ve Êzîdî olmayanlarla yüz yüze görüşme yaparak, Êzîdîlerin yakın tarih içerisinde geçirdikleri değişimi ortaya çıkarma amacını gütmektedir.

Kendilerine özgü inanç, ibadet ve yaşayış biçimleri olan Êzîdîlerle ilgili pek çok şey yazılıp söylenmiştir. Bu çalışmada, sözlü tarihin yöntemleri içinde Êzîdîleri kendilerinden dinleme ve öğrenme hususu esas alınmış ve tarihi süreç içerisinde meydana gelen durumlar/değişimler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. Araştırmanın Önemi

Yüzyıllardır Batman ve çevresini yurt edinmiş Êzîdîlerin günümüzdeki durumlarının araştırılması bölgenin inanç tarihi hakkında önemli bir boşluğu doldurmuş olacaktır. Êzîdîlik, uzun yıllar boyunca kendi içine kapanık özellikler göstermiştir. Bu din hakkındaki bilgiler kendi temsilcileri tarafından paylaşılmadığından farklı çevreler tarafından ortaya konulan kimi çalışmalar gerçeği yansıtmada eksik kalmış yahut da ön yargılı yaklaşımlardan kurtulamamıştır. Son dönemlerde Êzîdîler cephesinden önemli bir değişim gözlenmektedir. İnanç ve gelenek hakkındaki bilgiler, yazılı ve görsel araçlarla daha çok da internet yoluyla paylaşılmaktadır. Batman ve çevresinde yaşayan Êzîdîlerle ilgili bir çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmanın yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmayla Batman Êzîdîleri hakkında objektif bilgiler ortaya konularak tarihi bir sorumluluk yerine getirilmeye çalışılırken ileride yapılacak çalışmalara ve araştırmalara katkı sağlama amacı güdülmüştür.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada Batman'ın Beşiri ilçesi ve köylerinde yaşayan Êzîdîlerin tarihi, inanç özellikleri ve sosyal yapıları üzerinde durulmuştur. Buralardan yurt dışına göç eden Êzîdîlere ise ulaşmanın zorluğundan yer verilememiştir.

Êzîdîler farklı ülke şehir ve bölgelerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu çalışmada Irak, İran, Suriye, Gürcistan, Ermenistan, Rusya, Almanya, Arnavutluk gibi ülkelerde yaşayan Êzîdîlere yer verilmeyecektir. Aynı şekilde Türkiye'de Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesi, Siirt'in Kurtalan ilçesi, Diyarbakır'ın Bismil ilçesi, Mardin'in Midyat ve Nusaybin ilçeleri ile Şırnak'ın İdil, Silopi ve Cizre ilçelerinde yaşayan Êzîdîler de bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Batman ve çevresinde yaşayan Êzîdî nüfusunun az olması ve farklı köylerdeki ikametleri onlara fiziki açıdan ulaşmayı da zorlaştırmıştır.

5. Araştırmanın Sayıtları

Bu çalışma kapsamında Batman'ın Beşiri ilçesinde yaşayan Êzîdîlere ulaşıp dinleri ve ibadetlerine ilişkin sorular sorulmuş, ibadet şekilleri, sosyal çevreyle ilişkileri ve kültürleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Görüşülen kişilerin doğru bilgi vereceği ve yönlendirilen sorulara içten cevap verecekleri sayıltısı kabul edilmiştir. Saha çalışmamız sırasında görüştüğümüz Êzîdîlerin samimi yakınlık ve cevaplarına tanık olduğumuzu belirtmekte fayda görüyoruz.

6. Araştırmanın Yöntemi

6.1. Belgelerden Yararlanma

Belgelerden yararlanma; tarihi, edebi eserlerin ve belgelerin çözümlenmesidir. Olayların sadece şimdiki durumda gözlenmesi yeterli değildir. Şu andaki veriler soruların bütün cevaplarını içermeyebilir. Bunlara geçmiş zaman içindeki gelişimin incelenmesi de katılmalıdır. Tarih, sadece olayları tespit etmekle kalmayıp olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi de aramaktadır. Başka bir ifade ile tarih; belgelere, olgulara ve olaylara bakarak bunlar arasında bağıntı ve ilişki arayarak sosyal konularda genellemelere varmaya çalışır. Çalışmamızda bu hususa dikkat edilmiştir.

6.2. Saha Araştırması

Gerçek, hayatın içinde yer almaktadır. Sosyal bilimlerde bir grup, bir şirket, bir köy, bir şehir veya bütün bir toplum alan olarak kabul edilebilir. Alan araştırmaları insanların herhangi bir konudaki görüşlerini ve değerlendirmelerini içerir.²

Batman Êzîdîleri ile ilgili yapılan bu çalışmada ilk olarak literatur taraması yapılmıştır. Bu konuda pek çok kitap ve makale elde edilmekle yetinilmemiştir.

---

² İbrahim Arslanoğlu, Sosyal Bilimlerde Metot ve Araştırma Teknikleri, w3.gazi.edu.tr/~iarslan/arastek.doc 08.09.2012

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine gidilerek Batman Êzîdîleri ile ilgili belgeler taranmıştır. Tezimizde bunlardan ilgili olanları kullanılmıştır.

Saha araştırması süreci çalışmanın fiziki boyutuyla en zahmetli kısmıydı. Bu amaçla Beşiri ilçe merkezi ve bu ilçeye bağlı köylere ziyaretler yapılmış, görüşme isteğimizi kabul eden Êzîdîler ve onların yakın çevresinde yaşayan Müslümanlarla görüşülmüştür.

Beşiri ilçe merkezine bağlı Hopê (Asmadere) ve Hicrê (Yolkonak) köylerine gidilmiştir. Bunlardan Hopê köyünde Êzîdîlerin yaşamadığı görülmüştür. Êzîdîlerle ilgili bilgiler köy muhtarı, köyde görev yapan öğretmenler ve köylülerden bilgi alınmak suretiyle elde edilmiştir. Hicrê köyünde dört yıl öncesine kadar Êzîdîlerin bulunduğunu fakat şimdi bu köyde Êzîdî kalmadığını öğrendik. Hicrê köyünde bulunan ve Beşiri çevresindeki Êzîdîler için kutsal kabul edilen Êzîdî Mezarlığı araştırmamız arasında yer aldı. Beşiri'nin Cumhuriyet Mahallesi'nde [önceleri Beşiri'ye bağlı Texeriyê (Uğrak) köyünde] ise beş Êzîdî aileye ulaşılmıştır. Bu ailelerle çalışma süresi içerisinde defalarca görüşülüp bilgi alınmaya çalışılmıştır. Batman'daki Êzîdîlerle aynı çevrede yaşayan ve farklı yaş gruplarında olan Müslüman Kürtlerle de görüşülüp sosyal ilişkiler ve onların Êzîdîliğe bakış açıları öğrenilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Beşiri ilçe merkezinde bulunan Beşiri Lisesine gidilerek okuldaki yönetici, öğretmen ve Êzîdî ve Müslüman öğrencilerle görüşülmüştür.

Çalışmamızda görüşme talebimizi kabul eden yaklaşık on beş Êzîdiye ulaşıp görüşme yapılmıştır. Êzîdîlerle aynı sosyal çevrede yaşayan yaklaşık yirmi Müslüman Kürt'ten Êzîdî-çevre ilişkileri hakkında bilgi edinilmiştir.

Bu araştırmada imkânlar ölçüsünde Êzîdîlere ulaşıp dini inançları, ibadet şekilleri, yaşayış şekilleri ve sosyal ilişkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmış, diğer kaynaklar ve bu konuda hazırlanmış bilimsel çalışmalarla araştırmamız desteklenmiştir.

7. Tanımlar/Semboller

Araştırmamız boyunca, Êzîdîlerin kutsal saydığı sembollerle sıklıkla karşılaşmıştır. Aşağıda bu sembollerden sıkça karşımıza çıkanlara yer vermeyi uygun görüyoruz.

7. 1. Tawusê Melek (Tavus Kuşu)

Êzîdîliğin en önemli sembolüdür. Dünya yaratılmadan önce Xweda tarafından ilk günde yaratılan baş melek Azazîl, Tawusê Melek'tir. Baş melek olan Tawusê Melek "tavus kuşu" simgesiyle gösterilir. Êzîdîlik inancına göre Êzîdîler, Tawusê Melek'in halkıdır.³ Êzîdîlerde Tawusê Melek'in her zaman çok önemli bir yeri olmuştur. Xweda, kâinatı yarattıktan sonra yönetimi Tawusê Melek'e vermiştir. O sadece diğer altı meleğin değil bütün kâinatın da reisidir.⁴

Yaptığımız görüşmelerde tavus kuşunun manevi gücünün varlığına dair birçok inanç izine rastlanmıştır. Bu hususta bilgisine başvurduğumuz bir Êzîdî, üzerinde sürekli tavus kuşu tüyü taşıdığını, bu tüyün manevi açıdan kendisini rahatlattığını ve koruduğuna inandığını belirtmiştir.⁵

Çalışmamızda Tawusê Melek adlandırmasını Batman ve çevresindeki Êzîdîlerin söyleyiş biçimi ile Êzîdî yazılı kaynaklarında geçtiği şekliyle kullanmayı tercih ettik.

7. 2. Xerqe (Hırka)

Êzîdîlerde hırka geleneği köklü bir geçmişe sahiptir. Günümüzde de Êzîdîler arasında hırka kutsal bir sembol olarak kabul edilmektedir. Hırka Êzîdî din adamları tarafından giyilir ve bazı Êzîdîler bağlı oldukları din adamının hırkası üzerine yemin ederler.⁶

³Xanna Omerxali, *Êzdiyatî, Civak, Sembol, Rîtuêl*, Avesta Yay., Birinci Baskı, İst. 2007, s. 136.

⁴A. A. Semenow, "*KüçükAsya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları*", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihi, İctimai, Dini Felsefi*, S. 20, Cumhuriyet Matbaası, İst. 1931, s. 34.

⁵Görüşme yapılan kişi cüzdanının içindeki tüyü çıkarıp fotoğrafının çekilmesine izin vermiştir. Bkz. Ek-1

⁶Kemal Tolun, *Nasandina Kevneşopiyên Êzdiyatîyê* Peri Yay., I. Baskı, İst. 2006, s. 130.

Hırka, Êzîdîlerde kutsal kabul edildiği için bazen tedavi amacıyla da kullanılmaktadır. Nöbet geçiren veya kötü bir rüya gören kişilerin tedavisi için hırka suya konulur. Hırkanın konulduğu sudan o kişiye içirilir. Hırkanın konulduğu suyu dökmek günah sayılır.⁷

7. 3. Qewl (Kavl)

Êzîdîlikteki en önemli sembollerden biridir. Êzîdîlikteki qewller kutsal metinlerdir. Êzîdîler dinlerinin çok eski olduğunu ve dini bilgilerinin qewller vasıtasıyla günümüze kadar ulaşabildiğini ifade etmektedirler. Êzîdîlikte dünyanın yaradılışı, inanç ve toplulukla ilgili bilgiler, kutsal şahsiyetler, dinsel yaşam ve semboller ile ahlak, ölüm, yas vb. gibi pek çok konuda qewller bulunmaktadır.⁸

7. 4. Senceq(Sancak)

Êzîdîliğin önemli sembollerinden bir diğeri de senceqtir. Senceq, Tawusê Melek'i sembolize eder. Senceqlerin üç parçadan oluşan sarı tunçtan ayakları vardır. Bu ayaklar üzerinde aynı maddeden yapılmış bir kuş figürü vardır. Êzîdîler, yaşadıkları yerleri yedi bölgeye ayırıp her bölge için bir senceq belirlemişlerdir. Güvenlik probleminin olmadığı zamanlarda Êzîdî dini metinleri olan Qewlleri sözlü söyleyen dini sınıf olan qewaller her yıl Şêx Adî türbesindeki Senceqleri ilgili bölgeye götürüp müritlerden yardım toplarlardı.⁹

7. 5. Mor Kirin (Mühürlemek)

Êzîdîlikteki temel uygulamalardan bir tanesidir. Mor kirin işlemiyle yeni doğan Êzîdî bir çocuk resmen dine mensup olmuş sayılır. Hıristiyanlıktaki vaftiz uygulamasıyla benzerlik arz eden bu uygulamaya göre yeni doğan bir çocuk Lales Vadisindeki Şêx Adî türbesinin altında yer alan ve "Kaniya Spî" denilen pınara

⁷ Omerxali, Êzdiyâtî, s. 110.

⁸ Êzîdî dini metinleri olan Qewl örneklerini incelemek için bkz. Kreyenbroek/Reşow, a.g.e., 99-715.

⁹ Roger Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, Çev. Ayşe Meral, Avesta Yayınları, İkinci Baskı, İst. 2009, s. 66-67.

götürülür. Orada “dadê” diye hitap edilen görevli bir kadın yardımıyla çocuk bu pınardaki suya batırılır.¹⁰

Laleş bölgesine uzak olan ve orayı ziyaret etme fırsatı bulamayanlar için qewaller, Êzîdîlerin yaşadıkları yerlere geldiklerinde beraberlerinde getirdikleri sancakları suya batırıp bu suyla çocukların dine girişlerini sağlamış olurlar.

7.6. Kiras Guherîn/Kiras Guhastin

Ruh Göçü veya diğer bir deyişle tenasüh inancı konusu bazı dinlerde görülmektedir. Tenasüh inancı Mazdaki Magiler, Hint Brahmanları ve Sabîiler arasında mevcuttur. Kiras Guherîn, Kürtçe'nin Kurmancî lehçesinde “elbise değiştirme” anlamına gelmektedir. Êzîdîler bu tanımla beden ölümünü ve ruhun ölümsüzlüğünü ifade etmek istemektedirler.¹¹ Ruh sürekli kalıp değiştirir, ta ki bu dünyada günahları tamamen bitince öbür dünyaya öyle gidebilir. Bir Êzîdî öleceği zaman yanında ahret kardeşi (Xwişk û Birayê Axiretê), pir ve şêxi hazır olmalıdır. İnanca göre öldüğü gün kişinin ruhu Laleş bölgesine gider. Burada “Salât Köprüsü”nde def ve şebab isimli müzik aletleriyle karşılaşılır. Burada şêx, pir ve ahret kardeşi ruhu savunur. Eğer ruh iyiye cennete gider.¹²

Êzîdî inancına göre her dönem Tawusê Melek, bir has (xas) elbisesinde yeryüzüne inip Êzîdîleri kötülüklerden korumaktadır. Buna göre Şêx Adî, Tawusê Melek'in son dönemde yeryüzüne indiği elbisedir.¹³ Allah'ın faal sureti olan Tawusê Melek, Şêx Adî'de beden bularak Allah ile insan arasında aracılık misyonunu yerine getirmiştir.¹⁴ Êzîdilikte bu genel bir kuraldır. “Has”lar, “hasların elbiselerinden çıkarlar. Şêşims güneş tanrısı Şêx Şems'in, Şîxisin de Ay tanrısı Şêx Şîn'in elbisesinden çıkmıştır.¹⁵

¹⁰ Sêvê Ö., “*mor kirin*” konulu görüşme, Beşiri 2011. Ayrıca bkz. Tolan, s. 140.

¹¹ Victoria Arakelova, “*The Yezidi Religion And The 'Heretic' Milieu Of The Region*”, Çev. İbrahim Kutluay, *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri*, İst. 2011, s. 278.

¹² Tolan, a.g.e., s. 208-212.

¹³ Tosinê Reşid, *Êzîdiyatî: Oleke Hê jî Nenaskirî*, Lîs Yay. I. Baskı, Diyarbakır 2010, s. 159.

¹⁴ Zehra Işık, “*Yezidilik Teolojisi: Batman Yezidileri Örneği*”, *I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, İst. 2009, s. 470.

¹⁵ Sinan Çelik, “*Nav û Jêderka Êzdatiyê*”, *Zend Dergisi*, Kış Sayısı İst.2011, s. 5.

7.7. Berat

Berat, Laleş Vadisinde görevli olan, dünya işlerinden elini çekip kendisini ibadete adayan dini bir sınıf olan “feqir”ler tarafından Berat mağarasından alınan toprak ve Şêx Adî türbesinin altında bulunan Kaniya Spî (Beyaz Çeşme)’den alınan su ile yoğrulur. Elde edilen bu hamur, nohut büyüklüğünde topaklar haline getirilir. Hac ibadeti için Laleş’e gelen Êzîdîler, geri döndüklerinde bu beratlardan alarak Laleş’e gelemeyen tanıdıklarına ve akrabalarına götürürler. Êzîdîler beratları alıp öptüklerinde hacca gitmiş sayılırlar. Pek çok Êzîdî beratları üzerinde taşır, tehlikeli bir durumla karşılaştıklarında ise çıkarıp öperler ve Tawusê Melek, Şêx Adî gibi ulularını imdada çağırırlar. Êzîdîler öldüğünde¹⁶ beratlar cenazenin göz, ağız ve kulaklarının üzerine konulur.¹⁷ Konuya ilişkin olarak yaptığımız bir görüşmede, “beratların özel olarak dikilmiş üçgen bir hurç içerisinde duvarın yüksek bir yerine asılması gerektiği” ifade edilmiştir. Hurcun rengi konusunda ise mavi renk olmaması koşuluyla¹⁸ diğer bütün renklerin kullanılabileceği söylenmiştir.¹⁹

7.8. Laleş

Üç kilometre uzunluğunda olan Laleş Vadisi, bugünkü Irak Kürdistan bölgesi topraklarında Duhok kentinin yaklaşık 29 km. doğusunda, Musul ilinin de 57 km. kuzeyinde yer alır. Êzîdîliği sistemli hale getiren Şêx Adî’nin mezarı ve diğer kutsal kişilere ait türbeler burada yer almaktadır. Êzîdîlik inancında Laleş’in yeryüzü ve gökyüzünün dünyevi alanın dışında yüksekte yaratıldığına Şêx Adî’nin türbesinin altında bulunan Kaniya Spî (Beyaz Çeşme)’nin dünyanın katılmasını sağlayan maya olduğuna inanılır.²⁰

¹⁶ Êzîdîler ölümü elbise değiştirme anlamına gelen “*Kiras Guhertin*” şeklinde ifade etmektedirler.

¹⁷ Tolan, a.g.e., s. 142-143.

¹⁸ Kûrtçe’nin kurmancî lehçesinde “şîn” kelimesi hem mavi hem de yas anlamına gelmektedir. Mavi rengin yasak oluşunun yas anlamıyla da ilişkisi olabilir. Êzîdîlerde mavi rengin yasak oluşu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Omerxalî, a.g.e., s. 22-23.

¹⁹ Sêvê G, “berat” konulu görüşme, bkz. Ek-2 Berat Hurcu, Ek-3 Berat.

²⁰ Kreyenbroek\ Reşow, Tanrı ve Şêx Adî Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Anlatılar, Avesta Yay., İst. 2011, s. 59.

7. 9. Xwişk û Birayê Axiretê (Ahret Kardeşliği)

Êzîdîlikteki temel kurallardan biri de ahret kardeşliğidir. Ahret kardeşleri birbirlerine karşı sorumludurlar. Ahret kardeşliği iki erkek arasında veya iki kadın arasında yapılır fakat bunun istisnaları vardır. Ahret kardeşleri birbirinin cenaze töreninde bulunmak zorundadırlar.²¹

---

²¹ Ahmet Taşğın, "*Yezidiler Becirmaniler Karaçiler*", *Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar*, Haz. İbrahim Özcoşar, İst. 2007, s. 186.

I.BÖLÜM

ÊZÎDİLİK VE ÊZÎDİLİĞİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

1.ANA HATLARIYLA ÊZÎDÎ TARİHİ

Tarih yazıcılığı geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Her toplum, halk, grup ya da oluşum, geleceğinin inşası için tarihinin bilinmesi gerektiği noktasında hemfikir olsa da bu bilgilere ulaşmak çoğu zaman zor olmaktadır. Tarihi bilgilere ulaşabilmek, araştırılacak konu ile yakından ilgilidir. Tarih yazıcılığına önem veren, her türlü faaliyeti kayıt altına alma geleneğine sahip ve geçmişte egemenliği elinde bulunduran kişi, grup aile veya topluluklara ait tarihi bilgilere ulaşmak kısmen kolay olmakta iken, tarihi araştırılmak istenen grup, binyıllardır toplumsal yaşamın var olduğu ve sayısız dini inanç, mezhep, görüş ve düşüncenin hayat bulduğu Mezopotamya gibi bir coğrafyada yaşayan Êzîdîler olunca iş biraz daha zorlaşmaktadır. Binyıllardır bu coğrafyada yaşadıklarına inanılan Êzîdîlerin tarihin farklı dönemlerinde belli değişimler yaşadıkları farklı kesimler ve Êzîdîler tarafından kabul edilmektedir.

1.1. Êzîdilikte Mitolojik Figürler ve Êzîdiliğin Diğer Eski İnançlarla İlişkisi

Êzîdîler ile ilgili araştırma yapan herkesin mutlaka karşılaştığı bir husus, Êzîdilikte yer alan bazı inanç ve ibadetlerin başka din veya inançlarla belli ölçüde benzerlikler taşıdığıdır. Bu benzerliklere dayanarak pek çok araştırmacı bu dinlerden bir tanesini ön plana çıkararak Êzîdiliği buna bağlamaya ya da bu dini görüşün devamı, deforme olmuş hali gibi sonuçlara varmıştır. Êzîdiliğin bu şekilde bağlandığı dinlerin başında Zerdüştlük gelmektedir. Bu görüş farklı ekoller tarafından dile getirilmekte ve halen taraftar bulabilmektedir. Yaptığımız görüşmelerde, Êzîdîler de bu konuda net ifadeler kullanmaktan kaçınmış, kendilerini Zerdüşti olarak ifade etmedikleri halde, olmadıkları yönünde de açık ifadeler kullanmamış, çoğunluğu ise bu konuda tam bilgisi olmadığını belirtmiştir. Kanaatimize göre irki bir inanç özelliği (etno-din) olan ve Kürtler arasında görülen Êzîdiliği Zerdüştlüğe bağlama düşüncesinin temelinde İran-Pers ideolojisi çerçevesinde Kürt kimliğini inşa etme

düşüncesi yatmaktadır. Buna göre Zerdüştlük, İran dini olduğuna göre ve Kürtler de İranlı olduğuna göre Kürtlerin İslamiyet öncesi dinleri de Zerdüştlük olmalı düşüncesi hâkim olmuştur.

Milattan Önce IX. ve VII. yüzyıllarda İranlı aşiretler bugün Kürtlerin yaşadığı ve coğrafi olarak Kürdistan ismiyle nitelenen topraklara yerleşmişlerdir. Bu aşiretler, Ari ve Hint inançlarına sahiplerdi. En önemli tanrıları “iyilik ve yardım”ın sembolü olan “Baba Esman” idi. Buna aynı zamanda “Baba Diyaûs” da denilirdi. Yüzyıllar boyunca bu bölgede egemen olan ve M. Ö. VI. yüzyılda Medya’da da yayılmaya başlayan Zerdüştlük hiçbir zaman halk arasında egemen din olmayı başaramadı. Çünkü halk eski- temel dinine bağlı kalmayı sürdürüyordu. Zerdüşt dinine mensup kişiler eski inancını sürdürenleri “Dêva Yasna” (devlerin köleleri) ismiyle nitelemişlerdir.²²

Eski Hint ve İran döneminde, dünyanın doğruluk ve erdem gibi temel ilkelere göre kutsal varlıklar tarafından yönetildiğine inanılıyordu. Kurallara itaat edilip dua edildiği ve kurban verildiği sürece tanrıların dünyayı refah içerisinde tutmaları bekleniyordu. Bunun için dünya üzerindeki kutsal varlıkları ayin yerine davet edip yiyecek ve içecek sunup şükran şarkılarıyla eğlendirmek için düzenlenen dini kurban törenlerine İran’da “Yasna”, Hindistan’da “Yajna” adı verilmekteydi.²³

Zerdüştilerin “devlerin köleleri” olarak adlandırdıkları yerli halkın o dönem kendini nasıl tanımladığı bilgisine ulaşılmamış olmakla birlikte bu tanımları değerlendirmek için birçok dinde ve aynı zamanda Êzîdîlikte de önemli bir yere sahip olan ve köklerini Mezopotamya’dan alan “melek” inancını değerlendirmek gerekmektedir. Burada sözü edilen melekler kutsal kitaplarda anlatılan, Allah’ın hizmetinde olan melekler değil asi/günahkâr meleklerdir. Günahkâr meleklerle ilgili ilk bilgiler Hz. Nuh’un büyük dedesi Hanok(Hz. İdris) tarafından yazıldığı söylenen

²²Reşîd, a.g.e. , s.28-29.

²³ Philip Kreyenbroek & Christine Allison, **Kürt Kimliği ve Kültürü**, Avesta Yay., Birinci Baskı, İst. 2008, s. 133.

ve M.Ö. II. yüzyılın ilk yarısı süresince oluşan Hanok Kitabı'nda ve 1947 yılında bulunan Lut Gölü Parşömenlerinde bulunmaktadır.²⁴

Eski Ahit ve yeni Ahit'te adı geçen Hanok Kitabı, önce asırlarca saklanmış, daha sonra da dönemin kiliseleri tarafından IV yüzyılda apokrif olarak tanımlanarak kutsal metinler külliyyatından çıkarılmıştır.²⁵ Kitabın kilise çevresinden büyük tepki almasının temelinde yatan sebep, günahkâr melekler ve faaliyetlerine geniş yer vermesidir. Buna göre yeryüzüne gönderilen "asi melekler", eski Filistin'in kuzey bölgesinde yer alan Cebel-u Şêx'in üçlü zirvesiyle özdeş mitolojik bir yer olan Hermon Dağının zirvesi olan Ardis'e indiler.²⁶ Bahsedilen inişin tarihsel olarak Nuh Tufanı öncesi yakın bir dönemde olduğu söylenmektedir. Yeryüzüne inen meleklerin sayıları 200'dür. Bu meleklerin 20 adet liderleri vardır. Liderlerinin isimleri şöyledir: 1-Shemihazah (tüm grubun lideridir), 2-Aratagoph, 3-Ramtael, 4-Kokhabel, 5-Azael, 6- Ramael, 7-Daniel, 8-Zigiel, 9-Baragel, 10-Asael, 11-Hermoni, 12-Matarel, 13-Ananel, 14-Stawel, 15-Shamshiel, 16-Shahriël, 17-Tummiel, 18-Turiel, 19-Yomiel, 20- Yehaddiel.²⁷

Her bir liderin altında, ona bağlı dokuz melek vardır ve bunlar kavimler halinde yeryüzüne dağıldılar. Meleklerin görünüşleri şöyle idi; boyları çok uzun, yüzleri yılan yüzü gibi ama ışıltılı bir hale ile kaplı, gözleri alev alev ve çekik, elleri altıparmaklı, parmakları ince uzun, teni beyaz, saçları beyaz, gözleri renkli, konuşması fısıltı halinde ama etkili idi. Bu melekler Cennetten yeryüzüne geldiklerinde yeryüzünde yaşayanlara, madencilik, astronomi, ilk tarım teknikleri gibi faydalı bilgiler verdiler. Kadınlara güzellik sırlarını, göz kapaklarını güzelleştirmeyi öğrettiler. İnsan soyundan kadınları kendilerine eş seçtiler. 200 meleğin eşlerinden çok sayıda dev benzeri çocuklar doğdu. Bunlar Tevrat'taki²⁸

²⁴http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=1330, 01.08.2012.

²⁵<http://kutsalkitaplarvesahifeler.wordpress.com/category/1-kitaplar-ve-sahifeler/c-%E2%80%93mane-vi-metinler/hanok-kitabi/>, 01.08.2012.

²⁶ Andrew Collins, **Meleklerin Küllerinden**, Avesta Yay.,2. Baskı, İst.2009, s.40.

²⁷<http://kutsalkitaplarvesahifeler.wordpress.com/category/1-kitaplar-ve-sahifeler/c-%E2%80%93mane-vi-metinler/hanok-kitabi/>, 01.08.2012.

²⁸“... ve vaki oldu ki insanlar yeryüzünde çoğalmaya başladıkları zaman kızları doğdu ki Tanrı'nın oğulları insanoğullarının kızlarının güzel olduklarını gördüler, seçtikleri tümünü karı olarak aldılar.” (Tekvin, 6:1.2.) ; Ayr. Bkz. Collins, a.g.e., s.14.

“Nephilin/nefilim” soyudur.²⁹ Eski kültürler incelendiğinde dev ve gözleyenlerin anıldığı ve etkilerinin büyük olduğu görülmektedir. Ermenilerin ismi Ermenice’de dev gibi büyük anlamına gelen “Hayk” kelimesinden gelirken “Sümer” sözcüğü, “gözcünün ülkesi” anlamına gelmektedir.³⁰ Farklı coğrafyalarda dev ırkları ile ilgili benzer destan ve söylencelerin varlığı gözleyenlerin geçmişte yaşamış bir topluluğu işaret ettiği düşüncesini doğurmaktadır. Günahkâr olarak kabul edilen bu ırkın mirasının izleri büyük dinler tarafından silinmeye çalışılırken, bu antik inancın kültürel izleri izole bir hayat süren bazı melekçi topluluklarda karşımıza çıkmaktadır. Bu toplulukların başında ise Êzîdîler gelmektedir. Bilindiği gibi Êzîdîlikteki en önemli figür “Tawusê Melek”dir. Bu melek bütün baş meleklerin lideridir. Xweda dünyayı yaratmadan önce bu meleği yaratıp diğer altı meleğin lideri yapmıştır. Xweda ilk gün yani Pazar(yekşem) günü melek Azazil’i yaratmış ki o Tawusê Melektir.³¹ Êzîdîlikte Xweda dünyanın yaratıcısıdır fakat sürdürme görevini Tawusê Melek’e vermiştir.³² Tawusê Melek’in ilk ismi olan Azazil ismi ve bazı özellikleri gözleyenlerin liderlerinden biri olan “Azael/Azazel” ile büyük benzerlikler göstermektedir. Gözleyenlerle ilgili aktarılan bilgiler incelendiğinde onların sadece insan kızlarıyla birlikte oldukları için değil cennetin sırlarını da insanlara anlattıkları için günahkâr kabul edilip cezalandırıldıkları görülmektedir. Gözleyenlerin liderlerinden olan Azazel, insanlara madenlerin olduğunu bildirdiği, kılıç kalkan, bıçak ve zırh yapmayı öğrettiği belirtilmektedir. Ayrıca toprağı işlemeyi, tıp ve diğer sanatlarda kullanılan kırılğan beyaz bir maden olan ‘antimon’u nasıl işleyeceklerini öğretti. Azazel’in öğrettiği bazı bilgiler de kadınlara yöneliktir. Kadınlara göz kapaklarını güzelleştirme sanatını, her türden değerli taşın ve renklendirici maddelerin nasıl kullanıldığını öğretti. Azazel, ayrıca kadınlara seksten nasıl zevk alacaklarını ve istedikleri herkesle ilişkiye girebileceklerini öğretmekle de suçlanıyordu.³³

Azazel tarafından insanlara öğretilen ve cennet sırları olarak ifade edilen bilgiler incelendiğinde bunların ileri bir uygarlığa işaret ettiği görülmektedir.

²⁹ <http://alternatif.blogcu.com/olu-deniz-parsomenleri-iii/8850228>, 22.02.2013.

³⁰ http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=1330, 02.03.2012.

³¹ Omerxalî, a.g.e., s. 136.

³² Bkz. Tanil Yaşar, *Çemberin İçindeki İnanış: Yazıdilik*, Nokta Kitap, İst.2008, s.20.

³³ Collins, a.g.e., s. 42.

Toprağın işlenmesi yerleşik hayata geçişin işaretiyken madenlerin işlenip silah yapımının öğrenilmesi toplumu doğa, vahşi hayvanlar ve diğer topluluklar karşısında güçlü kılmaktadır. Tarih boyunca Êzîdîlerin yaşadığı bölgeler göz önünde bulundurulduğunda tarımsal faaliyetlerin temel geçim kaynağı olduğu görülmektedir. Yine Êzîdîliğin kutsal kitaplarından biri olarak kabul edilen ve yazılış tarihi ile kimin tarafından yazıldığı tam olarak bilinmeyen³⁴ Mishefa Reş'te Xweda Âdem'i yaratıp cennete koyduğunda meyve ve bütün yeşil bitkileri yemesi serbestti fakat buğday yemesi yasaktı. Tawusê Melek insanların nasıl ve nerede üreyip çoğalacaklarını Xweda'ya sorduğunda Xweda "bütün yetkiyi sana veriyorum" demiştir. Bunun üzerine Tawusê Melek, Âdem'e buğdaydan yemesini söylemiştir. Âdem buğdaydan yedikten sonra Tawusê Melek, onu dünyaya bırakmıştır.³⁵ Burada insanların nasıl ve nerede üreyip çoğalacaklarına karar verme yetkisi Tawusê Melek'tedir. Tawusê Melek'in üreyip çoğalması için yemesini önerdiği buğday ise Fırat ve Dicle Nehirlerinin güzergâhı boyunca yürütülen tarımsal faaliyetler içerisinde başat konumundadır. Günümüzde bile Êzîdî ve Müslüman Kürtler arasında buğday/ekmek kutsal kabul edilmekte, yere düşen kırıntılarına basılmamakta ve "qûtê îmanê" şeklinde tanımlanmaktadır. "qût" Kürtçenin Kurmancî lehçesinde "aş,- gıda" anlamına gelmektedir. Buğday ve buğdaydan üretilen ve bölgede temel besin kaynağı olan ekmeğin geleneksel olarak kutsal kabul edilmesi bin yıllar öncesinden Fırat ve Dicle havzasında başlayan tarım faaliyetlerine verilen değerin günümüze yansımaları olduğu kanaatine varılmıştır.

Hanok Kitabında, "kasdeca" olarak bilinen bir melek, insanlara yılan sokmalarından nasıl kurtulacakları bilgisini vermekle suçlanır. Yılan figürü, Êzîdî inancında çok önemli bir yere sahiptir. Musul'daki Babyan ile Nasari köylerinde bulunan özellikle Mand ve Ruhsit gibi bazı Êzîdî ailelerin, yılanlar üzerinde kudretleri olduğuna, yılan zehrine karşı bağışıklığa sahip olduklarına inanılmaktadır.³⁶ Êzîdîlerin kutsal mekânı olarak kabul edilen Laleş Vadisinde Êzîdîler için manevi değeri olan türbeler yer almaktadır. Bu türbeler içerisinde yer alan Şêx Adî türbesinin kapısında göze çarpan en önemli figür ayrıntılı bir şekilde

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşîd, a.g.e., s. 205-217.

³⁵ Bkz. Yaşar, a.g.e., s.118.

³⁶ Collins, a.g.e., s. 218.

resmedilen siyah bir yılan kabartmasıdır. Êzîdîler bunun Hıristiyan bir duvar ustası tarafından yapılan bir “süs” olduğunu söyleseler de!³⁷ Bu kabartmanın sağlam ve parlak kalması için kömür tozlarıyla ovulması ve türbeye girenlerin girmeden önce bu figür önünde durup onu öpmeleri Êzîdîler için manevi bir anlam taşıdığı kanaatini uyandırmaktadır.³⁸

1.2.Tarih Boyunca Êzîdîlerin Yaşam Alanları

Êzîdîlerin yaşam alanları incelendiği zaman yerleşmek için seçilen yerlerin en belirleyici özelliğinin güvenli ve nispeten saldırılara karşı korunaklı yerler olduğu görülmektedir. Sosyo-kültürel açıdan da kırsal yerleşim yerlerinde yaşayıp kapalı bir grup olma özelliğini son yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir.

Tarihi dönemlerden günümüze kadar Êzîdîlerin yaşam alanlarına bakıldığında coğrafi olarak geniş bir alana yayıldıkları görülmektedir. Bu yerler: Suriye’de Afrin’den başlayıp Heseke ve Qamişlo’ya kadar devam eder. Buradan Irak Kürdistan bölgesel yönetimine geçerek Şengal-Sincar’dan başlayarak Musul’a kadar devam eder. İran’da Mahabat’dan Hazar Gölü’ne kadar devam eder. Türkiye sınırları içerisinde ise Kars, Bingöl, Muş, Elazığ, Malatya, Maraş Gaziantep ve Kilis’ e kadar yayılır. Ayrıca Ermenistan’da Erivan, Leninakan ve Tiflis civarında yaşayan Êzîdîler vardır.³⁹ Günümüzde ise farklı tarihlerde dini, siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı Avrupa’ya Özellikle Almanya’ya yapılan göçler sonucu sayıları yüz binlerle ifade edilen bir Êzîdî nüfusu Avrupa’da yaşamaktadır.

Êzîdîlerin doğal yaşam alanları incelendiğinde, stratejik öneme sahip yerlerde yaşadıkları görülmektedir. Ulaşım ve güvenlik tedbirlerinin yeterince gelişmediği dönemlerde insanların genellikle kervanlar şeklinde hareket ettiği belirtilmektedir. Çoğunlukla ticari amaçlı olarak yapılan bu yolculuklarda su ihtiyacının karşılanabildiği, hayvanların otlanabileceği ve nispeten saldırılara karşı güvenli olan yollar tercih edilirdi. O dönemde üç temel tarihi yol Akdeniz’in doğusundaki ticari kentleri Mezopotamya’ya bağlardı. Büyük Çöl yolu, Fırat Nehri boyunca bir dizi su

³⁷Austen Henry Layard, *Ninova ve Kalıntıları*, Avesta Yay., Çev. Zafer Avşar I. Baskı İst. 2000, s. 199.

³⁸Collins, a.g.e., s. 218.

³⁹Tolan, a.g.e., s. 239.

kaynaklarına sahip olan en kestirme yol olduğu halde bu güzergâhta yaşanan aşiret kavgaları çoğu kez bu yolu tehlikeli bir hale getirirdi. Küçük Çöl Yolu ise Bağdat düzlüğüne kadar Fırat Nehri üzerinden gidip sadece son kısmı karadan olurdu. Üçüncü ve en tercih edilen yolun ise Halep'ten Musul'a oradan da Dicle Vadisine giden yol olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰

Êzîdîliğin yaklaşık 4000 yıldır varlığını sürdüren bir inanç olduğu ve Sümerlilere ait çivi yazılarında “Êzdî” sözcüğünün “giyanê dua kirî” dua etmiş ruhlar, ya da “Yên li ser riya rast” doğru yolda olanlar anlamında kullanıldığı belirtilmektedir.⁴¹ Eski inançlarının Êzîdîlik olduğu belirtilen Kürtlerin ilk yaşam alanının Zagros dağlarının güneyi olduğu daha sonra geniş bir alana yayıldıkları belirtilmektedir. M.Ö. IV. yüzyıl ile milattan Sonra V. yüzyıl arasında pek çok Kürt aşiretin güney ve güneydoğudan kuzey ve kuzeybatıya göç ettikleri ifade edilmektedir.⁴² M.Ö. bin yıllarla ifade edilen bir zaman diliminde Suriye ile Mezopotamya arasında ticaret, yolcu ve mal akışıyla beraber Mısır, Ninova ve Babil kayıtlarına göre yolun iki yakasında yer alan imparatorluklar arasında da sürekli mücadeleler var olmuştur.⁴³ Yaşanan bu mücadeleler bölgenin demografik yapısı üzerinde büyük etkilere neden olmuştur. M.Ö. 722 senesinde Kuzey İsrail Krallığı Asurluların eline geçmiştir. Asurlular on Yahudi aşiretini Mezopotamya'ya sürmüştür. Nüfusları yaklaşık olarak 28 bin kadar olan bu İsraililer bir daha Asur'dan geri dönememiştir. Bu yıllar boyunca bölgedeki çatışmalar devam etmiş ve Ninova Medlerle ittifak yapan Babilliler tarafından yakılmıştır. M.Ö. 606-605 yıllarında Babil tahtına geçen Nebukadnezar, M.Ö. 598 yılında Yehuda'nın başkenti Kudüs'ü ele geçirir ve kalan Yahudi aşiretlerini Babil'e götürür. M.Ö. 586 yılında Kudüs tekrar Nabukadnezar tarafından kuşatılır. Şehir yıkılır. Tarihe ikinci Yahudi göçü olarak geçen bu olaydan sonra Yahudiler tekrar Babil'e tutsak edilmek üzere sürgün edilir.⁴⁴ Bilindiği üzere göç eden topluluklar göç ettikleri yerlere kendi inanç, alışkanlık ve yaşam biçimlerini taşıdıkları gibi göç ettikleri yerlerde var olan tüm bu

⁴⁰Bkz. GuestJohn S. Guest, *Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yay. İst. 2007, s. 20.

⁴¹Xêro Nebo, A. *Research About ÊzidianReliciousMinority in Iraki Kurdistan*, akt. Reşîd, a.g.e., s. 89. Ayr. bkz. Zend dergisi, a.g.sa., s. 5.

⁴²H.Wright and G.Cohnson,*Population Exchange and Early State Formation in Soutwestern Iran*,American Antropologista77,1975, akt. Reşîd, a.g.e., s. 35-36.

⁴³ Guest, a.g.e., s. 23.

⁴⁴ Collins, a.g.e., s. 105; Guest, a.g.e., s. 23-24.

faktörlerin etkisi altına da girerler. Bu etkinin izlerini inanç sistemlerinde en iyi şekilde görebiliriz. Musevilikte melek inancı (melekoloji) yaşanan bu iki büyük sürgün olayından sonra gelişmiştir. M.Ö. 445 yılları dolaylarında Pers ülkesinden yapılan son Yahudi dönüşü sonrasında papazlığın yazıcıları Eski Ahit'in yeniden yazılması işiyle meşgul oldular ve bu dönemde ilk defa Tanrı Oğulları(gözleyenler)'na ilişkin söylenceler Tekvin'e girmiştir. Bu durum Hanok Kitabı'nda bahsi geçen rivayetlerin İran'dan alınmış olduğuna işaret etmektedir.⁴⁵

M.Ö. 400'lü yıllardan beri Anadolu ve Fırat'ın çevresinde karşı karşıya gelen iki güç olan Persler ve Yunanlılar dini açıdan da büyük roller oynadılar. Pers ülkesinde tahta geçen Erdeşir, M.S. 226 yılında Zerdüştlüğü devletin dini olarak ilan ederken, Roma 313 senesinde Hıristiyanlığı resmi dini olarak ilan etmiştir. Hıristiyanlık ve Zerdüştlük doktrinlerinin bir birleşimi olan Manihaizm dini, Erdeşir'in oğlu olan Şahpur dâhil pek çok kişi tarafından kabul görmeye beraber çok fazla yayılmayarak dinin peygamberi olan Mani, Persler tarafından öldürülüp taraftarlarına zulüm edilerek güçsüzleştirilmiştir.⁴⁶

Kürtlerin ataları olarak kabul edilen Medlerin ülkesini işgal eden Persler, dini inançları olan Zerdüştlüğü kendi egemen sınıf çıkarlarına uygun bir şekilde kullanırken, bu dini inancı Medler üzerinde sömürge aracı olarak kullanmak istemişlerdir. Zerdüş inancının ilk ortaya çıkışı M.Ö. 3000 yıllarına dayanır. İlk peygamberi Mehabat ismini taşımaktadır. İkinci peygamberi Huşeng(Hz. İbrahim olduğu iddia edilir)'in M.Ö. 2040'lı yıllarda yaşadığı kabul edilir. Üçüncü peygamber Zerdüş'ün M.Ö. 660'lı yıllarda yaşadığı ifade edilmektedir. Zerdüş inancının tarıma ve üretime verdiği önem, ovada yaşayan ve tarımsal faaliyetle meşgul olan Kürtler arasında yaygınlık göstermiş, dağlık alanlarda yaşayan Kürtlerde ise Perslerin sömürgecilik faaliyetlerine karşı direniş aracı olarak kullanmışlardır. Êzîdîlikle en fazla özdeşleştirilen Zerdüştlüğe baktığımızda temel özelliklerinden biri olan üretim faaliyetinin kutsallığı, günümüze kadar önemini kısmen korurken, Zerdüştlükteki düalizm özelliğine(iyilik-kötülük)Êzîdîlikte pek rastlanmamaktadır⁴⁷

⁴⁵ Bkz. Collins, a.g.e., s.114-115.

⁴⁶ Guest, a.g.e., s. 25.

⁴⁷ Musa Şanak, Mezopotamya'da Dinlerin Doğuşu ve Gelişimi, Aram Yay., İst., 1997,s. 23-25.

M.S VII. yüzyıla geldiğimizde, Arabistan Yarımadasında İslamiyet ortaya çıkmış, 632 Senesinde Hz. Muhammed vefat ettiğinde İslamiyet, Arabistan'da büyük kitleler tarafından dini inanç olarak kabul edilmişti. Hz. Muhammed'in vefatından sonraki 20-30 yıl, İslamiyet'in cihana yayılması için fetih/cihat hareketlerine sahne olur. İslami güçler 640'lı yıllarda iki koldan Kürtlerin yaşadığı bölgelere girerler. Utbe bin Farkat komutasındaki birinci ordu Kerkük-Tebriz yolu üzerinde yer alan ve günümüzde Süleymaniye olarak bilinen Şehr-e Zor'u bir yıllık bir kuşatmadan sonra ele geçirmiştir. Halid Bin Velid komutasındaki ikinci ordu da Suriye üzerinden harekâta başlamıştır.⁴⁸

İslamiyet'in fetih hareketi zamanında yürütülen faaliyetlerin sadece dine davet etmekle sınırlı olmadığını, İslamiyet öncesi yaratılan kültürel değerlere de karşı yürütülen faaliyetleri barındırdığını ifade eden bazı araştırmacılar bu iddialarını Hz. Ömer'in söylediği iddia edilen bir sözüne dayandırır.⁴⁹ Buna göre Hz. Ömer, Kuran'dan önce var olan belgeler için "Eğer bu belgeler Kuran ile uyumlu ise bunlar gereksizdir. Çünkü Kuran vardır. Eğer bu belgeler Kuran'a aykırı ise bunlar yanlıştır. Halkın yanlış öğrenmesi gerekmez!" diyerek fethedilen yerlerdeki belgelerin imha edildiğini ifade etmişlerdir.⁵⁰

Batman ve çevresinde yaşayan Êzîdîlere "Xaldî" denmektedir. Bu ismin kaynağıyla ilgili iddialardan birisi de Halid Bin Velid tarafından bu bölge fethedildiği için bu ismi aldığıdır. Beşiri'deki Êzîdîler için en kutsal mekânlardan birisi Hicrê köyüne yakın Şêxhevind türbesidir. Şêxhevind'in kimliğiyle ilgili anlatılan bir efsaneye göre Beşiri sınırları içerisinde bulunan ve halk arasında yıkık kent anlamına gelen "Xerabajar"ın kralının kızı olan Şêxhevind, Halid bin Velid'in komutasındaki ordu, Beşiri'ye gelince İslam ordusunun yanında yer almış, türbesinin bulunduğu yerde şehit olunca buraya gömülmüştür.⁵¹ Efsaneye göre bir krallığın

⁴⁸Şanak, a.g.e., s. 165-166.

⁴⁹Bu sözün Hz. Ömer tarafından kullanıldığı tam olarak kanıtlanmamıştır. Bu iddiayı ortaya atan kişiler Hz. Ömer'in bu sözünü İskenderiye kütüphanesinin yakılması meselesine dayanak olarak kullanırlar.

⁵⁰Ethem Xemgin, *Kürt Dini İnançları ve Etkileri*, y.y.,s. 130.akt. Şanak, a.g.e., s. 166.

⁵¹Saim Ekinci, "Şêxhevint" konulu görüşme, Hicrê (Yolkonak) Köyü, 2012.

merkezi olan Xerabajar, Beşiri ve Kurtalan arasında kalan “Erzen” isimli bir köydür. Daha sonra bu köy ve çevresine “Xerzan” denilmiştir.⁵²

Bu dönemde Êzîdîlerin önünde iki seçenek kalmıştır. Ya İslamiyet’i kabul edecek ya da her yeni din ve inançla farklılaşan inançlarını korumak için dağlık alanlara göç edeceklerdi. Bir grup ovada kalıp İslamiyet’i kabul ederken, dini kimliğini korumayı başarmış olan diğer kesim dağlara çekilmiştir. Doğal şartların etkisinin daha çok hissedildiği, teknolojinin gelişmediği dönemlerde Fırat ve Dicle gibi su kaynaklarına, verimli arazilere sahip olan Mezopotamya bölgesi büyük imparatorlukların çatışma alanı olurken, bölgede yer alan sarp kayalıklar ve yalçın dağlar bu güçler arasında kalan etnik ve dini gruplar için sığınak görevi görmüştür. Bu çetin şartlarda yaşayan gruplardan birisi olan ve günümüzde Êzîdî olarak adlandırılan grup, bu olumsuz şartların yarattığı dezavantajlı durumlara maruz kalıp pek çok şeyden mahrum kaldığı halde belki de bu durumun en avantajlı yanı eski inançlarının izlerini günümüze kadar koruyabilmeleridir. Musul’un batısında yer alan ve yaklaşık 50 mil mesafelik bir stepin ortasında yükselen Çiyayê Şengalê (Cebel Sincar/Sincar Dağı) Êzîdîler için bir korunma ve yaşam alanıdır. Önemli yerleşim merkezlerinden soyutlanmış olan Şengal/Sincar Dağı büyük iletişim yollarından uzak ve içine girilmesi zor bir alandır. Bu özelliği sayesinde Êzîdîler tarihten günümüze kadar siyasi, askeri ve ekonomik güçsüzlüklerine rağmen bağımsızlıklarını koruyabilmiş ve geleneklerini yaşatabilmişlerdir.⁵³

Êzîdîlerin kendilerini dış etkilere karşı korudukları diğer bir yer de aynı zamanda dini merkezleri olarak kabul ettikleri ve “Laleşa Nuranî” olarak adlandırdıkları Laleş Vadisi’dir. Êzîdîlerden önce de bölgede hayat bulmuş pek çok dini, sufi tarikat için korunma ve inziva mekânı rolü oynayan ve yaklaşık üç kilometre uzunluğunda olan Laleş Vadisi, Irak devletine bağlı Kürdistan bölgesi sınırları içerisinde kalan Duhok kentinin yaklaşık 29 km. doğusunda, Musul ilinin de 57 km. kuzeyinde yer alır.⁵⁴ Êzîdîliği sistemli hale getiren Şêx Adî’nin mezarı ve diğer kutsal kişilere ait türbeler burada yer almaktadır. Êzîdîlerin hacca gitmek için ziyaret ettiği Laleş Vadisi, günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir.

⁵² M. Seid Erzen, "Jiyana Seyid Eliyê Findikî" *Dîwan*, Nubihar Yay., İst. 2010, s.7.

⁵³Bkz. Lescot, a.g.e., s.121-123.

⁵⁴F Bulut, a.g.e., s.160.

Adî b. Musafir'in 1100 yılı civarında Laleş'e geldiğinde Hıristiyanlık, İslamiyet karşısında güç kaybetmeye başlamıştı. O yıllarda Hakkârili Kürt aşiretlerinin yaşadığı bu dağlık bölge, şehir ve ovalarda İslamiyet kurallarına göre oluşturulan yeni düzenin dışına çıkan ünlü sufilerin mekânı olmuştu.⁵⁵ Bağdat'ta İslam inancına uygun olarak eğitim gören Adî b. Musafir, Laleş Vadisinde bulunan Hıristiyan mabedinin harabesine yerleşti. Adî b. Musafir'in 1100 yılı civarında Laleş(Hakkâri)'ye geldiği, o bölgede yaşayan halk tarafından önder kabul edilip "şêx" unvanını kazandığı pek çok kaynakta aynı şekilde aktarılırken, buradaki faaliyetleri ile ilgili bazı kaynaklar İslam'dan ziyade kendi yerel batıl inançlarına bağlı olarak yaşayan bir halka Kuran'ın ilkelerini tebliğ etmek için gittiğini söylerken⁵⁶, başka bir görüşe göre ise Şam'dan Laleş'e gelen Şêx Adî, Tawusê Melek'e inanıp Êzîdîliğe geçtiği için Êzîdîler de onu şêxleri olarak kabul etmişlerdir⁵⁷şeklindedir.

Şêx Adî'den önce pirlar ve müritlerden oluşan Êzîdî toplumsal yapısı Şêx Adî ile birlikte yeni bir şekil kazanarak sınıflara ayrılmış, şêxlik kurumu dâhil diğer kurumlar bu dönemde Êzîdîliğe eklenmiştir.⁵⁸ Şêx Adî ile birlikte Êzîdîlere Adî isminden dolayı "Addavî" denmeye başlanmıştır. Laleş'e geldikten sonra "Şamlı" lakabını "Hakkârili" lakabıyla değiştiren Şêx Adî, öldüğünde vasiyeti üzerine yerine yeğeni Ebu'l- Berekat bın Sahr geçer. Musul yönetimi ise 1211 yılında Ermeni bir askerinin oğlu olan Bedrettin Lulu'ya geçmişti.⁵⁹

Tarafdarlarının aşırıya giden fanatizmine uyduğu dile getirilen Ebu'l-Berekat, İso Sabran adındaki Hıristiyan manastırına saldırır ve içeridekileri öldürür. Bu saldırıdan sağ kurtulabilen birkaç keşiş kaçıp Moğollara sığınarak yardım talebinde bulunurlar. Moğolların gönderdiği birlikler manastırı geri alırlar ve Şêx Ebu'l-Berekat'ı öldürürler.⁶⁰ Addavî şêxlerine karşı yapılan ikinci harekât 1246 yılında Musul valisi Bedreddin Lulu tarafından Ebu'l-Berekat'ın torunu Şêx Ebu Muhammed Şemseddin'e karşı yapılır. Bu dönemde Şêx hakkında olumsuz şeyler

⁵⁵ErolSever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, Berfin Yay., 4. Baskı, İst. 2006, s. 10.

⁵⁶Lescot, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁷Reşid, *a.g.e.*, s. 267.

⁵⁸V. Bulut, "*Êzîdîlikte Sosyal Tabakalar*" konulu görüşme, Batman 2012.

⁵⁹Sever, *a.g.e.*, s.13.

⁶⁰Lescot, *a.g.e.*, s. 93-94.

söyleyen Müslüman bir vaiz Êzîdîler tarafından öldürülmüş bu olay üzerine Êzîdî şêx, yakalanıp vali tarafından boğdurularak öldürülmüştür.⁶¹ Tarikatın başına Şêx Hasan'ın geçişi Êzîdîlik açısından önemli olayların başlangıcına da işaret eder. Êzîdîliği inanç yönünden tekrar düzene sokup birleştirdiği ve Êzîdîliğin kutsal kitaplarından Mishefa Reş'in onun döneminde kitaplaştırıldığı kabul edilmektedir.⁶² Laleş Vadisinden Hakkâri'ye kadar ki bölgede geniş bir yayılma alanı bulan Addaviler, etraftaki gelişmelere çok fazla müdahil olmadan yayılmayı başarmışken siyasi gelişmeler tüm hızıyla devam ediyordu. Batı Avrupa'dan gelen Haçlılar on birinci yüzyılın dönemecinde Filistin kıyılarını fethetmişti. Moğollar ise doğuda harekete geçip Türkistan'ı geçerek İran'a ulaşmıştı.

1243 yılında Moğol generali Baycu, Anadolu'yu istila ederek Türk ordusunu Erzincan yakınlarında yenilgiye uğrattı. 1244 yılında ise Halep'e ulaşarak Musul ve Bağdat'ı korumasız bıraktı.⁶³ Suriye ve Mısır'da hüküm süren ve haçlılarla yaptığı savaşlar nedeniyle Müslümanlar arasında büyük bir üne sahip olan Selahaddin Eyyubi'nin komutanı Muzaferrudin Kökburi, Adî bin Ebu'l- Berekat (II. Adî)'in müridiydi ve aynı zamanda kız kardeşi ile evliydi.⁶⁴ Musul ise Türk atabeylerinden Nureddin'in ailesi tarafından yönetiliyordu. O dönem Addaviye adıyla bilinen Êzîdîler, Şêx Adî döneminden itibaren çevredeki güçlerin hedefi olmamayı büyük ölçüde başarırken, Şêx Hasan döneminde Eyyubî ordusundaki Kürt/Addavi asker sayısının fazlalığı Musul valisini endişelendirmişti. Laleş'te kalan Addavilerin Eyyubi ordusundaki Kürt askerleri çağırıp Musul'u ele geçirmelerinden korkan Bedreddin Lulu, 1246 yılında Şêx Hasan'ı Laleş'te yakalayıp Musul'a getirtir ve zindana atar daha sonra da boğdurur.⁶⁵ Êzîdîler, önderlerinin peş peşe yakalanıp öldürülmesiyle büyük bir sarsıntı geçirirken, Musul valisinin durmaya niyeti yoktu ve Êzîdîler üzerindeki baskısını arttırarak kendi yönetimine karşı başkaldırma ihtimallerini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bunun için Laleş'teki Êzîdîler üzerine bir ordu gönderdi, çetin geçen bir mücadeleden sonra Êzîdîler yenilgiye uğradılar. Moğolların desteğini alan Lulu, Êzîdî emirinin kol ve bacaklarını kestirdikten sonra

⁶¹ Abdurrezzak el Haseni, *El Yezidiyyun*, s.92-93, Akt. Turan, a.g.t., s.25.

⁶² Bkz. Sever, a.g.e., s.13. ; Guest, a.g.e., s.49.

⁶³ Guest, a.g.e., s.48-50.

⁶⁴ F. Bulut, a.g.e., s.176-177.

⁶⁵ Şanak, a.g.e., s. 270.

ibret olsun diye Musul kapısına astı. Yüz kişiyi boğdururken yüz kişinin de kellesini uçurdu. Laleş'te taş üstünde taş bırakmayan Lulu, orada bulunan ve tarikat üyeleri için kutsal kabul edilip ziyaret edilen Şêx Adî'nin mezarını açtırıp kemiklerini çıkarttırdı ve yaktırdı.⁶⁶ Bu olay, Êzîdîlerin Laleş'te kalmasını zorlaştırmıştır. Bu büyük saldırıda binlerce Êzîdînin can verdiği aktarılırken, kurtulabilenler dağlara çekilmişlerdir. Laleş'teki cemaat için bu dönem "karanlık dönem"⁶⁷ olarak nitelendirilirken, Moğol saldırıları artış göstermiş ve büyük göç dalgaları başlamıştır.

Laleş'teki Êzîdîlere karşı yapılan bu büyük saldırıdan yaklaşık 10 yıl sonra 1256 yılında Selçuklu sultanı II. İzzetin Keyhusrev, Baycu'ya yenilince, emirlerinden Ali Bahadır'ı Êzîdîlerin emiri olan Şêx Adî'nin torunlarından Harput valisi Şerafeddin Muhammed'in desteğini almak üzere doğuya gönderdi.⁶⁸ Şêx Şerafeddin yardım talebini kabul etti. Bunun karşılığında kendisine Xartabirt bölgesi(Diyarbakır- Malatya arasında yer alan ve Hısn Ziyad/Yakut olarak da bilinen kent) verilecekti. Harekete geçen Şerafeddin, Moğollarla karşılaştı, savaş sonucunda yenilerek öldürüldü. 1262 yılında Moğollar Musul'a yürüdü. Lulu'nun oğlu olan Musul atabeyi İsmail, Moğollara teslim olduğu halde Şehir halkıyla beraber canını vermekten kurtulamadı.⁶⁹

1275'te Şêx Adî ailesine mensup iki kardeş arasında küçük kardeş Şemseddin'in Moğol bir kızla evlenmesi yüzünden tartışma çıktı. Büyük kardeş olan Fahreddin, yanına 400 yandaşını alarak Suriye'ye gitti. Ertesi yıl diğer kardeş de Mısır'a gitti.⁷⁰ Burada da Moğolların takibinden kurtulamayarak 1277 yılında öldürüldü. Suriye ye göç eden Addavi lideri 1281 yılında Irak'a geri dönüp yönetimi elinde bulunduran İlhanlılardan af diledi fakat talebi kabul edilmeyerek ölüme mahkûm edildi. Bu tarihten itibaren Addaviye ismiyle tanınan Êzîdîler, Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Diyarbakır, Siirt, Batman illeri sınırları içerisinde yer alan dağlık alanlara yerleştiler.⁷¹

⁶⁶ Reşid, a.g.e., s. 158. ; Ayr. Bkz. Sever,a.g.e.,s. 14.

⁶⁷ Sever, a.g.e., s.14.

⁶⁸ Guest, a.g.e., s. 52-53.

⁶⁹ Sever, a.g.e., s.15.

⁷⁰ Guest, a.g.e., s. 56.

⁷¹Şerephan, Şerefname, Bağdat, 1953, s. 156., Akt, Turan, a.g.t., s. 26.

2.Êzîdî İsmının Etimolojisi

Êzîdîlik ile ilgili tartışmalı konuların başında Êzîdî isminin kökeni gelmektedir. Bu durum üzerinde etkili olan pek çok unsur söz konusudur. Êzîdîliğin sözlü geleneği güçlü olduğu halde yazılı geleneği zayıf kalmaktadır. Êzîdîliğin önemli bir özelliği olan “dinin yabancılara ifşa edilmemesi” şeklindeki kuralı uzun yıllar boyunca bu dinin araştırılmasını zorlaştırmış, bazı durumlarda din dışındaki kişilerin yaptığı yorum ve değerlendirmelerin kabul edilmesine sebep olmuştur. Tarih boyunca siyasal, toplumsal problemlerle karşı karşıya kalan Êzîdîler bazen de bilinçli bir şekilde farklı tanımlamalara ve önyargılı değerlendirmelere maruz kalmışlardır.

Saha araştırması kapsamında görüştüğümüz bütün Êzîdîler kendilerini “Êzîdî/Êzîdî/Îzîdî” sözcükleriyle ifade ederken, Êzîdîler dışındaki çoğu kaynak⁷² da onları isimlendirirken “Yezidi” kelimesini kullanmaktadır. Pek çok Êzîdî’nin kullanılmasından rahatsız olduğu ve artık kullanılmasını istemediği “Yezidi” sözcüğünün etimolojisiyle ilgili pek çok iddia vardır.

2.1.Êzîdîleri Yezid b. Ebu Üneyse İle İlişkilendiren Görüş

Bu görüşe göre Êzîdîlik, Haricilerin İbadiye kolundan ayrılan ve Yezid b. Ebu Üneyse tarafından kurulan bir mezheptir ve kurucusunun adından dolayı “Yezidiyye” olarak adlandırılır. Haricilerin İbadiye(Abadiyet) kolunun başı olan Yezid, Basralı idi. Daha sonra Pers topraklarına gidince cem-i ümmetin sözünden çıkmıştır. İbadiye kolu kendi içinde dört gruba ayrılır. Bu gruplardan biri olan Yezidilere göre Xweda Acemlerden(Arap olmayan herkese Acem deniliyordu) bir peygamber gönderecek, gökten onun için bir kitap indirecek ve onun şeriatıyla Muhammed’in şeriatı iptal olacaktır. Bu görüşlerinden dolayı İbadiler, Êzîdîlerden uzak dururlar. Yezid b. Ebu Üneyse, Bağdat bölgesinden Pers (Fars) bölgesine giderken, ümmetin sözünden

⁷² Bkz. Victoria Arakelova, *Yezidilik ve Bölgenin Heretik Ortamı*, çev. İbrahim Kutluay, s. 271; Mehmet Aydın, *"Şeytana Tapma Yezidilerin İnanç Esasları"* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXIII, s. 359. ; Çakır Ceyhan Suvari, *"Yezidilikte Kötülük Kavramı"*, s. 307., v.d.

çıkmiş ve yeni şeyler uydurmuştur.⁷³ Bu görüşü savunanlara göre Êzîdîlik, bu özelliğinden dolayı İbadiye içerisindeki diğer gruplardan uzaklaşmıştır.

2.2. Êzîdîleri Yezid b. Muaviye İle İlişkilendiren Görüş

Yezidi kelimesinin etimolojisiyle ilgili diğer bir iddiaya göre ise Yezidilik, Yezid b. Muaviye'ye dayanmaktadır. Buna göre Yezîdîlik Muaviye'nin oğlu Yezid'i kutsal sayan bir mezhep olup Şiiliğe bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁴

Müslümanlar tarafından (özellikle Şiiler) ileri sürülen bu görüşün tarihi boyutunu göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. XII. yüzyılda Şiilik ve Sünnilik inançları arasındaki çatışma noktalarından bir tanesi de Hakkâri bölgesidir. Sünni inancı savunan Şêx Adî bin Musafir'in görüşleri bu bölgede pek çok kişi tarafından sorgulanmadan kabul ediliyordu. Bu durum bölgedeki halkın tutumunu belirlemede etkili olmuş ve Yezid b. Muaviye'yi melek yaratılışlı ve insanlığı kurtarmak üzere yeryüzüne gönderilmiş bir peygamber olarak kabul etmeye kadar götürmüştür. Bu tutum ve davranışları nedeniyle Yezid b. Muaviye'ye bağlı olanlar anlamına gelen "Yezidi" olarak isimlendirilmişlerdir. Fakat Êzîdîler bu iddiaları kabul etmemekte, Yezid'e saygıları ve bağlılıklarının olduğunu ancak ona tapınmanın söz konusu olmadığını dile getirmekteler.⁷⁵

Batman'ın Beşiri ilçesinden Almanya'ya göç etmiş bir Êzîdiyle Sabiha Banu Yalkut tarafından yapılan bir görüşmede farklı bir görüşe rastlanmaktadır. Görüşüne başvuru olan Êzîdî, "adımız Yezîdî diye pek çok kişi Halife Yezid ile ilişkimiz olduğunu sanıyor. Hatta bazı Yezîdîler bile böyle düşünüyor" diyerek bunun doğru olmadığını, kendi inançlarının İslamiyet'ten çok daha eski olduğunu belirtmiş ve "Halife I. Yezid, Arap ve Müslüman'dı. Aralarındaki çatışmalar nedeniyle Müslümanlar onu hiç sevmez ve ondan nefret ederler. Tabi bizi böyle bir kişinin

⁷³ Mahmut Hamdi Zukzuk, "el Yezidiyyeti", *El Mevsuatü'l-İslamiyeti'l-Amme*, Kahire 2001, s. 1465-1466.

⁷⁴ İbrahim Agâh Çubukçu, "Yaşayan YÊzîdîlik" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, c. XXVII, 1986, s. 23.

⁷⁵ Davut Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, Tablet yay., Konya 2007, s.12.

devamı saymaları hiç tesadüf değil, bize yaptıklarının bahanesidir, bu iddiaları kendilerini meşrulaştırmaya yarıyor” demiştir.⁷⁶

Bu görüşü destekleyen diğer bir ifadeye göre son yıllarda Êzîdî toplumu, Yezîdî adının Müslümanlar tarafından uydurulmuş, Emevi halifesi Yezid b. Muaviye’ye gönderme yapan küçümseyici, aşağılayıcı bir adlandırma olduğunu belirtip, tashih-i isim talebinde bulunmaktadırlar. Kullandıkları ve kullanılmasını istedikleri ad ise “Êzîdî”dir.⁷⁷

Şêx Adî b. Musafir’in Emevi oluşu ve Emeviler döneminde Êzîdîlere saldırıların olmayışı Êzîdîler ve Emeviler arasında olumlu ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Fakat bu durum Êzîdî isminin Yezid isminden geldiğini kanıtlamaya yetmemektedir.

2.3. Êzîdîlerin Menşeiini Yezd Şehri İle İlişkilendiren Görüş

Êzîdî isminin menşei ile ilgili diğer bir görüşe göre Êzîdîlerin ilk çıkış yeri Yezd şehridir. Bu görüşe göre Êzîdîlere Yezîdî denilmeden önce “Yezdi” yani Yezd şehrinden gelenler ya da Yezîdîler denildiğini, bu nitelendirmenin daha sonra Yezîdî olarak değiştiği öne sürülmektedir.⁷⁸

2.4. Êzîdîlerin Benimsediği Görüş

Êzîdîlerin isimlerinin etimolojisinde tercih ettikleri tanım Ezdaîlik’tir. Onlar Ezda(Kürtçe’de ez=ben, da=verdi anlamına gelmektedir)’yı yani Xweda’nın verdiği, Xweda’ya, yaratana mensup anlamıyla kabul ederler. Buradan hareketle onlara Ezdai (Êzîdî)denilmiştir.⁷⁹ Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde hem Êzîdîler hem de aynı sosyal çevrede yaşayan Müslüman Kürtler, Êzdî/Êzîdî/îzîdî ismini kullanmışlardır.⁸⁰

⁷⁶ Sabiha Banu Yalkut, **Melek Tavus’un Halkı Yezidiler**, Siyahbeyaz-Metis güncel, İst. 2002, s. 87.

⁷⁷ Esra Danacıoğlu-Amed gökçen, “Êzîdî/Yezidiliğin Dönüşümü Üzerine Bir Atölyenin Ardından”, **Toplumsal Tarih**, S. 163, İst. 2007, s.10.

⁷⁸ Turan Ahmet, **Güneydoğu Anadolu Yezidileri Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Adetleri** Doktora Tezi, Samsun 1987.s. 8.

⁷⁹ Türk Ansiklopedisi, C 33, s. 441.

⁸⁰ O., Veysi Bulut.; Sêvê Ö., ; Guli Ö. v.d., “Êzîdî İsmi” konulu görüşme, Beşiri, 2011- 2012.

3. Êzîdîlerin Kökeni

Êzîdîlik dininin kuruluş tarihi ve kurucusu bilinmemektedir. Bunun için yeni kanıt veya belgeler bulununcaya kadar araştırmacılar, dinin çeşitli kurallarını ve sözlü kültürünü inceleyerek bazı çıkarımlarda bulunmak durumunda kalmışlardır.

Êzîdîlik, Ortadoğu kökenli bir dindir. Şêx Adî tarafından kurumlaştırılmış olan bu dinde inananların çoğunluğu Kürt'tür. Êzîdîlerin büyük bir kısmı Irak devletine bağlı Kürdistan bölgesi sınırları içerisinde kalan (Şeyxan ve Cebel Sincar bölgelerinde) ve Transkafkasya'da (Ermanistan ve Gürcistan'da)'dır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir zamanlar çok kalabalık olan Êzîdî nüfusun büyük bir kısmı XX. yy.'ın ikinci yarısında Avrupa'ya göç etmiştir. Êzîdî nüfusuyla ilgili yeterince demografik bilgi mevcut değildir. Êzîdî nüfusunu 400 bin ile 650 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁸¹ Êzîdîliğin sözlü kaynaklarında bu dinin binyıllar öncesine ait bir din olduğu ifade edilmekte, yazılı tarihi ise bin yıl öncesine kadar geri gidebilmektedir.

4. Êzîdîlikte Yaradılış

Êzîdîlerin ortaya çıkış hikâyelerine baktığımızda soylarının Âdem ve Cennetten getirilen bir meleğe dayandırıldığı görülmektedir. Ulaşabildiğimiz pek çok kaynakta rastladığımız bu bilgi Êzîdîliğin kutsal kabul ettiği kitaplardan biri olan Mishefa Reş⁸²'e dayandırılmaktadır. Buna göre Xweda melekleri, yeri ve göğü yaratıktan sonra meleklerine seslenerek "Ey melekler ben Âdem ve Havva'yı yaratıp onları insan ve Âdem'in sırtından da Şehr Bin Cebr'i⁸³ yaratacağım ve aynı şekilde ondan yeryüzünde Millet-i Azazil yani Tawusê Melek'in milleti diye adlandırılacak Êzîdî milleti türeyecek⁸⁴ demiştir.

⁸¹ Philip G. Kreyenbroek, *Avrupa'da Yezidilik: Farklı Kuşaklar Dinleri Hakkında Konuşuyor*, Avesta Yay. İst. 2011, s. 39-40.

⁸² Êzîdîliğin kutsal kabul ettiği kitaplardan biri olan Mishefa Reş'in adı kitap olmakla beraber iki sayfa kadardır ve Êzîdîlikteki yaradılış, kural ve yasaklar hakkında bilgiler vermektedir.

⁸³ Pek çok kaynakta Şehid Bin Cer ifadesi kullanılmaktadır. Kürtçenin Kurmancî lehçesinde "cer" testi anlamına geldiği için "cer" ifadesinin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz.

⁸⁴ Mehmet Sait Çakar, *Yezidilik: Tarih ve Metinler Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, Vadi Yay. Ankara 2007, s. 320.

Êzîdîlikteki yaradılış efsanesine göre Xweda Kudüs'e indi. Cebrail'e toprak, su, hava ve ateş getirmesini emretti. Xweda bunların karışımından ilk insan olan Âdem'i yarattı ve kudreti ile ona ruh verdi. Cebrail'e Âdem'i cennete götürmesini ve orada buğday dışındaki yiyeceklerden yemesini fakat buğdaydan kesinlikle yememesini emretti. Âdem burada yüz yıl kaldı. Yüz yıl geçtikten sonra Tawusê Melek, Xweda'ya: "Eğer Âdem bu meyveden yemez ise nesli nasıl çoğalır?" diye sordu. Xweda da ona: "Emir ve komutayı sana bıraktım" dedi. Bunun üzerine Tawusê Melek, Âdem'e gelerek: "Bu meyveden yedin mi?" diye sordu. Âdem: "Hayır, Xweda ondan yememi yasakladı" dedi. Tawusê Melek, ona: "Buğdaydan ye, senin için daha hayırlı olur" dedi. Âdem buğdaydan biraz yedikten sonra karnı şişti, ıstırap çekmeye başladı. Sonra Xweda, bir kuş gönderdi. Kuş, gagalamak suretiyle Âdem'in vücudunda boşaltım yolu açtı. Âdem de buğdayın neden olduğu atıkları attıktan sonra rahatladı.⁸⁵ Bu örnekte Tawusê Melek, Âdem'in neslinin çoğalması için girişimlerde bulunmuş ve gerekli önlemleri almak için Xweda'yla görüşmüştür. Xweda, karar verme yetkisini kendisine bırakınca harekete geçmiştir.

Diğer bir rivayete göre Xweda, Tawusê Melek'e Âdem'e secde etmesini buyurunca bu durum Tawusê Melek'in zoruna gider ve Âdem'den intikam almak ister. Bunun üzerine Âdem'e buğday ağacını göstererek bunun "ölümsüzlük ağacı" olduğunu, bundan yemediği müddetçe ölümsüz olamayacağını söyleyerek Xweda'nın yasakladığı buğday ağacından yemesini sağlar. Âdem bu ağaçtan yer yemez karnı şişer. Derken bir kuş gelip bir delik açılıncaya kadar karnını gagalayıp durur. Delikten hava çıkınca karnının şişliği inen Âdem rahatlar.⁸⁶ Bu örnekte Tawusê Melek'in amacı intikam almaktır ve Âdem'i Xweda'ya karşı gelmeye teşvik etmiştir.

Diğer bir örnekte ise Âdem'in yanında Havva figürü de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Tawusê Melek'in yaradılıştaki etkin bir biçimde rol oynadığı görülmektedir. Xweda dünyayı yarattı. Tawusê Melek de onun emriyle Âdem ve Havva'yı yarattı. Xweda, yeryüzünde yaşam olmasını isteyince Tawusê Melek Âdem

⁸⁵ Ahmet Taşgın, "Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 23-28 Ekim Ürgüp/Nevşehir-2000*, Ankara: Ervak Yay., 2001, s. 731-752.

⁸⁶ F. Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, Berfin Yay., 2. Baskı, İst. 2003s. 182.

ve Havva'ya yemeleri için buğday verdi. Tahılı yiyince karınları şişti. Makatları olmadığı için sancı onlara acı çektirmeye başladı. Bu yüzden Tawusê Melek'e sövüp saydılar. Ona "şeytan" diyerek hakaret ettiler. Kötü söz de böyle başladı. Xweda'nın birinci meleği ve temsilcisine bundan böyle de hakaret etmeyi sürdürmek küfre girer. O zaman Tawusê Melek yanlarına gelip nasıl rahatlayacaklarını anlattı. Onlar, dediği gibi yaparak işaret parmaklarıyla bedenlerinin arka kısmında birer delik açtılar. Artık bağırsaklarını boşalttıkları için rahatlamışlardı. Bundan sonra cennette yaşayamazlardı, çünkü bağırsaklarını boşaltmaları gerekirdi ve dışkı kirliydi cennette yeri yoktu. Bu yüzden cennetten dünya'ya getirildiler. Bağırsak çıkışı açıldıktan sonra cinsel organları da yaratılmıştı. Böylece Xweda'nın isteği gerçekleşti ve yeryüzünde yaşam başladı ⁸⁷.

Bu ilk iki insanın toplam 80 çocuğu dünyaya geldi. Daha sonra bu iki insan, ideal insan konusunda anlaşmazlığa düşerek kavgaya tutuştular ve sınavdan geçirilmelerine karar verildi. Her ikisi de bir küpe(cer) ruhlarını ve düşüncelerini doldurup ağızını kapattılar ve toprağın altına gömdüler. 40 gün sonra küpleri çıkardılar. Âdem'in küpünden Şehîd Bin Cer adında güzel bir genç çıktı. Havva'nın küpünden ise sürüngenler, akrepler çıyanlar... ⁸⁸

Adem, Şehid bin Cer'i çok sevip diğer 80 çocuğuyla ilgilenmeyince kadın ve diğer 80 çocuk bu durum karşısında nefret ve kıskançlığa kapıldılar ve Şehid bin Cer'ı öldürmeye karar verdiler. Kadın, bir parola belirledi ve suikastın yapılacağını bu parolayla bildireceğini söyledi. Ancak her şeyi bilen ve gören Tawusê Melek'i hesaba katmamıştı. Tawusê Melek, yarattığı dört cine emir verir ve cinler gece olunca bu 80 çocuğun ağızına üflerler. Uyandıklarında 80'i de Kürtçeyi unutup farklı dilleri konuşmaktaydılar. Bu yüzden annelerinin söylediği parolayı da anlayamazlar. Tawusê Melek sayesinde kurtulan Şehîd bin Cer'e bir melek(huri) gönderilir ve bunların çocukları Êzîdîlerin atalarını oluşturur. Diğer 80 çocuktan dünyaya gelenler ise diğer insanların ve kavimlerin atalarını oluştururlar. ⁸⁹ Havva her batında biri dişi diğeri erkek ikiz olmak üzere tam yüz kırk kez doğum yaptı. Şehîd bin Cer bunlardan istisnadır. Zira onun ikizi olmadığı gibi, yaratılışı da hikmet-i Xweda'nın

⁸⁷ Yalkut, a.g.e., s. 46-47.

⁸⁸ P.G. Kreyenbroek/ X. C. Reşow, a.g.e., s.63-64.

⁸⁹ Yaşar, a.g.e., s. 20-21.

sırlarındandır ki bu imtiyazlı zatın soyundan Êzîdiler “Xweda'nın Özel Kavmi” türemiştir.⁹⁰ Bu özellikten dolayı soylarının temiz olduğunu düşünen Êzîdiler, kendi soylarından olmayan birisinin dinlerine girmesini mümkün görmezler. Onların soyu temiz ve üstündür. Onlar saf olarak Hz. Âdem'in kanından yaratılmışlardır oysa diğer insanların kanında Havva'nın da kanı vardır.⁹¹

Âdem'in yaratılışı hemen hemen bütün kaynaklarda benzer şekilde anlatılırken Havva'nın yaratılış hikâyesi çeşitlilik göstermektedir. Bu örnekte Âdem yaratıldıktan sonra ona eş olsun diye Havva'nın yaratıldığı, yaratılma işleminde ayrı bir malzeme kullanılmayıp Âdem'in kalbine yakın bir yerden yaratma işleminin gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre; Cebrail Âdem'e yüz yıl görünmedi. Bundan dolayı Âdem yüz yıl üzüldü ve ağladı. O zaman Xweda, Cebrail'e Havva'yı yaratmasını emretti. Cebrail de Âdem'in sol koltuğunun alt kısmından Havva'yı yarattı.⁹²

Diğer bir örnekte ise Havva'nın âdem'den önce yaratıldığını görüyoruz. Buna göre Tawusê Melek, Xweda'ya şöyle dedi: “Bu dünyada hiç kimse yok.” Xweda ona şöyle cevap verdi: “Git evreni dolaş!” Tawusê Melek gitti ve evreni dolaştı. Bir kadın gördü. O zaman Xweda'nın yanına gelerek şöyle dedi: “Bir kadın gördüm!” Tawusê Melek Xweda'ya şöyle dedi: “Ereksiz kadın bir işe yaramaz!” o zaman Xweda erkeği yarattı ve adı da Âdem oldu. Xweda Âdem'in bedenini kilden yaptı ve bu bedene bir ruh koydu. Âdem uyuyordu. Havva ona doğru gitti. Onu uyandırmadan dönüp uzaklaştı. Âdem uyandı, kar yağıyordu. İnsan izlerini gördü. İzleri takip etti ve Havva'yı gördü. Onu eş olarak aldı.⁹³

5. Şêx Adî b. Müsafir(Şeyh Adi b. Misafir)

Bu çalışma yapılırken incelenen eserlerde karşılaşılan sorunlardan biri Êzîdilikle ilgili yer, kişi veya bazı kelimelerin farklı şekillerde yazılmakta oluşudur. Êzîdiliğin kurucusu kabul edilen Şêx Adî'nin isminin yazılış şekli

⁹⁰ Faik Bulut, a.g.e., s. 182.

⁹¹ Türk Ansiklopedisi, c. 33, *Yezidilik*, s 441., Guli Ö., Aqo Ö. " Êzîdilikte Yaradılış" konulu görüşme, Beşiri 2011.

⁹² Bkz. F. Bulut, a.g.e., s. 183.

⁹³ Lescot, a.g.e., s.53.

bunlardan biridir. Türkiyeli ve yabancı araştırmacılar tarafından yazılan bazı kaynaklar Şêx Adî yerine “Şeyh Adi bin Misafir”⁹⁴ şeklinde yazarken, Êzîdîler tarafından yazılan kaynaklarda⁹⁵ isim, “Şêx Adî” şeklinde yazılmıştır. Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde de “Şêx Adî” formu kullanılmıştır.⁹⁶ Bu çalışmada Êzîdî kaynakları ile Batman ve çevresindeki Êzîdîlerin kullandığı formun esas alındığını yukarıda belirtmiştik.

Êzîdîlikteki tartışmalı konulardan birisi de Şêx Adî'nin kim olduğudur. Şêx Adî bin Musafir, hem İslam dünyası, hem de Êzîdî inancında önemli bir isimdir. Müslümanlar için büyük bir sufi olan Şêx Adî; Êzîdîler için ise, hulul yolu ile Tawusê Melek'tir. İkili bir portreye sahip olan Şêx Adî'yi anlatabilmek için, her iki portreye de yer vermek gerekmektedir.

5. 1. İslam Düşüncesinde Şêx Adî

İslam dünyasının Sufi şêxi, Şêx Adî bin Musafir, yaklaşık olarak 1075 yılında Balbek'in 60 km güneyindeki Bekaa Vadisinin kurak batı yamaçlarında kurulmuş Beytifar(şimdiki adı Kirbet Qanafar) köyünde dünyaya geldi. Babası Musafir bin İsmail'in soyu Beni Ümeyye'nin son halifesi mervan kanalıyla Mervan b. Hakem -el Emevî'ye dayanmaktadır.⁹⁷ Şerefeddin ve Ebü'l-Fezâil gibi lakaplarla anılan Şêx Adî b. Musafir'in tarikat ve hırka silsilesi Ebu Said Harraz'a ve onun vasıtasıyla Hz. Ömer'e dayandırılır.⁹⁸

Şêx Adî ile ilgili efsanevi unsurlar taşıyan pek çok hikâye anlatılmaktadır. Bunlardan biri doğumuyla ilgilidir. Buna göre tasavvufa meyilli iyi bir Müslüman olan babası Musafir, bir gün hiç kimseye haber vermeden evden çıkıp bir ormana gider. Orada 30 yıl kadar yalnız yaşar. Bir gece rüya görür. Bu rüyada ona birisi

⁹⁴ Bkz. T. Yaşar, *Yezidilik: Çemberin içindeki İnanış*, M.S. Çakar, *Yezidilik: Tarih ve Metinler Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, ; R. Lescot, *Yezidiler: Din, Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar* J.S.Guest, *Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mishefa Reş'in İzinde*, C. Allison, *Yezidi Sözlü Kültürü*, v.d.,

⁹⁵ X. Omerxalî, a.g.e. ; Tolan, a.g.e. ; Reşîd, a.g.e., v.d.

⁹⁶ Sêvê Ö, X.Ö., O. Ö., Gulî Ö., v.d., "Şêx Adî" konulu görüşme, Beşiri 2011.

⁹⁷ Metin Bozan, , *Şêx'Adî Bin Müsafir; Hayatı, MenkıbeviKişiliği ve Yezidi İnancındakiYeri*, Nûbihar Yay., I. Baskı, İst, 2012, s. 37.

⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Adi b. Musafir" Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, cilt I, İst. 1988, s. 381.

şöyle der: “bu ormandan çık evine dön, hanımınla ilişkide bulun, Cenabı-ı Allah sana şöhreti her tarafa yayılacak, fazileti doğuda ve batıda duyulacak bir çocuk(veli) verecektir.” Bunun üzerine Musafir evine döner. Ancak 30 yıldan beri nerede olduğunu haber vermeksizin evini terk ettiğinden, eşi eve kabul etmek istemez ve ona: “şu minareye çıkıp herkese eve döndüğünü haber vermedikçe seni eve kabul etmem” der. Ve o gecede veli mertebesine ulaşacak 313 çocuk doğar. Şêx Adî de bu çocuklardan biridir.⁹⁹

Adî'nin çocukluğu doğduğu yerde geçer. Burada ilk eğitimini aldıktan sonra Şam dolaylarında eğitimine devam eder.¹⁰⁰ Adî: “Hiçbir velinin kendi çevresinde kıymeti ve faziletinin fazla takdir edilmediğini”, kendi üzerindeki ilgisizlikten anlayarak, o dönemde âlim ve faziletli kişilerin bulunduğu yer, bilim çevresi Bağdat'a gider.¹⁰¹

Tarihi şahsiyetlerin, topluma farklı özellikleriyle öncülük etmiş kişilerin başlangıçta içinden çıktıkları toplum tarafından yadırgandıkları, dikkate alınmayıp değer görmedikleri görülmektedir. Dinler Tarihine baktığımızda Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkmak zorunda kalışı, Hz. İsa'nın Yahudi toplumu tarafından maruz kaldığı uygulamalar ve Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye Hicret'i buna verilebilecek benzer örneklerdir.

Adî b. Musafir Bağdat'a giderek, Akîl el Membeci ve Hamid el-Endülüsî gibi dönemin ünlü hocalarından ders alır. Bazı kaynaklar el-Gazali kardeşlerden(Ebu Hamid Gazali ve Ahmed el-Gazali) eğitim aldığını söyleseler de¹⁰² bu kişilerle tanıştığı bilgisi doğruyken onlardan ders aldığı yönünde açık bilgiler mevcut değildir.¹⁰³ Birlikte öğrenim gördüğü arkadaşları arasında sonradan sufi Kadîrî Tarikatını (halen varlığını sürdüren) kuracak olan Abdulkadir el-Geylanî de vardı.¹⁰⁴ 1130 yılında buradan da ayrılıp Musul'un doğusunda bulunan ve bugün Şêxan nahiyesine bağlı köyleri oluşturan, eski kitaplarda Hakkâri ismi verilen Laleş'e gitti.

⁹⁹ Yaşar, a.g.e., s. 32.

¹⁰⁰ Ebu'l-Fida, II, s. 114, Akt. Bozan, a.g.e., s. 41.

¹⁰¹ Turan, a.g.t., s.12.

¹⁰² Bkz. Guest, a.g.e., s. 43; Reşid, a.g.e., s.155.

¹⁰³ Bozan a.g.e., s. 42-43.

¹⁰⁴ Guest, a.g.e., s.43.

Hakkâri Kürt aşiretlerinin yaşadığı bu dağlık bölge öteki ünlü sufilere de sığınak olmuştur. Daha önce Şamlı lakabıyla anılan Şêx Adî, buraya geldikten sonra el Hakkâri lakabıyla anılmaya başladı.¹⁰⁵

Mağaralarda, dağ başlarında ve sahralarda yalnız yaşamaktan hoşlanan Adî'ye müritleri ve taraftarları son derece bağlıydılar. Gösterilen bu aşırı hürmet ve bağlılığın tesiriyle bazı kişilerin onu kutsallaştırdıkları, hatta onu ilahlaştırdıkları görülmüştür.¹⁰⁶

Şêx Adî, Laleş'te bir zaviye inşa ederek faaliyetlerde bulundu. Zamanla şöhreti her tarafa yayılınca her taraftan ziyaretine gelinmeye başlandı. Zamanındaki bütün şêxler onun büyüklüğünü kabul eder. Birçok veli ona öğrencilik yaparak ondan "icazet" aldı.¹⁰⁷ Kısa sürede şêxlik mertebesine ulaştı ve artık "Şêx Adî" olarak anılmaya başladı. Abdülkadir el- Geylani, Şêx Adî hakkında Tavsif-i Ati adlı eserinde: "Peygamberlik mertebesine çalışarak ulaşmak mümkün olsaydı, şüphesiz bu mertebeye Şêx Adî b. Musafir ulaşırdı" demiştir.¹⁰⁸

Mürîtlere ders vermenin dışında zamanının çoğunu ibadete ve tefekküre ayıran Şêx Adî ile ilgili pek çok kerametten bahsedilmiştir. Buna ilişkin olarak şêxin yılanlara emir verebildiği, kurak topraktan pınarlar fişkırtıp onu verimli hale getirdiği, körlerin gözlerini açtığı ve istediği zaman kaybolabildiği, mürîtlерinin rüyalarını yorumlayabildiği şeklindeki örnekleri verebiliriz. Gösterdiği söylenen bu kerametlerle kısa sürede ünlü Şêx Adî, insanları çevresine toplamaya başladı. Çevresine topladığı insanların artması ile birlikte hareket, bir tarikata dönüşmüş oldu. Şêx Adî'nin adından mülhem olmak üzere de harekete "Adeviyye" tarikatı dendi.¹⁰⁹

Şêx Adî'ye atfedilen kerametleri incelediğimizde tek Tanrılı dinlerin peygamberlerinin gösterdiği belirtilen mucizelerle büyük benzerlikler gösterdiğini görmekteyiz. Hz. Musa'ı yılanla dönüştürüp ona emir verirken, Hz. İsa'nın da körlerin gözlerini sağalttığı ve ölüleri dirilttiği belirtilmektedir. Rüya yorumu ile ilgili belirtilen kerameti Hz. Yusuf'un rüya yorumu kerametiyle benzerlik gösterdiği

¹⁰⁵ Sever, a.g.e., s.10.

¹⁰⁶ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 381.

¹⁰⁷ Yaşar, a.g.e. s.33.

¹⁰⁸ Okçu, a.g.e., s. 18. ; ayrıca bkz. Turan, a.g.t. s.13-14.

¹⁰⁹ Turan, a.g.t., s.15.

fark edilmektedir. Kurak topraktan pınar fişkırtma kerametini incelediğimizde bu kerametin Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in Mekke çöllerinde susuz kalmışken topuğunu yere vurup Zemzem suyunu fişkırtması kıssasıyla benzerliği göze çarpmaktadır.

5. 2. Şêx Adî b. Musafir'in Eserleri

Biyografik, bibliyografik eserler ile tasavvuf ve tarih kaynaklarında Şêx Adî b. Musafir'den bahsedilmektedir. İstisnasız olarak bu kaynakların hepsi kendisinden övgüyle bahsetmişlerdir. Adî b. Musafir'in İslam inançları ve tasavvufu ile ilgili günümüze kadar ulaşan bazı eserleri vardır.¹¹⁰ Bu eserler:

1. İtikadı Ehl-i Sünne We'l- Cema
2. Kitabuhu fi Zikri adabu'n-Nefs
3. Vesayâ Şeyh Adî b.Musafir İle'l-Halife
4. Vesaya li müridihi ka'id ve li'sairi'l- mürîdîn'dir.¹¹¹

Kaynaklarda kendisine nispet edilen bu eserler, risale biçimindedir. Şêx Adî b. Musafir'in fikirleri, itikadı ve din anlayışına dair görüşleri hakkında detaylı bilgileri onun "İ'tikadu ehl-i's-Sünne ve'l cemâ'a" adlı eserinde geçmektedir.¹¹² Kitabında kaderin ispatı yapıldıktan sonra Müslümanların 73 fırkaya bölüneceğini ifade eden hadis-i şerif tahlil edilerek sadece ehl-i sünnet ve cemaat fırkasının doğru yolda olduğu ifade edilir. Ehl-i sünnetin ise Fırka-i Naciye(kurtuluşa eren fırka)olduğu belirtilir.¹¹³

"Kitabu fihi zikri adabu'n nefis" kitabında kuran-ı Kerimi okumaya ve günahları terk etmeye davet vardır."Vesaya eş- Şêx Adî b. İle'l halife" kitabında kendisinden kerametler zahir olan kimselerden dinin emirlerine uymuyorlarsa uzak durulmasını tavsiye eder. "Vesaya li-müridihi ka'id ve li'ir el- müridin" kitabında müritlerine önerilerde bulunur.¹¹⁴ Bu kitaplar Êzîdîliğe kaynak olarak kabul

¹¹⁰Taşğın, a.g.e. s. 731-752.

¹¹¹ Bozan, a.g.e. s. 53.

¹¹² Bozan, a.g.e., s. 53-54.

¹¹³Türk Ansiklopedisi, a.g.c., s. 441.

¹¹⁴ Okçu, a.g.e. s 19-20.

edilmemektedir. Êzîdîliğe kaynak teşkil eden kitaplar ise Mishafa Reş ve Kitab-ı Cilve'dir.¹¹⁵

Şêx Adî kalabalık bir kabileyle hacca gidip Medine'de kaldı. Bağdat, Şam, Halep gibi şehirleri dolaştıktan sonra Hakkârî'ye yerleşti. 1160 veya 1162 yıllarında 90 yaşlarında ölen Şêx kendi yaptırdığı zaviyesine gömülmüştür. Şêx Adî'nin Êzîdîler arasında elde ettiği saygı onun ölümünden sonra da devam etmiş, Êzîdîler onu kutsal biri olarak benimsemişlerdir. Türbesi çok geçmeden hac için gelen bir ziyaret tapınağına dönüşmüştür.¹¹⁶

Şêx Adî'nin Sahr adında bir erkek kardeşi vardı. Kendisinin çocuğu olmamış, soyu bu kardeşinin soyundan türemiştir. Sahr'ın da Sahr-ebu'l-Berekat adında bir oğlu olmuştur. Bu oğlundan Musa ve Adiy bin Ebil Berekat adlarında iki oğlu olmuştur. Musa'nın soyu Mısır'da Sünni olarak devam etmektedir. Adiy bin Ebi'l-Berekat'ın da Hasan ibn Adiy ve Şerafettin adında iki oğlu olmuştur. Bugünkü Êzîdî din adamlarının soyu Hasan b. Adiy'den gelmektedir.¹¹⁷

Laleş'te Addavi tarikatı Hasan b. Adî ile birlikte yeni bir hareketlilik kazanmıştır. Hasan, müritlerine Şêx Adî'ye büyük bir saygının gösterilmesini ve mutlak anlamda itaatkâr olmalarını buyuruyordu. Şêx Hasan zamanında (ö.1254) Şiiilerin Yezid b. Muaviye'ye saldırmaları üzerine Şêx Adî b. Musafir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı Yezid b. Muaviye'yi savunmaya, Şêx Adî b. Musafir ve Yezid b. Muaviye hakkında aşırı görüşler ileri sürmeye başlamışlardır.¹¹⁸

Şêx Adî, İslami çevrelerde ise İslam âlimi olarak kabul edilir. Laleş'te inşa ettiği zaviyede kendi adından dolayı Adaviyye(bazı kaynaklarda Sohbetiyye) adında bir tarikat kurmuştur.¹¹⁹

¹¹⁵ Mehmet Aydın, "Şeytana Tapma: Yezidilerin İnanç Esasları" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXIII, s.363.

¹¹⁶ Yaşar, a.g.e., s. 34.

¹¹⁷ Yaşar, a.g.e. s. 34.

¹¹⁸ Turan, a.g.t. s. 17.

¹¹⁹ Lescot, s.18.,akt Metin Bozan, "Yezidilerde Şêx Adî B. Müsafir algısı,"Uluslararası Şirnak ve Çevresi Sempozyumu,Ankara 2010, s. 878.

5. 3. Êzîdîlere Göre Şêx Adî b. Musafir

Şêx Adî b. Musafir'in hayatı ile ilgili ulaşılan İslami kaynaklar onun ehl-i sünnet itikadına mensup bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler bugünkü Êzîdîlik inancıyla bağdaşmamaktadır. Şêx Adî ömrünün son yıllarını yanlarında geçirdiği Şengal(Sincar)'deki Êzîdîler tarafından ise çok farklı bir kimlikle anılmaktadır. Êzîdîler, Şêx Adî b. Musafir'den öncesine dayanan ve temellerinin melekler inancına dayandığı bir inançlarının olduğunu belirtmektedirler. Bu inancı incelerken Şêx Adî öncesi ve Şêx Adî sonrası diye sınıflamak gerekmektedir. Şêx Adî öncesinde var olan dini sistem pir ve müritlerden oluşuyordu. İnanç olarak da melek inancı mevcuttu. Êzîdîler kuş şamanizminin etkisiyle melekleri kuş şeklinde düşünmüşlerdir. Êzîdîlikteki baş melek olan Tawisî Melek, tavus kuşu sembolüyle gösterilmektedir. Tavus kuşunun ana yurdu Hindistan'dır. Bir görüşe göre Êzîdîlerdeki kuş, yaşadıkları coğrafyaya göre "bet/toy" olmalıydı.¹²⁰

Êzîdîlikteki melek sembolleri olan sancaklar incelendiğinde bunların şekillerinin tam olarak tavus kuşu görünümünde olmadıkları görülmektedir. Êzîdîliğe göre Şêx Adî, Tawisî Melek tarafından dünyaya doğru dini anlatması için seçilmiştir. Şêx Adî 15 yaşındayken evden ayrılır ve 5 yıl sonra bir gece ay ışığında yürürken olağanüstü bir olay gerçekleşir. Bir türbenin önünden iki dev gölgesi yükselir, sonra türbe de yükselir ve gökyüzüne ulaşarak sallanır, sarsıntıdan korkan Şêx Adî yanındaki testiye devirir, bu sırada tüm bu görüntüler gözünün önünde tavus kanatlı bir gence dönüşür. Tavus kanatlı bu genç Adî'nin ruhunu gökyüzüne götürür, burada yedi yıl boyunca Xweda her şeyin doğrusunu ona gösterir. Adî'nin ruhu bedenine geri döndüğünde testideki su akmaya devam etmektedir.¹²¹ Bu hikâyede Şêx Adî'ye peygamberlik vasfının verildiği görülmektedir. Bu hikâyeye benzer bir kıssa Üzeyr Peygamber ile ilgilidir. Bu kıssaya göre Üzeyr (a.s.) Kudus'un M.Ö. 586 yılında Buhtunnasır tarafından tahrip edilmesinden yıllar sonra götürüldüğü Babil esaretinden kaçıp tekrar geldiğinde: "bu yıkılıp ölmüş şehir tekrar eskisi gibi nasıl

¹²⁰ V. Bulut, "Şêx Adî" konulu görüşme, Batman 2012.

¹²¹ William(Franics), Ainsworth, an Account of a visit to the chaldeans, JRGS c. 11,1841, s. 23.akt. Reşid, a.g.e., s. 156.

yapılıp dirilecek” demiş, bunun üzerine Allah onu yüz yıl ölü bıraktıktan sonra diriltip ne kadar ölü kaldığını sormuştur. Üzeyr (a.s.) bir gün veya bir günün bir kısmı diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Allah onu 100 yıl ölü bıraktıktan sonra dirilttiğini söylemiştir. Uzeyr a.s. ın eşeğinin sadece kemikleri kaldığı halde yiyeceği ve içeceği bozulmadan kalmıştır.¹²²

Yaradılış hikâyesinde olduğu gibi Şêx Adî’ye peygamberlik vasfının verildiği bu olayda da bilgi sahibi olan Xweda, aktif olan ise Tawisî Melek’tir. Êzîdî sözlü geleneğinde Şêx Adî saygınlığını korumaya devam etmekte, Êzîdîler her yıl hac görevini yerine getirmek için onun Laleş vadisindeki türbesini ziyaret etmektedirler.

6. Êzîdîlerde Sosyal Yapı

İnsanların toplu halde yaşamasında etkili olan pek çok sebep vardır. Toplumsal yapı, inanç ve törelere göre şekillenir. Batman’da yaşayan Êzîdîler geçmişte olduğu gibi bugün de dini bir topluluk olarak varlıklarını sürdürme mücadelesi vermektedirler. Halen değişik devletlerin sınırları içerisinde -istisnai olarak göçebe yaşayanlar varsa da- yerleşik bir biçimde yaşarlar.¹²³ Ülkemizde yaşayan Êzîdîler’in toplumsal yapısı dışı kapalı bir toplum özelliği göstermektedir. Bunun yanı sıra ülkemizdeki Êzîdîlerin büyük çoğunluğu aşiret yapılanması içerisinde dirler.¹²⁴

7. Sosyal Sınıflar

Êzîdîlerin sosyal- dini sistemleri katı bir sınıf sistemi üzerinde kurulmuştur. Her sınıf sosyal yaşamını mukayyet bir şekilde sürdürür. Êzîdî dininin büyüklerine göre bir Êzîdî hiçbir zaman bir sınıftan diğer bir sınıfa geçemez. Êzîdî toplumu başlıca üç sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar Şêx, pir ve mürîd sınıfıdır. Bu sistem Şêx Adî’nin gelmesinden sonra H. 505/M.1111 tarihinde Êzîdî dininin yenilenmesi

¹²²Hasan Tahsin Feyizli, Feyzü'l- Furkan, **Kuran'ı Kerim Meali**, Bakara Süresi 259. Ayet, Server İletişim, 4. Baskı İst. 2006, s. 47.

¹²³Turgut Akpınar, “Ölmekte Olan Bir Din: Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları”, **Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi**, İletişim Yay., C. 23, S. 133, 1995, s.48.

¹²⁴ Yaşar, a.g.e., s. 131.

çerçevesinde yapılandırılmıştır.¹²⁵ Pek çok kaynak Êzîdîlikteki sosyal dini sistemi iki sınıf olarak belirtmiştir. Bu çalışmada Şêx ve pirlar, "ruhaniler" başlığı altında incelenecektir.

8. Êzîdîlikte Kast Sistemi

Bazı dinlerde olduğu gibi Êzîdîlikte de çeşitli dini sınıflar vardır. Bütün Êzîdîler, şêxler, pirlar ya da mürîtlerden oluşan, babadan oğula geçen ve iç evliliklerle oluşmuş "kast"lardan birisine mensupturlar. Şêxler pîrlardan daha büyük bir ruhani otoriteye sahiptirler; en yüksek seküler Êzîdî otorite ise Êzîdî kurallarını ihlal eden kişinin toplumdan dışlanması için son nihai sözü söyleyebilen Mîr'dir. Dini liderler sıralamasında en başta bulunanlar Baba Şêx ve Pêşîmam'dır.¹²⁶ Şêx ve pirların görevi kendilerine mürît denilen taraftarlarına ruhani açıdan rehberlik etmek, doğum, evlilik ve ölüm gibi durumlarda törenlere katılmaktır. Şêxlik ve pirlarlık makamı babadan oğula geçtiği için belli bir eğitim şartı aranmaz. Mürîdler şêx ya da pirların taraftarlarını ifade etmek için kullanılır. Êzîdîlikteki mürîdler sade insanlardır, ruhani sınıfa mensup kişilere saygı gösterirler ve hizmetlerinin karşılığı olarak belli bir miktar para verirler.¹²⁷

Bir etnik din olarak kabul edilen Êzîdîlikte de Hindularda olduğu gibi bir kast sisteminin olması ilgi çekmektedir. Bir Hint- Avrupa (Ari) ırkı olarak kabul edilen Kürt Êzîdîlerde de kast sisteminin yer alması bu bağlamda anlamlı görünmektedir.

8.1. Ruhaniler

Êzîdîlerin kutsal kitaplarından biri olan Mishefa Reş'te evrenin yaratılışının anlatıldığı bölümde önce beyaz bir inci (dûr) tanesi olarak evrenin, daha sonra da yedi günde yedi meleğin yaratıldığı ifade edilmektedir. Her melek için bir gün seçilmiş ve melekler ile Êzîdîlikteki önemli kişiler eşleştirilmiştir. Xweda ilk gün, yani pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan Tavus Melek (Tawisî Melek)'tir. Pazartesi günü Dardail adlı meleği yarattı ki o, Şêx

¹²⁵ Ferhan Adnan Zeyan, "Êzîdiyati û Civaka Êzîdîyan," Çev. M. Nesim Doru, *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri*, İst. 2011, s. 298.

¹²⁶ Allison, a.g.e., s. 65.

¹²⁷ P.G. Kreyenbroek/X. C. Reşow, a.g.e., s. 28-29.

Hasan'dır. Salı günü, İsrail'i yarattı ki, Şêx Şems'tir. Çarşamba günü, Cebrail adlı meleği yarattı; o da Abu Bekır' dir. Perşembe günü, Azrail'i yarattı ki, Saacadin'dir. Cuma günü, Semna'il adlı meleği yarattı; o da Nasiru'd -Din'dir. Cumartesi günü, Nura'il adlı meleği yarattı. Melek Ta'us (Tawisî Melek)' u onların lideri yaptı. Ondan sonra Xweda, yedi göğü, yeryüzünü, güneşi ve ayı yarattı¹²⁸

Her biri bir meleklerle eşleştirilen bu ruhanilere Êzîdîler arasında olağanüstü bir şekilde saygı gösterilir. Ruhaneler aşağıdaki alt sınıflara ayrılmışlardır:

8.2. Şêx (Şeyh)

Şêx kelimesinin birkaç manası vardır. Arapça'da ihtiyar, Kürtçe ve Türkçe'de din âlimi ve tarikat lideri anlamına gelmektedir. Êzîdîlikte hemen hemen aynı anlama gelmekle beraber başka özellikleri de vardır. Şêxlerin kastı, ailevi görevlerinden dolayı çeşitli Êzîdî grupların içine yayılmak zorunda kalan Şeyxan(yani Şêxlerin ülkesi)kökenli çok az sayıda Êzîdîyi kapsamaktadır.¹²⁹ Şêxlerin Şêx Adî'nin mürîtlerinden veya kardeşlerinin soyundan olmaları gerekir. Şêxler dini bilgilere sahiptirler ve bu bilgileri diğer Êzîdîlere anlatmakla yükümlüdürler. Her Êzîdînin intisap ettiği şêxin ismini bilmesi gerekir. Şêxler diğer sınıflar gibi bir tek kabileye mensup değildirler. Êzîdîlikte şêxler üç büyük aileden olurlar. Bunlar Şemsani, Adani ve Qatanî(Katani) ailesidir. Bunlardan Şemsanî ve Qatanî ailesinin Şêx Adî 'den önce de Şêx ailesi olduğu, Adanî ailesinin ise Şêx Adî ile birlikte Şêx ailesi olarak kabul edildiği belirtilmektedir.¹³⁰

Türkiye'deki Êzîdîler dokuz şêxten birisinin sülalesine bağlıdır. Batman'ın Beşiri ilçesi ve bu ilçeye bağlı köylerdeki Êzîdîler, yapılan görüşmelerde şêxlerinin isminin "Şêxsin" olduğunu belirtmişlerdir.¹³¹ Kendilerine intisabı gereken dokuz Şêx şunlardır:

1. ŞêxHasan Sülalesi
2. Şêx Fahreddin Sülalesi
3. Şêx Şerafeddin Sülalesi

¹²⁸ Guest, a.g.e., s. 353.

¹²⁹ Lescot, a.g.e., s. 77.

¹³⁰ Tolan, a.g.e., s. 154-158.

¹³¹ Gulî Ö, Sêvê Ö, Aqo Ö., O.Ö.,v.d., "ruhaniler" konulu görüşme, Beşiri 2011.

4. Şêx Seraceddin(Secaddin) Sülalesi
5. Şêx Amaddin Sülalesi
6. Şêx Nasreddin Sülalesi
7. Şêx Şems sülalesi
8. Şêx Ebubekir Sülalesi
9. Şêx Münd Sülalesi¹³²

Şêx Hasan, Êzîdî dininin kutsal kitaplarından biri olan “Mishefa Reş” (Kara Kitap)’ın yazarı olarak kabul edilir. Geleneksel olarak kendilerini dinin saf bir biçimde korunmasına adayan şêxlerin üçüncü klanı olan Adanîlerin soyu Şêx Hasan’a dayanır. Bu ailenin bir kolu Êzîdî köylerini dolaşarak vaaz verip zekât toplayan Qewalleri(kaval) eğitmekle görevlidir. Uzun yıllar boyunca Êzîdîler içerisinde okuma ve yazma eğitimi almasına izin verilen Adani şêxleri ayrıca Kitab-ı Cilve’nin resmi bekçisidir. Düğünlerin ve evlilik sözleşmesinin denetleyicisi olan “Pêşimam” makamında her zaman bu klanın bir üyesi oturmaktadır.¹³³

Şêxler kendi müridinin erkek çocuğunun perçemini keser. Ölen müridinin yıkanma ve defin işlerine katılması gerekir. Oruçta, bayramlarda, düğünlerde ve sünnet törenlerinde de görev alırlar. Êzîdî ruhani hiyerarşide yürütme otoritesi en çok şêxlere aittir.¹³⁴

8.3. Pîr:

Pîr, Kürtçe bir sözcük olup sözlük anlamı ak saçlı, yaşlı, yol gösterici demektir. Şêxlerden sonra Êzîdîlere yol gösteren ikinci ruhani sınıftır. Şêx Adî’nin ilk Kürt müritlerinin soyundan gelen dört ana klana ait yaklaşık 200 pir ailesi vardır. Laleş tapınağına bekçilik yapmak pirlere en seçkin görevlerinin başında gelir. Pirlere arasından seçilen ve Laleş’teki tapınakları korumakla görevli kişiye “Baba Çaviş” denmektedir. Baba Çavişler’in hiç evlenmemeleri gerekir. İdare işleriyle uğraşmayan pirlere boş zamanlarını duaya ve tefekküre ayırırlar.¹³⁵

¹³² Yaşar, a.g.e., s. 106.

¹³³ Guest, a.g.e., s. 70-72.

¹³⁴ Ferhan, a.g.b., s. 298.

¹³⁵ Sever, a.g.e., s. 70-71.

Pirlerin görevi Hacca gelenlerin yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ayrıca dini törenlerin düzenlenmesinde şêxlere yardım ederler. Şêxler ve pirlar, dokunulmazlık haklarına sahip ruhani reislerdir. Vazifeleri, mürîtlarini ve cemaatlerini kötülükten uzak tutmaktır. Bayram günlerinde, oruçlarda, evlenme ve ölümlerde, vaftiz, sünnet ve hastalıkların tedavisindeki dini görevleri yerine getirirler.¹³⁶

Pirlar, Cenazenin yıkanması sırasında şêxin eline su dökerler. Pirlar din adamı sıfatıyla halka doğru yolu göstermede öncü olurlar. Batman ve çevresindeki Êzîdîlerin piri Hesman'dır.¹³⁷ Pirlar, günlük hayatı düzenledikleri için insanlar üzerindeki etkileri büyüktür. Ermiş ve evliyaların topraklarından getirdikleri kutsal topraklarla dertlilere şifa olduklarına inanılır. Pirlere getirilen kişiler genellikle hastalıklı, illetli ve cine çarpılmış kişilerdir.¹³⁸ Cemaat içerisindeki konumlarına bakıldığı zaman görevleri şêxlerinkiyle benzer özellikler gösterse de konum olarak ikinci sırada yer aldıkları ve bazı durumlarda şêxin yedeği gibi görüldükleri anlaşılmaktadır.

Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde Êzîdîler, pirlarının olmasını önemsediklerini belirterek, pek çok konuda bir yol gösterenlerinin olmasını büyük bir kazanım olarak algıladıklarını dile getirmişlerdir.¹³⁹ Batman ve çevresindeki (Xaldi Bölgesi) Êzîdîlerin piri olan pir Hesinmeman (Hesman) Êzîdîler içerisinde en tanınan pirlardendir. Hesinmeman pirine bağlı kırk pir aşireti vardır. Hesinmeman pirinin ailesinin temsilcileri Türkiye, Ermenistan ve Irak'ta vardır. Önceleri Herir (Hewlêr/Erbil'e yakın) bölgesinde mirlik yapan Hesinmeman, daha sonra Laleş Bölgesine geçmiştir. Nişangâhı Laleş'tedir.¹⁴⁰

8.4. Qewal (Kavval)

Arapça bir sözcük olan "qewal" çok sözü olan çok konuşan, sözleri hikâyeye eden, ezberden anlatan kişi anlamına gelmektedir. qewallerin başlıca üç aşireti

¹³⁶ Yaşar, a.g.e., s. 107.

¹³⁷ Gulê Ö, "Êzîdîlikte Ruhaniler" konulu görüşme, Beşiri, 2011.

¹³⁸ F. Bulut, a.g.e., s. 214.

¹³⁹ Gulê Ö., O. Ö., Sêvê O., "Êzîdîlikte Ruhaniler" konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁴⁰ Dîma, a.g.e., s. 51-52.

vardır. Bunlar Hekkari, Dumilî ve Mamusî aşiretleridir. Qewaller, Irak'ın iki büyük köyü olan Başık ve Behzan köylerinde yaşamaktadırlar.¹⁴¹

Qewaller genellikle Êzîdî dini merasimlerinde, türbegah ziyaretlerinde ve cenaze törenlerinde ilahi okuyan zümredir.¹⁴² Qewaller grubu ruhani topluluğun kararıyla yılda bir defa Tawusê Melek heykeli olan “Sancak”ı beraberlerinde götürüp köy köy dolaştırarak hac vazifesi için Laleş'e gelemeyen Êzîdîlerin tavaf etmelerini sağlarlar. Qewaller gezilerinde hatırı sayılır Êzîdîlerin evlerinde Misafir olurlar. Köy halkı qewallerin misafir olduğu evlere giderek hem qewalleri dinlerler hem de kutsal emanetleri ziyaret ederler. Bu sırada def, şıbab ve kaval gibi sazlar çalınarak ilahiler okunur. Qewaller, misafir oldukları evde beraberlerinde getirdikleri sancağı bir sehpanın üstüne koyarlar. Geleneksel olarak sancakların altı adet(önceleri yedi tane) tıpkı örneği vardır. Her birine kendisine tahsis edilen toprakların; Suriye, Zozan(Hakkari ve çevresi), Tebriz, Musquf(Moskova), Sincar ve Şeyxan(Irak Kürdistan Bölgesi) adı verilmiştir.¹⁴³

Sancağın yanına da “şerbik” denilen bakır bir kutuyu para toplamak için koyarlar. Tawusê Melek sancağı ve yanına bırakılan şerbik ilahiler eşliğinde üç kez tavaf edilir. Bu tavaf şeklinin bizzat Şêx Adî tarafından tayin edildiği belirtilmektedir. Toplanan paralar hem qewallerin şahsi ihtiyaçlarını karşılar hem de Laleş'teki kutsal mekânların masrafları için harcanır.¹⁴⁴ Qewaller tarafından yürütülen bu dini ve ekonomik faaliyet, Êzîdîlikte çok önemli bir yer tutmaktadır. Qewaller, bu ziyaretleri esnasında dini tekstleri okuyup müritleri arasındaki inanç esaslarını güçlendirmeye çalışırken aynı zamanda müritler arasında varsa problemlerin çözümüne dönük girişimlerde de bulunurlar.¹⁴⁵

Bu bağış (“fitudan”) toplama geleneğinin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle beraber, buna benzer bir uygulama Tur Abdin(Mardin ve çevresi) bölgesindeki Hıristiyanlar arasında görülmektedir. Bu bölgede bulunan ve az bir gelire sahip olan bazı manastırlardaki keşişler, yanlarına ölmüş azizlerin

¹⁴¹ Ferhan, a.g.b., s.301.

¹⁴² F. Bulut, a.g.e., s. 216.

¹⁴³ Guest, a.g.e., s. 73.

¹⁴⁴ Yaşar, a.g.e., s. 109; ayrıca bkz.Okçu, a.g.e., s.101.

¹⁴⁵ Dima, a.g.e., s. 4.

mezarlarından alınmış topraklarla yoğrulmuş kil topakları ve başka kutsal hediyeler alıp çevredeki köyleri gezerek bağış toplamışlardır.¹⁴⁶

Êzîdîler dinlerinin tarihini anlatırken, binyıllardan beri var olduklarını ifade etmektedirler. Fakat Êzîdîlik ile ilgili yazılı kaynaklar çok sınırlıdır. Bu durumda qewaller büyük bir önem taşırlar. Êzîdî sözlü geleneğine göre qewaller bin yıllık tarihlerini sözlü olarak koruyup günümüze kadar qewller şeklinde getirebilmiştir. Êzîdîler sözlü geleneği sürdürürken müziğin gücünden faydalanmışlardır. Êzîdîliğin kutsal metinleri olan qewller incelendiğinde bunların def, şıbab ve kaval gibi müzik aletleri eşliğinde söylendikleri görülmektedir.

8.5. Koçek(Guh-Çak)

Koçek, Kürtçe bir kelime olup bilinmeyen şeylerden haberdar olan kişi anlamına gelmektedir. “Geleceği görme özelliği olan” her Êzîdî koçek olabilir. Kendilerini Şêx Adî'nin hizmetine adayan ve herhangi bir dini unvanı olmayan koçekler dönem dönem halkın arasına karışıp yol yordam gösterirler. Koçekler Bavê Şêx'in emri altındalar.¹⁴⁷ Êzîdî bir erkek dünya işlerinden elini eteğini çektiğinde ve bütün zamanını ve enerjisini dini ibadetlerle harcadığında hüner ve keramet sahibi olduğu görünürse koçek olmaya hak kazanır.¹⁴⁸

Koçekler kendi içerisinde iki büyük gruba ayrılır. Birinci grup raks edip şarkılar söyleyen kesimdir. İkinci grup ise kâhin hüviyetini taşırlar. Hasta insanlara ilaç verir, gaipten haber verir bazı durumlarda da Hızır gibi ortaya çıktıklarına inanılır.¹⁴⁹ Koçeklerde bulunan diğer bir özellik de ölen kişiler hakkında bilgi sahibi olmalarıdır. Buna göre ölen kişinin akrabaları koçekin yanına gelerek ölülerinin ruhunun yeniden doğup doğmadığını doğduysa ne şekilde doğduğunu sorarlar. Koçek yatmadan önce Êzîdî ulularından şefaatt diler, bu sırada titremeye başlayıp yatağa girer. Yatakta şuursuz konuşmalar yaptıktan sonra uykuya dalar. Uyandıklarında ölen kişinin akrabaları ona yemek verip elini öperler. Koçek de ölen kişi ile ilgili ya “onun için ağlamaktan vazgeçin, onun milletimizde doğduğunu

¹⁴⁶ Guest, a.g.e., s. 28.

¹⁴⁷ F. Bulut, a.g.e., s. 217-218.

¹⁴⁸ Tolan, a.g.e., s. 178.

¹⁴⁹ Yaşar, a.g.e., s.110.

gözümle gördüm” der veya “ölünüzün köpek, eşek, at veya başka bir hayvan olarak doğduğunu gördüm” der.¹⁵⁰

8.6. Feqîr (Fakir)

Bu kelime sözlük anlamının dışında sufi kendini Allah’a adanmış çilekeş derviş anlamında kullanılmaktadır.¹⁵¹ Şêx Bekir ve Şêx Hısn ailesinden gelenler feqîr olabilirler. Ömer Halan pirleri de feqîrliği alabilirler. Aynı şekilde bazı mürît aşiretlerinin temsilcileri de feqîr olabilirler.¹⁵² Feqîrlik, babadan oğula geçmez, şêx ve pirlerin yanında hizmette bulunan mürîtler feqîr olabilirler. Feqîrler, Êzîdîler arasında dolaşarak vaaz verir, telkinlerde bulunur, nasihat eder ve aileler arasındaki uyuşmazlıkları çözerler. Bu zorlu görevlerinden dolayı, bu dünyada cennetle müjdelendikleri söylenir. Onların gidecekleri yer “Cennet-i Naim”dir.¹⁵³

Feqîrlerin kendilerine has giysileri vardır. Feqîrler, başlarına siyah renkten bir sarık bağlarlar. Sırtlarına giydikleri hırka ise kutsal sayılıp üstüne yemin edilir. Bu hırka saf yünden örüldükten sonra “zerguz” denilen yabani ceviz ağacına asılarak kurumaya bırakılır. Êzîdî inancına göre eğer feqîrde Xweda’nın bağışladığı bir üstünlük varsa, hırka kendiliğinden karacaktır.¹⁵⁴

Yaptığımız bir görüşmede hırka konusunda yukarıdaki örnekten kısmen farklı olan ayrıntılı bir bilgiye ulaşılmıştır. Hırka örüldükten sonra içinde su olan bakır bir leğene konulur, üzerine Şêx Adî’nin türbesinin altında yer alan Kaniya Spi’nin(Zemzem) suyundan ilave edilip iki gün kaynatılır. Daha sonra ceviz ağacının yaprak ve dalları kaynayan suyun içine atılır ve hırkanın kararması sağlanır.¹⁵⁵ Feqîrlerin giydiği hırka ile ilgili Êzîdîliğin dini metinleri olan Qewl’leri incelediğimizde hırkanın Êzîdîlikteki önemini daha iyi anlıyoruz.

¹⁵⁰ Iraklı Papaz İshok, *Yezidilerin Dini*, Çev. Gabriyel Akyüz, Mardin 2001, s. 51-52.

¹⁵¹F. Bulut, *a.g.e.*, s. 214-215.

¹⁵² Ferhan, *a.g.b.*, s. 301.

¹⁵³Okçu, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁵⁴ Hasan Erk, akt. Okçu, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁵⁵ S. G. "*Êzîdîlikte sosyal tabakalar*" konulu görüşme, Beşiri 2011.

Qewlê Xerqe (hırka ile ilgili bir “kavl”)

Berî dinya nebû

Wê rojê xerqe hebû

Xerqe Libsê xwedê bi xwebû¹⁵⁶

Yani;

Daha Dünya yokken

O zaman hırka vardı

Hırka Xweda'nın giysisiydi.

8.7. Micawir (Mücavir)

Micawir Arapça bir kelime olup, mabet veya tekke yakınlarına çekilip ikamet eden kimse anlamına gelir. Özellikle Laleş'te bulunan türbelere hizmet etmek amacıyla yerleşirler. Micawirler, geçimlerini türbelere gelen hayır ve kurbanlıklarla sağlarlar.¹⁵⁷

8.8. Feqra (Fekra)

Laleş bölgesinde yaşayan dindar kadınlardır. Feqraların evlenmemeleri gerekir. Feqralara “Dayê, Dadê, Kebani” de denmektedir. Feqralar Laleş Bölgesinde kandil ve kandil fitili yapımı gibi görevler üstlenmektedirler.¹⁵⁸ Êzîdîler tarafından gerçekleştirilen hac ziyaretlerinde de “daye” denilen Feqralar gelen kadınlarla ilgilienmekte, Şêx Adî türbesinin altındaki Kaniya Spî suyuyla yeni doğan çocuklar bir nevi dine mensubiyetin işareti olarak yapılan “Mor Kırın” töreninde yer alıp çocukların başını suyun içerisine sokup o sudan çocuğun kafasına dökmekteler.¹⁵⁹

Feqraların Êzîdîlikteki konumu incelendiğinde Hıristiyanlıktaki rahibelerle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Feqraların evlenmeme şartı da pek çok dini inançta görülen adanmışlık işaretleriyle uyumlu bir şarttır.

¹⁵⁶ Xanna Omerxali & Kovan Xanki, *Analiza Qewlên Êzidiyan*, Avesta Yay., s. 37.

¹⁵⁷ Ferhan, *a.g.b.*, s. 301.

¹⁵⁸ *W Dergisi*, “Beşek ji me Êzîdî û Ola Êzîdîtiyê”, Ocak-Şubat 2009, S 24, s. 51.

¹⁵⁹ S. G., “Êzîdîlikte Kadınlar” konulu görüşme, Beşiri 2011.

8.9. Mirîd(Mürîd)

Ruhban sınıfı dışındaki her kese mürîd denilmektedir. Her sıradan Êzîdînin para, hizmet ya da ayni olarak bağış verdiği kendi Şêxi ve piri vardır. Bir oğlan çocuğu dokuz aylık olunca “bisk birîn” töreniyle mürîtliğe adımını atar. Törende çocuğun Şêxi, çocuğun her iki kulağının yanından bir tutam saçı keser. Dini işlerin etkinliklerinde en düşük konumda olmalarına rağmen mürîtler, Êzîdî toplumunun temelini oluşturur ve katkılarıyla dini üst yapıyı desteklerler.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ Bkz. Guest, a.g.e., s.75.

II. BÖLÜM

BATMAN VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ÊZİDİLİK VE ÊZİDİLER

1. Batman Êzîdilerinde Êzîdilik ve Özellikleri

Batman'da yaşayan Êzîdiler kendilerini Êzîdî ismiyle tanımlamakta ve Tawusê Melek'e inandıklarını, ona kanaat ettiklerini belirtmektedirler.¹⁶¹ Yaşayış biçimleri, ibadet şekilleri ve yaşadıkları yerler ile ilgili pek çok değişim gözlenmesine rağmen, Êzîdî olmaktan gurur duymakta ve dinlerini yaşamının gereklerini yerine getirmeye çalışmaktalar.

1.1. İbadet

Êzîdiler için dua etmek en önemli ibadettir. Bu dua sabah güneş doğarken ve akşam güneş batarken güneşe dönülerek okunur. Kimi kaynaklarda gün ortasında da dua edildiği belirtilmektedir. Görüşmelerde gün ortasında yapılan dualardan söz edilmemiştir. Êzîdilerde önemli bir ibadet de hac ibadetidir. Bu ibadet kapsamında Şengal'de yer alan ve Êzîdiler tarafından "Laleş a Nurani" olarak isimlendirilen Laleş Vadisinde yer alan türbeler ziyaret edilir ve bir dizi tören gerçekleştirilir.

Êzîdiler için ölü gömme törenleri çok önemlidir ve din adamları tarafından mezar başında okunan qewller manevi dünyalarında önemli bir yer tutmaktadır.

1.2. Kelime-i Şehadet

Êzîdilerde şahadet, Xweda'nın sonsuz kudret sahibi, Tawisî Melek'in de Xweda'nın meleği ve elçisi olduğuna inanmaktan oluşur. Bunu akşam yatarken, sabah kalkarken de tekrarlarlar. Kelime-i şahadet getirirken şöyle derler: "Lailahe İllellah, Emin Cebrail Habibullah". Burada Emin Cebrail Habibullah derken Tawisî Melek kast edilir.¹⁶²

Batman Êzîdileriyle yapılan görüşmelerde kelime-i şahadet getirirken aşağıdaki ifadeyi kullandıkları gözlenmiştir:

¹⁶¹ Guli Özel(67) Reyhan Özen,(65), "Êzîdilikte Din Algısı" konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁶² Yaşar, a.g.e., s.127.

“Eşhed û şade û îman bi navê Melekê Tawusê” (Melekê Tawus’un adıyla Şehadet ve iman ederim)¹⁶³.

1.3. Dua

Dua Êzîdîlikte çok önemli bir yeri olan bir ibadettir. Pek çok kaynak, Êzîdîlerin yaptığı bu duaları Êzîdîlerin namazı olarak belirtmiştir. Êzîdîlerin ibadethaneleri olmadığı gibi her Êzîdî üzerinde farz olan ve söylenmesi gereken dualar da yoktur. Bu dualar çok uzun olduğu için sadece bazı din adamları bu duaları tamamıyla bilebilir. En önemli duaları güneş doğarken ve batarken olmak üzere günde iki kez edilen dualardır. Bu duaya başlamadan önce eller, yüz ve ayaklar yıkanır. Seccade üzerinde veya temiz bir yerde ayakta durur vaziyette güneşe dönülür, sağ el sol elin üstüne konulduktan sonra kalbin üzerine konulur, bu şekilde güneşe dönülerek dua edilir.¹⁶⁴ Dua bittikten sonra eller diz kapakları üzerinde olacak şekilde belden eğilmek suretiyle rükû yapılır. Bu eylem üç kere tekrarlanır. Dizler yere konur secdeye gidilir ve alın yere konulur, yer öpülür. Bu eylem ise iki kez tekrar edilir. Secde yapılan yerde diz üstü oturularak eller açık, el ayakları gökyüzüne bakar şekilde dua edilir. Böylece dua tamamlanmış olur.¹⁶⁵ Duasını tamamlayan kişi önce ellerini güneşe doğru açar, sonra yüzüne sürer, gömleğinin yakasını öper yakayı dudaklarının arasına alarak secdeye kapanır ve yeri öper böylece dua bitirilmiş olur.¹⁶⁶

Êzîdîlikte cami, kilise, havra gibi özel bir ibadet mekânına rastlanmasa da dua edilen mekân önemsenmektedir. Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde duanın evde sakin, mahrem bir köşede kimsenin olmadığı bir ortamda edildiği aktarılmıştır.¹⁶⁷

Başka bir görüşmede ise, “güneş tam doğarken mezarlık ziyaret edilir, evde herhangi bir ibadet yapılmaz” şeklinde bir ifade dile getirilmiştir.¹⁶⁸ Dua konusunda karşılaşılan diğer bir durum da, orta yaşlı olanlarla yaşlıların dua ettikleri, fakat

¹⁶³ Reyhan Özen,(65), Sêvê. G.(23), "Êzîdîlikte Dua" Konulu Görüşme, Beşiri 2011.

¹⁶⁴ Tolan, a.g.e., s. 52.

¹⁶⁵ <http://toplumvetarih.blogcu.com/yezidiler-1/1464824>, Ahmet Taşgım,15.12.2011.

¹⁶⁶ Lescot, a.g.e., s. 63. ayrıca bkz. Çakar, a.g.e., s. 142.

¹⁶⁷ Guli Özel(67), "Êzîdîlikte Dua" konulu görüşme, Beşiri 2012.

¹⁶⁸ Reyhan Özen,(65), Sêvê. G.(23), "Êzîdîlikte Dua" konulu görüşme, Beşiri 2011.

gençlerin dua etmeyi bilmedikleri hususu olmuştur. 23 yaşındaki S. G., anne ve babasının sabah, öğle, akşam dua ettiklerini, fakat kendisinin dua bilmediğinden bunu yapmadığını dile getirmiştir. Konuyla ilgili Beşiri Lisesinde okuyan biri 10. sınıf, diğeri 12. sınıf öğrencisi olan iki Êzîdî öğrenciyle yapılan görüşmede, söz konusu gençler dinleri ile ilgili çok az şey bildiklerini, dua etmeyi bilmediklerini ifade etmişlerdir.¹⁶⁹

Saha araştırmasındaki ifadelere göre yapılan dualar kişiden kişiye değişebilmekte, okunan dualar sabah ve akşam aynı olabilmektedir.¹⁷⁰ Batman'da yaşayan Êzîdîlerinin sabahları ve akşamları ettikleri dualardan iki örnek şöyledir:

Örnek 1:

“Ya Şêşims, tu kulî, tu meferî, tu rêberî
 Tu di han û hawara dinê û a'lemê werî û di ême de jî werî
 Ya xwedê û Şêşims, tu dur bî tu nêzîk bî
 Tu peya bî, tu siwar bî
 Tu di han û hawar a hazir û guhdara werî
 Tu me û mala me û zarokên me ji qeza û bela defi' Bikî
 Dinê û alemê, me jî pere.”

Türkçesi

Ey Şêx Şıms, yara sensin, çare sensin, yol gösteren sensin
 Dünya âlemin imdadına yetiş, bizim de imdadımıza yetiş!
 Ey Xweda ve Şêx Şıms, uzak olsan, yakın olsan
 Yaya olsan, atlı olsan
 Hazır olanların ve dinleyicilerin imdadına yetiş
 Sen bizi, ailemizi, çocuklarımızı kaza ve belalardan korusun
 Dünya âlemi korusun, bizi de onlarla beraber korusun.¹⁷¹

¹⁶⁹ Görüşmeyi kabul eden iki öğrenci kızkardeşiler ve isimlerinin bizde mahfuz olması şartıyla görüşmeyi kabul ettiler.

¹⁷⁰ İncelediğimiz kaynaklarda sabah ve akşam dualarının farklı olduğu görülmektedir. Beşiri'de görüşülen Êzîdîler ise aynı duayı ettiklerini ifade etmişlerdir.

¹⁷¹ Guli Özel(67). “Êzîdîlikte Dua” konulu görüşme, Beşiri, 2011.

Diğer bir görüşmede ise görüşülen kişi dua ederken yönünü Şêşims'e¹⁷² çevirdiğini, dua ederken secdeye inmediğini, sadece ellerini karnının üstünde birleştirip güneşin doğduğu ve battığı yöne yüzünü dönerek şu şekilde dua ettiğini söylemiştir:

Örnek 2:

“Ya Xwedê û Şêşims, tu bi kêrê dinyayê tevde werî û ême jî werî rehmê li me jî bibarînê Xwedê îşê der û cîranê me lihev bîne û ê me jî.”

Türkçesi:

Ey Xweda ve Şêşims bütün dünyanın yardımcısı ol, bize de onlarla beraber. Ey Xweda konu komşumuzun işlerini rast götür bizimkileri de.¹⁷³

Bu dualarda, Xwedê(Xweda) ve Şêşims'ten yardım dilendiği dikkati çekmektedir. Duaların önemli bir özelliği başkalarının iyiliği, refahı, sağlığı ve mutluluğu için dua edildikten sonra dua eden kişinin kendisi ve ailesi için iyilik ve rahmet dilemesidir. Bu durum aynı sosyal çevrede yaşayan Müslüman Kürtler arasında da yaygın bir şekilde gözlenmektedir. Bu benzerlik iki din arasındaki etkileşimden kaynaklanıyor olabileceği gibi Kürtlere özgü bir özelliğin dini yapıdan etkilenmeden varlığını sürdürmesi şeklinde de olabilir.

1.4. Namaz

Êzîdîlerde yılda bir kez Laleş'te Şêx Adî'in türbesine yapılan hac esnasında gerçekleştirilen toplu ibadetin haricinde toplu ibadet etme yoktur. Namaz, sabah ve akşam kılınır. Namazdan önce eller ve yüz yıkanır. Sabah namazı için dışarıya çıkılarak güneşin sarılığı belirgin olduğunda güneşe karşı ayakta durulup üç defa eğilmek (rükûa varmak) suretiyle dua okunur. Akşam namazında da yine dışarıda güneşe karşı durularak dua okunur. Êzîdîler ibadetlerinin din dışındaki kimseler tarafından görünmesini istemezler. Bir Êzîdî ibadet ederken başka dinden biri görürse rükûa varmaz ve sadece avucunun içini güneş ışığına tuttuktan sonra elini

¹⁷²“Güneşe” derken bu ifade kullanılmıştır.

¹⁷³ O. G. "Êzîdîlikte Dua" konulu görüşme, Beşiri, 2012.

ağızına götürüp öper.¹⁷⁴ Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde Êzîdîlerin Müslümanların namazına benzer bir namaz kılmadığı belirtilmiştir. Êzîdî olmayan araştırmacıların namaz olarak isimlendirdiği şey, Êzîdîlerin güneşe dönüp belli hareketleri yaparak ettiği dualardır.¹⁷⁵

1.5. Oruç

Êzîdîlerde oruç Xweda, melekler, has ve kalenderler için tutulur. Êzîdîlik inancına göre melekler cumartesi günü dünyayı yaratmaya başlamış, pazartesi günü yaratma işlemini tamamlamıştır. Bu nedenden dolayı oruç tutmaya Salı günü başlayıp Perşembe günü son verilir ve cuma günü bayram kutlaması gerçekleştirilir.¹⁷⁶

1.5.1. Genel Oruç:

Êzîdî inancına göre oruç, genel oruç ve özel oruç olmak üzere ikiye ayrılır. Genel orucu her Êzîdînin tutması gerekir.¹⁷⁷ Êzîdîlere göre Hüda üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Fakat yabancılar “üç” rakamını yanlış olarak yani “otuz” şeklinde anlamışlardır.¹⁷⁸ Êzîdîler tutulan üç günlük orucun otuz olarak kabul olunacağına inanırlar. Sabahleyin güneşin sarılığı ile başlayan ve akşam gün battıktan sonra sona eren oruçta yemek içmek, başkalarına zarar vermek, cinsel ilişkiye girmek ve kötü söz söylemek yasaktır.¹⁷⁹

Batman ve çevresindeki Êzîdîler(Haltiler Bölgesi)'in tutmakla yükümlü oldukları oruçlar şunlardır:

Şêşims Oruç ve Bayramı (Îd û rojiyên Şêşims),
Xwedan Oruç ve Bayramı (Îd û Rojiyên Xwedan),
Êzi Oruç ve Bayramı (Îd û Rojiyên Êzi).¹⁸⁰

¹⁷⁴ <http://dunyadinleri.com/yezidilik.html>, 05,11.2011.

¹⁷⁵ O. Ö., Guli Ö., "Êzîdîlerde İbadet" konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁷⁶ Tolan, a.g.e., s. 74.

¹⁷⁷ Çakar, a.g.e., s. 145.

¹⁷⁸ Kürtçe'nin Kurmanci lehçesinde 3=sê, 30=sih şeklinde, birbirine çok yakın seslerle söylenmektedir.

¹⁷⁹ Guli Özel(67), "Êzîdîlikte Oruç" konulu görüşme, Beşiri, 2011.

¹⁸⁰ Tolan, a.g.e., s. 74.

Görüşmelerde ruhani bir sınıfa mensup olmayanların tutmakla yükümlü olduğu orucun dokuz gün olduğu ifade edilmiştir.¹⁸¹ Orucun tutulduğu dönemle ilgili yaptıkları karışık bir hesaba göre, oruç sonbaharın son ayı, ayın on beşinden sonra tutulmaya başlanır, sondan da dört beş gün yılbaşı ayında tutulur. Hesaplamaların Rumi takvime göre yapılıyor oluşu işi daha da karışık hale getirmektedir.

Üç gün oruç tutulduktan sonra bayram kutlanır, bayram ve bayramdan sonraki üç gün oruç tutulmaz. Ondan sonra tekrar üç gün oruç tutulur, tekrar bayram ve üç gün oruç tutulmaz. Bu şekilde üç gün aralıklarla dokuz gün oruç tutulur ve üç bayram kutlanır. Orucun başlama ve bitiş saatleri İslamiyet'teki zamanlara benzemektedir. Sabaha karşı oruç tutmaya başladıklarını ifade eden görüşmeciler, akşam ezanından sonra, havanın iyice kararmasını beklediklerini, karşıdan gelen kişinin seçilemez hale gelmesinden sonra oruçlarını açtıklarını belirtmişlerdir.¹⁸² Ayrıca oruçluken hiçbir şey yiyip içmediklerini, ikramda bulunulursa da oruçlu olduklarını belirtip ikramı geri çevirdiklerini söylemişlerdir.

1.5.2.Özel Oruç:

Yalnızca din adamlarına özgü olan özel oruç, Aralık ayında 20, Temmuz ayında 20 ve 15-20 Eylül tarihleri arasında Şêx Adî'nin türbesine yapılan hac ziyareti döneminde de üç gün tutulur. Din adamları memleketlerine döndüklerinde 37 gün daha oruç tutup kırk güne tamamlarlar. Böylece toplam 80 gün oruç tutmuş olurlar.¹⁸³

Bu orucu din adamları ve yaşlılar tutar. Orucun 40 günü Haziran'ın 24'ünde, ikinci 40 günü de 24 Aralık'ta başlar. Daha sonra Şêx Adî'in Laleş'teki türbesi ziyaret edilir ve orada da üç gün oruç tutulur. Oruç, sabah başlar, akşam gün batıncaya kadar devam eder. Gün boyu yemek içmek yasaktır.¹⁸⁴ Din adamlarının tutmakla yükümlü oldukları bu oruçlar "İd û Rojyên çilê zivistanê ve İd û Rojyên çilê Havînê" şeklinde isimlendirilir. Ayrıca Êzîdîlikte değer verilen pek çok has,

¹⁸¹ Reyhan Özen,(65), Sêvê. G.(23), "Êzîdîlikte Oruç"konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁸² Ako Özel, "Êzîdîlikte Oruç" konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁸³ Çakar, a.g.e., s. 146.

¹⁸⁴ <http://www.midyat.net/yezidiler.html>, 10.12.2011.

kalender, ziyaret vb. için de tutulan oruçlar vardır. Örneğin Xidiryas û Xidirnebî ve Xatuna Fexra orucu gibi. Fakat bunlarda zorunluluk yoktur.¹⁸⁵

1.6. Hac

15-20 Eylül tarihleri arasında Musul yakınlarında bulunan Şêx Adî'nin mabedine yapılan hac, Êzîdîler için yapılması şart olan dini bir vazifedir. Şêx Adî'nin sandukasını üç kez tavaf edip kaideye yüz süren her Êzîdî, hacı olmuş sayılır. Êzîdîler Şêx Adî'nin Laleş Vadisi'ndeki dağın eteğinde olan mabedine Sırat Köprüsü denilen bir köprüden geçerek giderler burada yapılan törenlerde türbeler ziyaret edilir, def, rebab, saz kaval gibi müzik aletleri eşliğinde raks edilir ve qewller okunur. Bu törenleri qewal ve koçek denilen din adamları yönetir. Kurbanlar kesilip yemekler dağıtılır. Maddi durumu iyi olup sağlık problemleri bulunmayan her Êzîdînin hacca gitmesi gerekmektedir.¹⁸⁶

Hac konusunda Batman'da yaşayan Êzîdîlerle yaptığımız görüşmelerde görüşmecilerden biri olan S.G., "geçen sene Laleşa Nurani'ye ailesiyle birlikte özel araçlarıyla gittiklerini" belirtmiştir. S. Hanımın belirttiğine göre kutsal bölgenin sınırına kadar arabayla gidilir. Ayakkabılar arabada bırakılır. Sonra kutsal bölgede yalın ayak dolaşarak hac vazifesi yerine getirilir. Orada herkes maddi gücüne göre ziyaret edilen türbelere bağışta bulunur. Laleş bölgesinde Êzîdîlikte önemli yeri olanlara ait kubbeler vardır. Şêşims'in kubbesi en yüksektir. Şêx Adî Şêşims'in üstünlüğünü kabul etmiştir. "S. G., Şêşims'in üstünlüğünün nereden geldiğini izah etmek için şu ifadeleri kullanmıştır: "Şêşims sahibimizdir (Xwedanê me ye). O, altın kalemin sahibidir. Yaptığımız her şeyi o yazıyor".¹⁸⁷

Laleş bölgesinde pek çok türbe yer almaktadır. Bu türbelerin tamamı hac ibadetini gerçekleştirmek için gelen Êzîdîler tarafından ziyaret edilmektedir. Orada bulunan türbeler arasında Şêxadi, Şêşims ve Şêxsın gibi Êzîdîlik içerisinde önemli yeri olan kişilerin yanında din içerisinde kutsal kabul edilip saygı gösterilen Pirafat ve Xatuna Fexra gibi kadınlara ait türbelerin de ziyaret edildiği belirtilmiştir.

¹⁸⁵ Tolan, a.g.e., s.74-75.

¹⁸⁶ Yaşar, a.g.e., s.124-125.

¹⁸⁷ Sêvê G. "Êzîdîlerde Hac İbadeti" konulu görüşme, Beşiri 2011.

Laleşteki kubbeleri ziyaret etmeye giden hacılar, türbe ziyaretlerinden önce bağış yaparlar. Bu bağış “fitu dan” ismiyle anılıp yapılan bağışın miktarı gelenlerin ekonomik gücüne bağlıdır. Bu bağışlar sayesinde bölgede yer alan ziyaretlerin bakımları sağlanırken orada görevli olan dini kesimin de ihtiyaçları karşılanmaktadır.¹⁸⁸

1.7. Dine Giriş

Êzîdilikte, Êzîdî olmayanların sonradan dine girişi kabul edilmez. Dine giriş yahut mükellefiyet yeni doğan çocukların bir nevi vaftiz edilmesi şeklinde olmaktadır. Bebek süttten kesildiğinde şêx ve pîr, bizzat kendilerinin çocuğa giydirebilecekleri bir elbise getirirler. Sonra başına Laleş'te Şêx Adî türbesinin altında bulunan Kaniya Spi'den (Beyaz Çeşme) getirilen ve Êzîdîlerin Zemzem olarak adlandırdıkları sudan dökerler ve başının tepesinden bir tutam saç keserler. Artık çocuk, Şêxin ve pirin manevi korumasını üstlendikleri sürüye aittir.¹⁸⁹ Burada dine girişlerin kabul edilmemesi kavmi dinlere özgü (ör. Yahudilik) bir özellik iken başa suyun dökülmesi de Hıristiyanlık dinindeki vaftiz törenlerini, kutsal sularına zemzem adını vermeleri ise İslamiyet'teki zemzem suyunu anımsatmaktadır.

Başka bir ifadeye göre ise çocuk, doğduktan kırk gün sonra Laleş Vadisinde bulunan Şêx Adî türbesinin altında yer alan Kaniya Spi(Beyaz Pınar)suyuyla vaftiz edilir. Eğer çocuğun doğduğu köy Laleş'e uzaksa Tawisî Melek'in heykeli bir suya batırılıp çıkarılır böylece o su kutsiyet kazanmış olur. Yeni doğan çocuk bu suya üç defa batırılıp çıkarılınca çocuk dine girmiş olur. Qewaller, Laleş'ten uzak köyleri dolaşırken yanlarında Tawisî Melek heykeli, Şêx Adî türbesinden getirilen toprak ve Kanya sipî (zemzem) suyunu götürürler.¹⁹⁰

Konuyla ilgili olarak Batmandaki Êzîdîlerle yapılan görüşmelerde çocuğun doğar doğmaz Êzîdî olduğunu, ancak yeni doğan çocuklara dine mensubiyet işlemiyle ilgili bir uygulama yaptıkları mevzu bahis edilmiştir. Bu uygulama şu şekilde ifade edilmiştir: “Yeni doğan çocuklarımızı “Kaniya Sipi”(Beyaz Çeşme)'ye

¹⁸⁸ Sêvê G., (23) “Êzîdilerde Hac İbadeti” konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁸⁹ Lescot, a.g.e., s. 144.

¹⁹⁰ Bkz. Yaşar, a.g.e., s. 168.

götürüyoruz. Şêşims'in kubbesinde¹⁹¹ onu "mohr"(vaftiz) ediyoruz. Çocuğun başına su serpiyoruz. Başını suyun içerisine sokup çıkarıyoruz. Kulaklarına o sudan koyuyoruz. Orada bu işlemleri yapan kadın bir görevli var. Herkes ona "Dayê" ana der. O kadınların hiç evlenmemeleri gerekiyor. Bunlar Şengal alanını hizmetkârlarıdır. Çocuklarımızı "mohr" ettikten sonra dine girmiş sayılırlar.¹⁹² "Mohr" işleminin diğer önemli bir özelliği de arınmayı ve Êzîdîliğin kutsallığını koruduğuna inanılmasıdır. Laleş'e gitme fırsatını hiç bulamamış olan Guli Hanım ise çocuklarının dine girişi için Şêşims'in toprağını getirdiğini ve çocuğun üzerine serptiğini, her çocuğa ailesinin bağlı olduğu Şêxin toprağından serptiğini belirtmiştir.¹⁹³

1.8. İrtidat/ Tahrir(Dinden Çıkarma)

Êzîdîlik, sonradan dine girişi kabul etmediği gibi bazı şartları yerine getirmeyen kişileri de dinden çıkarmaktadır. Dinden çıkarma yetkisine sadece "mir" sahiptir. Bir Êzîdînin dinden çıkarılması yasak davranışlarda bulunmasından ileri gelir. Tahrir edilen bir Êzîdî bütün haklarından mahrum bırakılır. Eğer tahrir edilen kişi din adamıysa sakalı kesilerek "menfur" (nefret edilen) ilan edilir. Tahrir edilen kişi "feqir" ise Şêx Adî'nin türbesinde hırkası alınır. Tahrir edilen kişinin bütün malına el konulabilir, ailesi onu reddedebilir bazen de sınır dışı edilir ama bir Êzîdî için en zor şey toplum tarafından dışlanmaktır.¹⁹⁴

Êzîdîlikteki bu uygulama Hıristiyanlıktaki "afroz" uygulamasıyla benzerlik taşımaktadır. Bu uygulamalar Êzîdîlerin yasaklanan şeylerden uzak durmaları ve toplumsal kurallarının korunup devam edilmesini sağlamaya dönüktür. Konuyla ilgili bu çalışmayı yaparken pek çok uygulamada olduğu gibi tahrimin de uygulanmasının zorlaştığı görülmektedir. Örneğin Êzîdîler en kabul edilemez davranışlardan biri olan "cemaat dışı evlilik" konusunda rahatsız olsalar bile eskisi kadar sert davranmamaktadırlar. Êzîdî toplumunun farklı zamanlarda gerçekleştirdikleri göçlerle yurtlarından uzaklaşıp farklı ülke ve sosyal çevrelere girmeleri, bu ülkelerde

¹⁹¹ Ulaştığımız kaynaklar "Mohr" işleminin Şêx Adî türbesinin altında yer alan Kaniya Spî isimli çeşmenin suyuyla yapıldığını yazmaktadır.

¹⁹² Sêvê. G., "Êzîdîlikte Dine Mensubiyet" konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁹³ Guli Özel, "Êzîdîlikte Dine Mensubiyet" konulu görüşme, Beşiri 2011.

¹⁹⁴ Bkz. Yaşar, a.g.e., s.165.

azınlık durumuna düşmeleri, eski geleneklerini devam ettirmelerinin imkânlarını sınırlamıştır.

2. Batman ve Çevresindeki Êzîdîlerin Yaşadığı Yerleşim Yerleri

Batman’da yaşayan Êzîdîlerin yerleşim birimleriyle ilgili sağlıklı bir bilgi elde edebilmek için tarihi süreç içerisinde bu yerleşim yerlerinde yaşayan grupların geçirdiği değişimleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde hem Êzîdî hem de Müslüman Kürtlerin dile getirdiği ortak husus; eskiden Êzîdî yerleşim yeri olan pek çok köyde son dönemlerde Êzîdîlerin yaşamadığı vakıasıdır. Êzîdîler kendi yerleşim yerlerini yedi büyük bölgeye ayırmaktadır. Her bölgenin de bir ismi ve bir “sancağı” bulunmaktadır. Her bir sancak bir meleşî sembolize etmektedir. Bu sancaklar ve gönderildikleri bölgeler şöyledir:

Tawisa Enzel(Enzel Tavusu): Şêxan bölgesi

Şengal(Sincar) bölgesi

Tawisa Halebê(Halep Tavusu)

Tawisa Xaltıyan(Xaltılar/Haldiler Tavusu)

Tawisa Zozana(Yayla Tavusu) Hakkârî bölgesi

Tawisa Misqofa(Kafkasya bölgesi)

Tawisa Tebrîzê Bahzanê(Tebriz Tavusu)¹⁹⁵

2.1. Xaldîler ve Xaldî İsmının Kökeni

Êzîdîler Batman ve Çevresini “Mîrgeha Xaltıyan” Xaltî Beyliğı ismiyle nitelerler. Bu bölgede yaşayan Êzîdî aşiretlere ise “Xaltî” denilmektedir. Xaltîler/Xaldîler(Haldiler)’in yerleşim alanları Siirt ve Batman sınırları içerisinde kalan Kurtalan, Erüh ve Beşiri ilçeleri ile köyleridir.¹⁹⁶ Batman 1990 senesinde il olmadan önce Kurtalan, Erüh ve Beşiri gibi Siirt iline bağlıydı. Dolayısıyla Êzîdîler tarafından yüzyıllardan beri ifadesini bulan Xaldî bölgesinin tamamı Batman sınırları içerisinde değildir. Kıra Dağı’ndan Mereto dağına kadar devam eden Garzan ovası

¹⁹⁵Danana Xidir Pîr Silêman, Êzîdiyafî, Duhok 1996, s. 21-2,Akt. Reşid, a.g.e., s. 77-78.

¹⁹⁶Tolan, a.g.e., s. 241.

için “Xaldiler’in memleketi” denmektedir. Xaldi bölgesinde yaşayan bütün Êzîdîlerin Şêxleri(Şêxsîn) ve pirleri(Hesman) aynıdır.¹⁹⁷

Xaldî isminin kökeniyle ilgili farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Bunlar arasında ön plana çıkan görüşlerden birine göre İslamiyet’in fetih hareketi zamanında Xaldî/Haldilerin yaşadığı bölgeye gelen İslam ordusunun komutanı olan Halid b. Velid isminden gelmiş olabileceğidir. Daha fazla kabul gören diğer bir görüşe göre ise bu isim İslamiyetten çok öncesine Urartuların Tanrısı olan Xaldî/Haldi isminden gelmektedir.¹⁹⁸ Diğer bir görüşe göre ise Xaldî/Haldi ailesinin diğer bir ismi de Moskora’dır. Êzîdîler içerisinde Moskora adını taşıyan beş ayrı oymak vardır. Bunlar Moskora Deholî, Moskora Quveysî, Moskora Taraf, Moskora Nasirye ve Moskora Adika’dır.¹⁹⁹

Haldi (Xalitan) Aşireti, önceleri büyük ve güçlü bir aşiretti. Bu aşiretin adı pek çok Kürt, Arap ve Fars kaynaklarında geçmektedir. Bu aşiret kendi iç yönetimini kurmuştu. Xaldîler içerisinde yer alan belli başlı aşiretler Anqosî, Pîvazî, Qizilî, Xendeqî ve Neqîbî isimli aşiretlerdir.²⁰⁰ Şerefname’ye göre Hasankeyf’teki 13 aşiretten biri de Xendeqî aşiretidir. Dönemin önemli yerleşim yerlerinden Sêrt (Siirt) kasabası, Bişeriyê (Beşiri) Nahiyesi, Torê ve Erzen Hasankeyf’e bağlıdır.²⁰¹

Haldiler, başlangıçta Batman’ın antik ilçesi olan Hasankeyf’te oturuyorlardı. XVII. yy.’ın sonlarına doğru Erzan/Arzan bölgesine göç etmişlerdir. Buradan Diyarbakır, Beşiri ve Silvan bölgesine yayılarak bu bölgenin ismini “Mala Xalida” Xalida yurdu/evi olarak adlandırmışlardır. Daha sonraki yıllarda buradaki Êzîdîlerin büyük bir çoğunluğu Sincar Dağı’na göç etmiştir.²⁰² Sincar Dağındaki aşiretleri incelediğimizde “Mala Xalitî” isimli bir aşiretin var olduğu görülmektedir. Kürdistan kökenli olan bu aşiret, Dağın eteklerinde Dêrê Birî’nin kenarında yer alan nûgri,

¹⁹⁷V. Bulut, “Êzîdîlerin Yaşadığı bölgeler” konulu görüşme, Batman 2012. Ayrıca Konuyla ilgili yapılan bütün görüşmelerde Êzîdîlere Şêxlerinin ve pirlinin ismi sorulduğunda aynı cevap verilmiştir.

¹⁹⁸ Tolan, a.g.e., s. 241.

¹⁹⁹ F. Bulut, a.g.e., s. 266.

²⁰⁰ Dîma, a.g.e., s. 157.

²⁰¹ Şerefxanê Bedlisi, Şerefname, Avesta Yay., Çev. Ziya Avcı, Stocholm 1997, s. 249.

²⁰² Şerefhan, Şerefname Akt. F Bulut, a.g.e., s. 266.

Edina, Ūsivan, Gundê Çellê köylerinde ve daha kuzeyde ovada yer alan ve yeni kurulan Pitûniyê ve Grê ‘Ereba köylerinde yaşarlar.²⁰³

Batman ve çevresinde görüşülen Êzîdîlerin bazıları ise ellerinde bunu kanıtlayacak belgeleri olmadığını fakat Antik çağlarda Malazgirt’e yakın bir yerde “Xald”/Hald isimli bir kentin var olduğunu ve Xald şehrinden olan anlamına gelen Xaldî isminin, bu kentten gelmiş olabileceğini ifade etmişlerdir.²⁰⁴

2.2. Xaldî/Haldi Bölgesinde Yaşayan Aşiretler ve Bazı Yerleşim Yerleri

Batman ve çevresinin de içerisinde yer aldığı Xaldî/Haldi bölgesinde yaşayan belli başlı Êzîdî aşiretleri şunlardır: Xendeqî, Qizilî²⁰⁵, Neqîbî ve Anqosî.

Bu aşiretlerin yaşadığı diğer köyler ise şöyledir:

2.2.1. Xendeqî: Feqîran(Üçkuyular), Çinêriyan(Yolveren), Şimzê (Oğuz Bucağı), Bazbut (Atbağı), Qulibdor(Akdoğan), Şahsim (Onbaşı mezarı), Sîxura (Güven), Qorix (uğurca) ve Gêdûkê(Deveboynu).

2.2.2. Qizilanî: Sulan (İkiyaka), Ridwan (Başarı), Hamdûna (Kurukavak), Vazde(Ortaalan), Girêçelo (Kütüklü) ve Dûşa (Meydancık).

2.2.3. Neqîbî: Qorix (Uğurca), Qubîn (Beşiri), Germik (Ilıca), Zuxur(Başlamış), Şêxhevinda (Kuyuluk), Hicrê (Yolkonak/Piliçli?) Texeriyê (Uğrak/Cumhuriyet Mahallesi), Newalê (Eski Hamur) ve Zivingê (Döşeme).

2.2.4. Anqosanî/Ankosî: Enapê(Ekinciler), Kelhok (Kuşçukuru) ve Sevdik(Çimenli).²⁰⁶

Anqosî Aşireti, Êzîdîler arasında tanınan bir aşirettir. İlk yerleşim yerleri Beşiri ve çevresidir. “Mirza Bey” başkaldırısından sonra aşiretin bir kısmı Serhat bölgesindeki Rus İmparatorluğu sınırına yakın bir bölgeye göç etti. 1914-1918 yılları

²⁰³ Lescot, a.g.e., s. 259-260.

²⁰⁴ V. Bulut, "Êzîdî Yerleşim Yerleri" konulu görüşme Batman 2012.

²⁰⁵ Batman ve çevresindeki Êzîdîler ile ilgili görüştüğümüz Veysi Bulut, Qizilî Aşiretine mensup olduğunu belirtmiştir. Batman 2012.

²⁰⁶ Tolan, a.g.e., s. 246-250.

arasında Osmanlı saldırıları yoğunlaştığı için diğer Êzîdîlerle birlikte Ermenistan'a geçtiler. Sovyetler Birliğinin kurulmasıyla Anqosi Aşiretinin büyük bir kısmı İran'ın Tebriz şehrine geçtiler.²⁰⁷

3. Geçmişten Günümüze Batman ve Beşiri'de Êzîdîler'in Nüfus Hareketleri

Yaptığımız görüşmelerde Êzîdîlerin tümü, eskiden beri bu bölgede yaşadıklarını²⁰⁸, başka yerlerden göç etmediklerini ifade etmişlerdir. Yazılı kaynaklar Êzîdîlerin on üçüncü yüzyılın sonlarında Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine yayıldıklarını belirtmektedir. İlk önce Diyarbakır ve Siirt yöresine yerleşen Êzîdîler, sırasıyla Karakoyunluların, Akkoyunluların, Safevilerin Ve Osmanlıların hâkimiyeti altına girmişlerdir.²⁰⁹ Êzîdîler'in tarihi kendileri tarafından düzenli bir şekilde yazılmamıştır. Kendileriyle ilgili var olan bilgiler de bütünlüklü olmaktan uzaktır. Êzîdîlerin Akkoyunlu, Karakoyunlu, Memlûklü ve Dulkadirli devrelerinden geçerek ortaya çıkışı Osmanlı Devleti'nin adı geçen devletleri yenmesi ve topraklarına katmasıyla mümkün olmuştur.²¹⁰

Osmanlı Devletinde durum ve olayları arşivleme ve kayıt altına alma geleneği çok köklü bir uygulama olarak yüzyıllarca devam etmiştir. Êzîdîlerle ilgili kayıt altına alınan bilgiler çoğunlukla siyasi olaylarla ilgilidir. Bu olaylardan biri de Ridwan beyi Mîrza Beg (Mîrzikê Zaza) ile ilgilidir. Mîrza Beg, Günümüzde Beşiri sınırları içerisinde kalan Başarı köyüne yakın bir idari birim olan Ridwan'ın mîriydi. O dönem Ridwana bağlı 111 köy bulunmaktaydı. Ridwan'da 800 hane vardı. Bu hanelerden 100 tanesi Ermeni, 50 tanesi Keldani 650 hane de Êzîdîydi.²¹¹ Sayısal veriler incelendiğinde Êzîdîlerin 19. Yüzyılın başlarında Beşiri ve çevresinde ezici bir çoğunlukta oldukları görülmektedir. Bu durum yönetimde de yetkiyi ellerinde buldurmalarını sağlamıştır. Mîrza Beg'in her geçen gün idari açıdan güçlenmesi,

²⁰⁷Pîr Dîma, *Êzdiyên Serhedê: Sedsala XIX Destpêka Sedsala XX*, çev. Ezîzê Cewo, Do Yay., Birinci Baskı, İst., 2011, s. 121-122.

²⁰⁸V. Bulut, Gulê Ö., O. Ö., bu hususta, "*Nebi Nuh'tan beri buradayız*" ifadesini kullanmışlardır.

²⁰⁹ Bkz. Turan a.g.t., s. 26.

²¹⁰ Ahmet Taşğın, "*Yezidilerde Sosyal ve Dini Yapı*", I. Uluslararası Batman ve Çevresi, Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, C. II, İst. 2009, s. 455.

²¹¹ <http://www.mezopotamya.gen.tr/m%C3%A0Erza-beg-m%C3%A0Erzik%C3%AA-zaza-%C3%AA-ridwan%C3%AA-i-makale,676.html>,

Osmanlı yönetimini rahatsız etmiş ve 1828 yılında büyük bir orduyla Ridwan üzerine hücum etmiş fakat başarılı olamamıştır. Bu sırada Soran Beyi Mihemed Bey, başkaldırığı için Osmanlı yönetimi Reşit Paşa komutasında 40 bin kişilik bir ordu hazırlayıp Ridwan üzerinden Soran bölgesine göndermiştir. Bu ordu Soran bölgesindeki başkaldırığı bastırdıktan sonra dönüşte Ridwan'a saldırmaya gelmiş Mîrza Bey, bu durumu fark edip Reşit Paşa ile anlaşmıştır. Bu anlaşmadan sonra işler yoluna girmiş gibi görünse de Reşit Paşa hastalanıp ölünce yerine geçen kişi Mîrza Bey'in de aralarında bulunduğu bütün mirleri sarayına davet etmiş bu davet sırasında Mîrza Bey öldürülmüştür. Mîrza Bey'in yerine geçen kuzeni Nazır Bey, Ridwan'ı iyi savunamamış, Osmanlı yeniden bir ordu göndererek Ridwan'ı ele geçirmiştir.²¹²

XIII. yüzyılın sonlarından beri Êzîdîler tarafından "Xalida" bölgesi denilen yere gelip yerleşen Êzîdîlerin sayısında büyük bir artış olmuş, XIX. Yüzyılın başlarında bölgedeki nüfus oranı en yüksek grup olmuşlardır. Xalida bölgesinde 366 Êzîdî köyü bulunmaktaydı. II. Mahmut döneminde aslen Alman olan Helmut Karl Benhard Von Moltke, Garzan Seferine çıkmıştır.²¹³ Helmut Karl Benhard Von Moltke, II. Mahmut tarafından Osmanlı Ordusunu yenileştirmekle görevlendirilmişti. Bu general 1835-1839 yılları arasında Osmanlı Ordusunda öğretmenlik ve müşavirlik yapmıştır. "Türkiye'ye Mektuplar" isimli kitabında Garzan Seferi (Sefera Xerza)'ni anlatmaktadır. Bu sefer sonunda Salîbê köyü ve Xiya Aşireti başta olmak üzere Xaltî Bölgesi (Deşta Xerza)'nde yer alan bütün Êzîdîler büyük kayıplar vermiştir.²¹⁴ XIX. Yüzyılın ortalarında Beşiri ve çevresinin demografik yapısında büyük değişiklikler olmuştur. Ridwan'da Êzîdî hâkimiyeti ortadan kalkmış, pek çok Êzîdî Kürt öldürülmüş, bir kısmı öldürülmemek için din değiştirmiş, geri kalanı da göç etmek zorunda kalmıştır.²¹⁵ Konuyla ilgili yapılan görüşmelerde o dönem Halida bölgesinden göç eden pek çok aşiretin Urfa, Ceylanpınar, Bozova ve Akçakaleye gittiği, Êzîdî Kürtlerden boşalan yerlere göçer (Koçer) Kürtlerin getirilip yerleştirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca günümüzde Batman ve çevresinde yaşayan

²¹²<http://www.mezopotamya.gen.tr/m%C3%A4Erza-beg-m%C3%A4Erzik%C3%AA-zaza-%C3%AA-ridwan%C3%AA-i-makale,676.html>,

²¹³ V. Bulut, "Êzîdîlerin Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, Batman 2012.

²¹⁴ Veysi Bulut, "Êzîdîlerde Yerleşim Yerleri" konulu görüşme, Batman 2011.

²¹⁵<http://www.mezopotamya.gen.tr/m%C3%A4Erza-beg-m%C3%A4Erzik%C3%AA-zaza-%C3%AA-ridwan%C3%AA-i-makale,676.html>,

“Elikî” ve “Reşkota” gibi aşiretlerin de bu olaydan sonra bu bölgeye yerleştikleri ifade edilmiştir.²¹⁶

Yapılan diğer görüşmelerde ortaya konulan ifadelere göre, bundan 90-100 yıl öncesine kadar Beşiri ilçesi ve köylerinde yaşayanların büyük bir kısmı Êzîdî Kürtler ve Ermenilerden oluşmaktaydı.²¹⁷ 1915'te Ermenilere karşı çıkarılan Tehcir Kanunu'na kadar bölgede başat olan iki güç Ermeniler ve Êzîdî Kürtlerdi. Tehcir Kanunu'ndan sonra Ermeniler bölgeden çıkarılmıştır. Daha sonra farklı zamanlarda yaşanan Êzîdî göçleriyle bölge yavaş yavaş boşalmış, boşalan yerlere Müslüman Kürtler yerleşmiştir. Toprak reformu yasası çıktıktan sonra günümüzde bu bölgede yaşayan pek çok Müslüman Kürt, toprak mülkiyetini elde etmiştir.²¹⁸

Önceleri Kıra dağından Mereto dağına kadarki alanı ifade etmek için kullanılan Xaldî/Haldi beyliğinde Êzîdîlere ait 363 köyün olduğu ifade edilmektedir.²¹⁹ 1985 yılında Beşiri ilçesinde toplam 5806, Batman merkeze bağlı Çineriya (Yolveren) köyünde 120 Êzîdî yaşamaktaydı. 2000 yılında ise Batman ilinde Êzîdî nüfusu şu şekildedir:

Beşiri ilçesi:

Kumgeçit Köyü:15 kişi,

Kurukavak Köyü: 10 kişi,

Oğuz Köyü: 13 kişi,

Uğurca Köyü: 7 kişi,

Uğrak Köyü:11 kişi

Üçkuyular Köyü: 6 kişi olmak üzere Batman ilinde toplam 72 kişi kalmıştır.²²⁰

Son zamanlara kadar Êzîdîlerin yaşadığı ve Batman- Beşiri bölgesinde yaşayan 60 yaş ve üzeri kişilerin bildiği köyler ise şunlardır: Texeriyê, Hemdûna, Qorix,

²¹⁶ V. Bulut, “Êzîdîlerde Yerleşim Yerleri” konulu görüşme, Batman 2011.

²¹⁷ İbrahim Özek, Hopê (Asmadere) Köyü Muhtarı, Saim Ekinci, Hicrê (Yolkonak) Köyü Muhtarı, O. Bey, Veysi Bulut, v.d., 2011- 2012.

²¹⁸ İ. Özek, “Êzîdî Yerleşim Yerleri” konulu görüşme, Hopê (Asmadere) Köyü,2012.

²¹⁹ Tolan, a.g.e., s. 242.

²²⁰ Ahmet Taşğın, “Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler”, Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 23-28 Ekim Ürgüp/Neveşehir-2000, Ankara: Ervak Yay., 2001.

Kelok, Şimiz/şimzê, Gêdûkê, Hicrê, Enapê, Duşayê, Baziwanê, Çinêriya / Feqîra, Zercild, Hiznemîra ve Zivingê.²²¹

4. Günümüzde Batman ve Çevresinde Êzîdîlerin Yaşadığı Yerleşim Yerleri

Bu köyler Batman merkeze bağlı Çinêriya (Yolveren) köyü ve Batman Beşiri ilçesine bağlı Hamdûna (Kurukavak), Hicrê (Yolkonak), Qorix (Uğurca), Şimzê (Oğuz), Feqîra (Üçkuyular), Bahims (Yalınkavak), köyleri ile Şahsim (Onbaşı) mezarısı, Êzîdîlerin yaşadığı ve Êzîdîler için önemli merkezler arasında yer alır.

4.1. Çinêriya (Yolveren) Köyü:

Batman merkeze bağlı olan bu köyde 1985 yılında 120 Êzîdî yaşamaktaydı. 2008'de ise bir Êzîdî aile yaşamaktadır. Köyde yaşayan Êzîdî Pir Maho'un açıklamalarına göre bu köy Êzîdîlerin ruhani yapılarının bir parçası olan pirlere "Zeynika pirlere" köyüdür.²²²

Batman'dan 32 km uzaklıkta olan Çinêriya köyü Batman merkeze bağlıdır. 2010 yılı kayıtlarına göre köyün konut sayısı 15, resmi nüfusu 30 dur.²²³ Konuyla ilgili olarak yaptığımız araştırmada Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde Çinêriya köyü ile ilgili iki belgeye ulaştık. Aşağıda bu belgelerin latinize edilmiş haline yer verilmiştir:

"Ma'ruz-u daileridir ki

Beşiri Kazası, kurallarından Çinêriya kariyesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem maktulen mürd olan Yezîdî Bekir veledi Omo'nun veraseti zevce-i hezar ile sağır oğlu kesra ve sağıre kızı Hatice'ye munlu sıra olup zevce-i mezbure tarafından vekil zabıt ol vekaletnamet ol vekale veledi İso meclis-i şer'ide mezbure tarafından bilvesaye ve sağıran mezbure tarafından bilvesaye ikrar olunan ve takrir-

²²¹ O. G, Veysi Bulut, İbrahim Özek Saim Ekinci "Êzîdî yerleşim yerleri" konulu görüşme, Beşiri 2012.

²²² Rojat Aksoy, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Diyarbakır, Mardin, Urfa Batman Geleneksel Köy Evleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst., 2009, s. 41.

²²³ Kalkan, a.g.e., s. 136.

*i kelam idup bundan beş mah mukkaddem maktul-i mezkur Bekir veled-i Omo'yu balin kariyesi yezîdî Heso veledi Biro nezra esnasında tûfeng ile katl edüp vilayeti Diyarbekir'de mahbus kalmış isede tarafından vekil ve karındaş Mirzo ..... tevsiliye gelup bizleri üç bin üç yüz elli ğuruş akçe ve ikiyüz ğuruş kıymetlu muayyen bir ... musallaha olup ve bundan bilmukabele ve bilvesaye ve meblağı mezkur bedeli sulha razı ve katl musî kıssasında akt ile vası zimmetli affen ve daviden eyledim deyu takrir ve vekil merkum Mirzo dahi bedeli sulh olan ..... mezkurun teslim ve meblağı mezkur üç bin üç yüz elli ğuruş edasına kefil ve taahhüd itmiş olduğı ve tarafeyn takrirleri ...arz ve ilam olunan baki emr u ferman ve lutf-u ihsan hazreti men lehü'l-emrindir. evasiti şehr-i şaban el muazzam sene erbe ve sittin.*²²⁴

Çinêriya Köyü ile ilgili ulaşılan diğeri bir belgenin içeriğı de aynı konu ile ilgilidir. Aşağıda ikinci belgenin de latinize edilmiş hali yer almaktadır:

Ma'rûz-i çâker-i kemineleridir ki

Kürdistan Eyaleti dâhilinde kain Diyarbekir sancağına tabi Beşiri kazasına muzaf Çineriya kariyesi mütemekkinlerinden olup bundan akdem katilen murd olan Yezîdî Bekir veled-i Omonun veresesi katli sod/Haved/sued veled-i Biro ile yine liva-i mezkur muzafatından Midyat kazası ahalisinden olup bundan akdem Ali nam kimesneyi katl ve i'dam etmiş olan Temo nam kimesine maktul-i merkum vereselerini bedel-i sulh-i malum ile irda ederek beylerinin tahliye olması hususu kazaeyn mezkur tisyarini varid olan mazbata ve ilam-ı şer'i ile ziri arzuhali bir kıt'a mazbatanın leffiyle icra-i icabı husus-i liva-i mezkur kaim-i makam-i sadetlü Süleyman paşa bendeleri tarafından işar ve istimzar olmasına ve husus-i mezkurun hakipa-i sinelerini istizani lazım gelmiş olduğıni yine taali-i irade-i seniyesinin serfûruduna kadar merkumların mahbusta tevkifi hususi kaymakam müşar ileyh tarafına cevaben tahrir ve işar ve mar-i zikr ilam -i şer-i ile iki kıta mazbata tab'an hak-payı seniyyelerine takdim ve tisyar kılınmış olmağla yine nev'i mütalaalarına dahi rehn-i alem-i ali-yi vekaletpenahileri buyurulduktan katılan merkumun hakkında tevcihle muamele olunmak lazım geleceğinden ve kaymakam müşarüileyhi tarafından bildirilmek üzere keyfiyetin savb-ı benganeme emr-u iş'ar-i hususuna lutf-u inayet buyurulmak babında

²²⁴ Bkz. Ek-4.

ve her halde emr-u ferman hazreti men lehü'l-emrindir. (İmza) vali i eyalet-i Kurdistan. Tarih 24 sin 1264.²²⁵

4. 2. Feqîra (Üçkuyular) Köyü:

Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı olan köyün ilçe merkezine uzaklığı 29 km.dir. 2000 yılında bu köyde 6 Êzîdî, 2008 yılında bu köyde dört Êzîdî aile yaşamaktaydı.²²⁶ 2010 yılı verilerine göre konut sayısı 6, nüfusu 31 dir.²²⁷ 2011 yılında köyde bir kaç aile kalmıştır. Boş evler yıkıldığı için köy harabe görünümündedir. Êzîdî din adamı Pir Osman Öngüdü ve köyde kalan bir kaç Êzîdî aile geleneklerini, yaşayış biçimlerini ve dini vecibelerini yaşatmaya devam etmektedir. Feqîra Köyündeki Êzîdî Kürtler ve çevredeki Müslüman Kürtler arasında dostane ilişkiler mevcut olup özel günlerde karşılıklı ziyaretleşmeler devam etmektedir.²²⁸

4.3. Qorix (Uğurca) Köyü:

Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı köyün ilçe merkezine mesafesi 10 km.dir. 1945 yılında 328 kişi yaşamaktadır. 2000 yılında bu köyde 7 Êzîdî yaşamaktadır. 2008 yılında köyde üç Êzîdî aile yaşamaktadır.²²⁹ 2010 Batman Belediyesi verilerine göre konut sayısı 7, nüfus 33'tür.²³⁰

4. 4. Hicrê (Yolkonak) Köyü:

Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı olan köyün ilçe merkezine mesafesi 3 km. dir. 2008 yılında köyde Müslüman Kürtler ve Êzîdî bir aile yaşamaktadır.²³¹ Batman Belediyesi verilerine göre konut sayısı 26, nüfus 61'dir.²³² Burada yaşayan son Êzîdî aile Hasan Oğlu Şêx Reşo Agit ve eşi Şêx Sosin idi. Şêx Reşo, ailesiyle beraber

²²⁵ Bkz. Ek- 5.

²²⁶ Bkz. Aksoy, a.g.tz., s.46.

²²⁷ Kalkan, a.g.e., s. 142.

²²⁸ Bkz. Mehmet Emin ŞEN- Hakkı ERTAN- Zeynep İSEN, "Batman Fakira Köyünde Bayram Geleneği (Êzîdî Pirlerinin Yaşadığı Köyde Yezdan Bayramı Kutlaması)", **Batman Üniversitesi, Yaşam bilimleri Dergisi**, C.I,2012. s.1.

²²⁹ Aksoy, a.g.tz., s. 47- 48.

²³⁰ Kalkan, a.g.e., s.142.

²³¹ Aksoy, a.g.tz., s. 47- 48.

²³² Kalkan, a.g.e., s.141.

Almanya'ya göç etmiş, birkaç yıl önce eşiyle beraber köye dönüp evini yeniden inşa ederek köye yerleşmiştir.²³³ Şêx Reşo 3 Mayıs 2008 yılında yaşamını yitirince²³⁴ taziye den sonra eşi Şêx Sosin, çocuklarıyla beraber Almanya'ya geri dönmüştür.²³⁵ Bu köyden Almanya'ya göç eden Êzîdîler, bölgeyle bağlarını kesmemişlerdir. Burada Êzîdîlere ait sağlam durumda olan tek ev Şêx Reşo ve Şêx Sosin'a ait bir evdir. Son zamanda Almanya'dan getirilen cenazeler bu eve getirilip bu evde taziyele ri kurulmaktadır. Diğer evler yıkık durumdadır.

Hicrê (Yolkonak) köyünde büyük bir Êzîdî mezarlığı vardır.²³⁶ Eskiden beri Êzîdîler arasında saygın bir yere sahip olan kişiler burada gömülmektedir. Beşiri bölgesinde yaşamını yitiren şêx ve pirlerin çoğu bu mezarlığa gömülmüştür.²³⁷ Mezarlığın etrafı duvarla çevrilmiş olup büyük bir kapısı vardır.²³⁸ Yurtdışında yaşamlarını yitiren Êzîdîler, özellikle yaşlı kesim kendi topraklarında gömülmeyi önemsemektedir. Böyle durumlarda yurtdışından Beşiri bölgesine gelen Êzîdîler, Hicrê (Yolkonak)'deki mezarlığı da ziyaret etmektedirler²³⁹.

4. 5. Şimzê/Şimiz (Oğuz) Köyü: Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı olan köyün ilçe merkezine mesafesi 29 km.dir. 2000 yılında bu köyde 13 Êzîdî yaşamaktadır. 2008 yılına ait verilere göre köyde Êzîdîler ve Müslümanlar birlikte yaşamaktadır.²⁴⁰

Oğuz köyüne bağlı mezzralar ise şunlardır: Kibidir/Kıbıldor (Akdoğan), Zevikehaco/ Zevikahaço (Kışlacık), Şahsim (Onbaşı) ve(Patro/Betro (Yavuz).²⁴¹

4. 6. Şahsim(Onbaşı) Mezzrası:

Bu mezza Beşiri'ye bağlı Şimzê köyünün mezzrasıdır. 2008 yılında mezzrada Êzîdîler yaşamaktadır.²⁴²

²³³ Köyde Êzîdîlere ait olan sağlam tek ev Şêx Reşo'nun evidir. Avrupa'dan getirilip Hicrê Köyündeki mezarlığa gömülen Êzîdîlerin taziyesi bu evde yapılmaktadır. Bkz. Ek-6

²³⁴ Bkz. Ek-7 Êzîdî Şêxi Şêx Reşo ya ait mezar fotoğrafı.

²³⁵ Yasemin E., "Êzîdîlerin Yerleşim yerleri" konulu görüşme, Yolkonak(Hicrê)Köyü,2012.

²³⁶ Bkz. Ek- 8 ve 9.

²³⁷ V. Bulut, "Êzîdîlerin Yerleşim yerleri" konulu görüşme, Batman 2012.

²³⁸ Hicrê Köyündeki Êzîdî Mezarlığı Kapısı Bkz. Ek-10.

²³⁹ Bilind Ekinci, "Êzîdî Köyleri" konulu görüşme, Hicrê(Yolkonak)Köyü,2012.

²⁴⁰ Aksoy, a.g.tz., s. 49.

²⁴¹ Nihat Ekinci, **Petrolün Kenti Batman**, Gün Matbaacılık, 2. Basım, İst. 2011, s. 58. : Ayr. Bkz. Kalkan, a.g.e., s.142.

²⁴² Bkz. Aksoy, a.g.tz. ,s. 50.

4. 7. Hamdûna /Hamdûnan (Kurukavak) Köyü:

Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı olan köyün ilçe merkezine mesafesi 47 km.dir.²⁴³ köy Beşiri'den 19 km. uzaklıktadır.²⁴⁴ 2000 yılında bu köyde 10 Êzîdî yaşamaktadır. 2008 yılında köyde üç Êzîdî aile yaşamaktadır. Köy ilk önceleri 100 haneli iken 2008 yılında yaklaşık olarak 30 hanelidir. Bu bilgi köyde yaşamakta olan Êzîdî Ali Boran'ın söylediği köyün 1995 ten sonra boşaltılmış olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Batman Belediyesi verilerine göre köydeki konut sayısı 40, köyün nüfusu 110 dur. Köyün Vazde/Vahsit (Ortaalan) isimli bir bağlısı/mezrası bulunmaktadır.²⁴⁵

4. 8. Cumhuriyet Mahallesi/Uğrak(Texeriyê)

Cumhuriyet mahallesi, Beşiri'de yer almaktadır. Mahallede toplam 90 konut ve 4 kamu binası vardır. Mahalle önceleri Texeriyê (Uğrak) ismini taşıyan ve Beşiri'ye bağlı bir köydü.²⁴⁶ Buradaki Êzîdî Kürtler, Müslüman Kürtler ile birlikte yaşamaktadır.

4. 9. Baziwan (Kumgeçit) Köyü

Beşiri ilçesine bağlı Baziwan köyü Êzîdîlerin yoğun olarak yaşadığı köylerden biriydi. 2000 yılında köyde 15 Êzîdî yaşamaktadır. Günümüzde bu köyde Êzîdîlere ait dört hane kalmıştır. Bu hanelerden birisinde Avim Hanım yaşamaktadır. Eski taş evini hayvanlar için kullanan Avim Hanım, yeni yaptırdığı evinde yaşamaktadır.²⁴⁷

4. 10. Bahims (Yalınkavak) Köyü

Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı köyün il merkezine uzaklığı 31, ilçe merkezine uzaklığı 13 km. dir. Köyün nüfusu 1990 yılında 745, 2000 yılında 345, 2011 yılında 297, 2012 yılında 291 kişidir. Konuya ilişkin köy muhtarıyla yapılan

²⁴³ Kalkan, a.g.e., s. 141.

²⁴⁴ Aksoy, a.g.tz., s. 52.

²⁴⁵ Kalkan, a.g.e., s. 141.

²⁴⁶ Kalkan, a.g.e., s. 139.

²⁴⁷ Ferdi Akarsu, "Batman: Dicle'nin Son Yezidileri", Atlas Dergisi, S. 250- Ocak 2014, s. 101.

görüşmede köyün isminin Bahims olduğu belirtildikten sonra köyün önceleri Êzîdîlere ait olduğuna dair bir bilgisinin olmadığını belirtmiştir.²⁴⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan incelemede Bahims Köyü ile ilgili belgelere ulaşılmıştır. Aşağıda bu belgelerin latinize edilmiş şekline yer verilmiştir:

Belge 1

Diyarbakir sancağına kain Beşiri Kazasına muzafe Bahims nahiyesi ahalisinden ve yezîdî taifesinden Mirzo nam kesin başına elli altmış kadar Ekrad toplanup nahiyeye- i mezkure aşar mültezimi bulunan Yezîdî Ako nam kimesnenin üzerine hücum ve merkumun nahiyeden tard ile tarsire mûmana'at eylediği ve mahalli hükumete bağlı beşiri müdürü tarafından ihdarına gönderilen memura itaat etmeyup azameten imtina etmiş olduğu beyanıyla müdür mumaileyh tarafından vuku' bulan iş'ar üzerine Diyarbakir suvari zaptiye yüzbaşısı Seyfullah Beg lüzumu kadar zaptiyelerle merkumun ihdarına memur-i esvak olunmuştu. mirmumaileyh Beşiri kazasına vüsul bulunduktan sonra dahi mahalli ifa-i mahallinden celbine adam gönderup biddefaat te'minen istenilmiş ise de muvaffakat etmediğinden yüzbaşı mumaileyh ..... olarak olduğu mahalle azimet eyledik merkum avanesiyle firar etmiş ve o sırada biri tarafından tekrar te'min ile gelmesi her ne kadar taraf-ı ifade ve ihbar olunmuş ise de gelup beraberince olan eşhas tarafından bir tüfeng atılarak Büro tarafından bir adam ve ba'del mukabele merkumlardan dahi bir nefer mecruh olduğu halde merkum Mirzo istiman tarikiyle teslim olmuş ..... Diyarbakir e celb ve haps olunmuş ve hükümetçe ledi ila istintak bu hareketine bir sebep sarih beyan edemeyup harekette bulunmuş olduğu tahkik etmiş olmakla merkum hadreti tevcih le ceza olunmak iktida eder ise keyfiyetin irade ve işarı babında emr- u ferman hazreti men lehü'l-emrindir. 22 muharrem 1277.²⁴⁹

Belge-2

Kürdistan Vâlisi'ne

Diyarbakir sancağına kain Beşiri kazasına tabi' Bahems nahiyesi ahalisinden ve Yezîdî taifesinden Mirzo nam şahsın başına elli altmış Ekrad toplayub nahiyeye-yi mezkure aşar multezimi bulunan Ako nam kimesnenin üzerine hücum ile ta'sire

²⁴⁸ M. Emin Epaydın, (Muhtar), "Bahims Köyü" ile ilgili görüşme, 27. 01. 2014.

²⁴⁹ Belgenin orijinali için bkz Ek- 11.

mümana'at ve def'i mazarrat-i zımında gönderilen zaptiyelere dahi adem-i ita'atle avanesiyle beraber teşhir-i silaha cür'et eylemesinden dolayı icra olunan mukabelede berüden, buradan ve öteden bir adem mecruh oldukları halde merkum teslim olmasıyla istintak olunduktan bu hareketine bir sebab-i sarîh beyan edemediği vechile merkumun icra-yi mücazâtı Kurdistan Meclisi'nin varid olan mazbatasının istizan kılınmasıyla keyfiyet meclis-i vâlâ'ya havale ile tatbik-i kavanin cem'iyetinde lede'l mutala'a eğerçe merkumun ol suretle ta'sire mümana'at ve mu'ahharen teşhir-i silaha cür'et eylemesi kanunen mücazâtını dâ'i ise de şu hareketlerinin suret-i sübutuna dair izahat-ı kafile görülemediğinden ba'dehû iktizâsına bakılmak üzere merkumun bir kat daha tedkikat-ı istintakiyesinin icrasıyla cinayet-i mütebeyyinesinin bi-mazbata izahen iş'arı ve ol babda tutulacak istintaknamenin yezîdî merkumatemhir veya imza etdirilerek bu tarafa tesyari hususunu savb-ıvâlâlarına bildirilmesi tezekkür ve meclisce tensip kılınmağla ol vech ile icabatının icra ve inhasına himmet buyurulması siyakında şukka.²⁵⁰

Belge-3.

Diyarbakire muzaf Beşiri kazasına merbuten takdim kılınan bir kıta mazbatası olduğu üzere kaza-i mezkurde vaki Bahıms nahiyesi ahalisinden yezîdî taifesinin icrayü isyana ve mefsedetle hükümete muhalefet minelkadim adetleri olduğu gibi bu defa dahi içlerinde olan asker firarisini vukua' ve emvali miriye bakayasını irade-i taannüd ederek celb vermeleriyle bunlar haklarında irade-i kuvve-i cebriye lazım geleceğine dair mahallinden vuku bulan işarı üzerine belgeler nizamen talifat ve teminat muktezai icraasıyla daire-i itaate davete ve bi defaat olacak nusuh ve tesir olduğu ve neşr ve teşhire silah dahi eyledikleri halde mukabele-i ..... icraasıyla tahtı itaate idhalleri esbabını istikmale meclisce mubadere olması zımında müdürüne mezuniyet verilmiş ve müdür mumailiyh dahi meclisce ahali-i merkumeyi bidefaat her ne kadar itaate davet etmişse de bilvech ile tesir etmeyerek ahir-ulemir öte tarafda tüfeng patlamış olmasıyla Büro canibinden dahi bilmukabele taife-i mezbureden yedi ve Büro tarafından dört nefer telef ve tarafeynden üç dört nefer dahi mecruh olarak cem'iyetleri tespitine ve oniki kadar asker firarisi ahız u beher mu dadiyetleri kat' olunup o sırada eşya dahi garet

²⁵⁰Belgenin orijinali için bkz Ek- 12.

olunmasıyle muahharan mahsus-u memuru-i irsali ile eşya-i merkume haciz istirdat ettirmiş mersa-i şahanede ahali-i merkumenin yezîdîleri icra ile ol bapda mahallinden mevrud mazbata leffen takdim kılınmıştır. Her halde emr-u ferman hazreti men lehü'l-emrindir. 27 muharrem 1174.²⁵¹

Ekolojik ve tarımsal açıdan önemli bir yer olan Dicle Vadisi'nde bilinen ilk tarımsal faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Arpa, keten ve nohut gibi bazı bitkilerin ilk kez bu bölgede kültüre alındığı bilinmektedir. Günümüzde hala Dicle Vadi'sindeki verimli ovalar bölge için temel geçim kaynağı özelliğini korumaktadır. Bölgedeki Êzîdî köylerinin de içerisinde yer aldığı yaklaşık 200 yerleşim yeri Ihsu Barajının yapılmasıyla sular altında kalacaktır.²⁵² Bu durum Êzîdîlerin geleceği için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Tarihleri boyunca yok olma tehlikesiyle yüzyüze kalan Êzîdîlik, yaşam alanlarının sular altında kalmasıyla da en büyük tehlikelerden biriyle karşı karşıya kalmaktadır.

5. Batman ve Çevresindeki Êzîdîler İçin Kutsal Sayılan Ziyaret Yerleri

Dini bir inancı incelerken göz önünde bulundurulması gereken özelliklerden biri de o dine mensup kişilerin manevi dünyalarına yön veren değerlerdir. Batman Êzîdîleri ile ilgili yapılan bu çalışmada göze çarpan özelliklerin başında manevi değere sahip pek çok ziyaret yerinin varlığı olmuştur. Bu yerler genellikle mayıs ayı içerisinde ziyaret edilmektedir. Ziyaret yerleri, bu mekanların hangi tarihlerde ziyaret edildikleri ve ziyaret amaçları aşağıda verilmiştir:

5. 1. Ziyareta Şêhevind/Şêxhevinda (Şêxhevind Ziyareti)

Batman ve çevresindeki Êzîdîler için önemli ziyaret yerlerinin başında yer alan Şêxhevind Türbesi, Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Hicrê(Yolkonak) köyü ve petrol çıkarım alanı olan Germik bölgesi ile Garzan Çayı arasında yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde bundan 30 40 yıl öncesine kadar, Beşiri'nin köylerindeki bütün Êzîdîlerin, her yıl Rumi takvime göre Mayıs'ın son günü kurban kestiği, türbeyi ziyaret edip dua ettikleri ifade edilmiştir. Bundan 30- 40 yıl öncesine kadar

²⁵¹ Belgenin orijinali için bkz. Ek- 13.

²⁵² Akarsu, a.g.m., s. 101.

Türbeye gidilip “cimai”²⁵³ yapıldığı, halaylar çekilip şarkılar söylendiği dile getirilmiştir. Son 30–40 yıl içerisinde bölgeden yurt dışına yapılan Êzîdî göçü, nüfusun azalmasına ve bu geleneğin yavaş yavaş ortadan kalkmasına sebep olmuştur.²⁵⁴

Konuya ilişkin yapılan görüşmelerde bu türbeyle ilgili hikâyelere rastlanmıştır. Bu hikâyeler Şêxhevind’in kim olduğu, isminin nereden gelmiş olabileceği ve özellikleri ile ilgili olup bunlardan birine göre bu türbede olduğuna inanılan ve Şêxhevint ismiyle anılan kadın, “Xerabajar(yıkık kent, viran, viran kent) kralının kızıdır. Halit bin Velid önderliğindeki İslamiyet ordusu, bölgeyi fethetmeye geldiğinde günümüzde İkkiköprü beldesine yakın Yunuslar köyü yakınlarındaki bir alanda olduğu söylenen Xerabajar bir kraliyetti. Fetih zamanında kral öldürülür ve Xerabajar fethedilir. Kralın kızı Müslüman olup Hz. Halit’in yanında yer alır ve Şêxhevind Türbesinin olduğu yerde de şehit olur.”²⁵⁵

Hevind, türbenin bulunduğu bölgenin ismidir. Hevint önceleri Beşiri ilçe merkezine yaklaşık 10 kilometre mesafede olan bir köyün ismiydi. Yaklaşık 30 sene önce yıkıldı. Köy, Hopê (Asmadere) köyü yolu üzerinde yer almaktadır. Köyün sınırı Batman Çayına kadar devam etmektedir. Köy yıkılınca köylüler Batman’a ve başka yerlere göç ettiler. Köyden geriye tarlaların arasındaki tepede bulunan mezarlıklar kalmıştır.²⁵⁶ Bu görüş Şêxhevind isminin bulunduğu bölgeden alınmış olabileceğini göstermektedir. Diğer bir görüşe göre ise Şêxhevind, isminin İran mitolojisinde yer alan “Vınd/Vend” isimli bir azize/bakireden alınmış olabileceğidir.²⁵⁷

Beşiri ve çevresinde yapılan saha araştırmasında yöredeki Müslüman Kürtlerin bu türbeyi ziyaret etmediği bilgisi verildiği halde Hicrê köyündeki Müslümanlar bu türbeyi ziyaret ettiklerini ve her yıl kurban kestiklerini belirtmişlerdir. Hicrê köyündeki Müslümanlar, Êzîdîlerle beraber türbeyi ziyaret ettiklerini, herkesin kendi inancına uygun dualar ettiğini ifade etmişlerdir. Son

²⁵³ Bir türbe veya belli bir mekânda yapılan toplu ibadet

²⁵⁴ Reyhan Özen,(65) "Ziyaret Yerleri" konulu görüşme, Beşiri 2011.

²⁵⁵ Yasemin Ekinci, "Ziyaret Yerleri" konulu görüşme, Hicrê(Yolkonak) Köyü. 2011.

²⁵⁶ İbrahim Özek,(73) "Şêx Hevint" konulu görüşme, Hopê(Asmadere) Köyü. 2011.

²⁵⁷ V. Bulut, "Şêxhevind" konulu görüşme" Batman, 2012.

yıllarda türbe yıkıldığı için gidemediklerini ama her yıl aynı gün Şêxhevind hayrına kurban kesmeye devam ettiklerini belirtmişlerdir.²⁵⁸

Şêxhevind'in pek çok rahatsızlığı özellikle kriz ve baygınlık geçirenlere, sebepsiz yere korku nöbetlerine girenleri tedavi ettiğine inanılmaktadır. Önceleri türbe bir Micawir tarafından korunmakta iken göçler sonucunda türbe ziyaretleri son bulmuştur. Şimdi ise türbe define arayanlar tarafından yıkılmıştır.²⁵⁹

5. 2. Ziyareta Amadinan (Amadinan Ziyareti)

Bu ziyaret Memikan köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Burada içlerinde Êzîdîlerin saygı duyduğu şêx Mihemed'in de bulunduğu pek çok ruhani türbesi vardır. Bu ziyaretten getirilen toprağın, hamile kadınları koruduğu, buğday, arpa, nohut, mercimek gibi tahılların bereketli olmasını sağladığı, aynı zamanda hayvanları da belalardan koruduğuna inanılmaktadır.²⁶⁰

5. 3. Ziyareta Keçika Qadişkê/Qedişkê(Keçika Kadişke Ziyareti)

Bu ziyaret, Meymuniyê Köyü yakınlarında yer alan Buzêriya Dağında bulunan Bêdalê mağarası denilen bir tepenin başında yer almaktadır. Kürtçe'de "kız" anlamına gelen "keçik" sözcüğü bu ziyarette yer alan kişinin bekâr bir kız olduğunu göstermekle beraber kim olduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eskiden küçük çocuklar hastalandığında aileler onları Keçika Qedişkê ziyaretine götürürlerdi.²⁶¹

5. 4. Ziyareta Sorê Soran(Sore Soran Ziyareti)

Bu ziyaret, zêwikê ve Bahemsê(Yalınkavak) köyleri arasında yer alır. Bu ziyarete ait toprağın Kaşıntı rahatsızlığı(gurî) olanlara iyi geldiğine inanılmaktadır.²⁶²

²⁵⁸ Bilind Ekinci, "Şêx Hevînd" konulu görüşme, Hicrê Köyü. 2011.

²⁵⁹ V. Bulut, "Êzîdîlerde Ziyaret Yerleri" konulu görüşme Batman. 2012.

²⁶⁰ Tolan, a.g.e., s. 86.

²⁶¹ V. Bulut, "Êzîdîlerde Ziyaret Yerleri" konulu görüşme, Batman 2012 ; Ayrıca bkz. Tolan a.g.e., s. 85.

²⁶² Tolan, a.g.e., s. 86.

5. 5. Ziyareta Hecrika Şêxsın(Hecrika Şêxsın Ziyareti)

Hicrê(Yolkonak) köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Êzîdî sözlü geleneğine göre köyün ismine kaynaklık eden bu ziyarettir. Bu köydeki Êzîdî Mezarlığı içerisinde yer alan bu ziyaretin yanında çok eski bir ağacın yer aldığı, bu ağacın dallarına bilerek zarar verenlerin başına büyük felaketlerin geldiği yönünde inanışlar vardır. Bu ağaç bilinmeyen kişiler tarafından kesilmiştir. Günümüzde Beşiri ve çevresindeki Êzîdîler arasında bu mezarlık kutsallığını korumakta, Êzîdîler içerisinde önemli, saygın kişiler bu mezarlığa gömülmekte uzaktan gelen Êzîdîler bu mezarlığı ziyaret etmektedirler.²⁶³

5. 6. Ziyareta Qulubdor(Kulubdor ziyareti)

Bu ziyaret Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Şimzê(Oğuz) köyü ve Şahsim(Onbaşı) arasında yer almaktadır. Bu ziyaret yerine yakın köylerde yaşayan Êzîdîler, her yıl 15 Mayıs'ta burayı ziyaret etmektedirler.

5. 7. Parêşgeha Qolîbaba (Kolîbaba Ziyareti)

Bu ziyaret Sîxura(Güven) ve Sine(Kesiktaş) köyleri arasında yer almaktadır. Buraya yakın köylerde yaşayan Êzîdîler her yıl mayıs ayının son günü burayı toplu halde ziyaret (Cimayî) ederlerdi. Yakın bir zamana kadar da Êzîdîler bu ziyarette eğlenceler düzenlerlerdi.

5. 8. Ziyareta Şêx Gêlan(ŞêxGelan Ziyareti)

Bu ziyaret Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Sîxura (Güven) ve Şimzê(Oğuz) köyleri arasında yer almaktadır. Buraya yakın köylerde yaşayan Êzîdîler, her yıl mayıs ayının son Cuma günü burayı ziyaret ederlerdi.

²⁶³ O. G., "Êzîdîlerde Ziyaret Yerleri" konulu görüşme, Beşiri 2011. ; bkz. Tolan a.g.e., s. 87. ; V. Bulut, "Êzîdîlerde Ziyaret Yerleri" konulu görüşme, Batman. 2012.

5. 9. Zêwa Mîra/Zêwa Şêxan(Zeva Miran/Zeva Şêxan Ziyareti)

Bu ziyaret Batman sınırları içerisinde yer alan ve Batman merkeze bağlı Çinêriya(Yolveren) köyü karşısında yer alan Xendeqiya Dağı(Raman Dağı)'nda yer almaktadır.

5. 10. Silavgeha Olmemenda (OlmemendaZiyareti)

Bu ziyaret yeri Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Şimiz(Oğuz) köyü karşısında yer almaktadır. Bu ziyarete yakın köylerde yaşayan Êzîdîler her yıl Mayıs ayının ortasında burayı ziyaret ederlerdi.

5. 11. Ziyareta Cafil Teyar(Cafil Teyar Ziyareti)

Bu isimle bilinen iki ziyaret yeri vardır. Bunlardan biri Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Sinê ve Dêra Hemzo(Alaca) köyleri arasında yer almaktadır. Burası Cuma günleri (cimaî) ziyaret edilir. Aynı ismi taşıyan diğer ziyaret de Batman merkeze bağlı Çinêriya(Yolveren) köyünde yer almaktadır.

5. 12. Ziyareta şêxê Hesên/Melik Şêxisîn(Şêx Hasan/Melik Şêxsin Ziyareti)

Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Bazîwanê(Kumgeçit) köyü yakınında yer almaktadır. Burası cuma günleri ziyaret ediliyor olsa da, yörede Êzîdî nüfusunun azalmasıyla birlikte bu ziyaret yerleri eskisi gibi ziyaret edilememektedir.

5. 13. Dêra Mergogîs(Mergogis Kilisesi)

Hıristiyanlara ait bu kilise Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Şimzê(Oğuz) köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Her yıl Kürt hesabına göre(Hisaba Kurmancî) 23 Nisan'da²⁶⁴ bu kilisede "Dawetnebî" ziyareti gerçekleştirilmektedir. Köyde düğünler olduğu zaman gelin ve damat burayı ziyaret ederler.

²⁶⁴Miladi takvim hesaplamasından 13 gün sonraya denk gelmektedir. Hem Êzîdî Kürtler hem de Müslüman Kürtler, zaman hesaplamasında " *li gor hisaba kurmancî*" şeklinde tanımlayarak bu takvimi kullanırlar.

5. 14. Ziyareta Mêrê Bayê(Mêrê Bayê Ziyareti)

Bîrika Simo köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.

5. 15. Ziyareta Mîrê Bazbutê(Bazbut miri Ziyareti)

Batman'ın Beşiri ilçesi sınırları içerisinde yer alan Bazbut(Atbağı) köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.

5. 16. Ziyareta Mêrê Bendikê

Batman Merkeze bağlı Çinêriya(Yolveren) köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.

5. 17. Ziyareta Şêx Usiv(Şêx Usiv Ziyareti)

Batman sınırları içerisinde Şikeftên Emer civarında yer almaktadır.²⁶⁵

6. Êzîdîlerde Takvim, Özel Günler ve Bayramlar

6. 1. Takvim

Êzîdîler için önemli ve kutsal günlerin zamanını doğru bir şekilde tespit edebilmek için kullandıkları takvim hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Êzîdî Kürtler, kullandıkları takvimden söz ederken “Kürt hesabına göre” şeklinde bir ifade kullanırlar. Bu takvim(Seleucit Takvimi), Gregoryen(Miladi Takvim) takviminin 13 gün sonrasına denk gelmektedir. Êzîdîlerle ilgili bütün bilgiler ve önemli tarihler bu takvime göre hesaplanmaktadır.²⁶⁶ Bu durum sadece Êzîdî Kürtler için geçerli olmayıp aynı çevrede yaşayan Müslüman Kürtler için de geçerlidir. Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar bütün hesaplamalarını bu takvime göre yapmaktadırlar.

Êzîdîlerin kutladığı bayramlar genel ve bölgesel(yerel) olmak üzere ikiye ayrılır. Bayramlar zamanlarına göre de sabit ve değişken zamanlı olmak üzere ikiye ayrılırlar. Yerel bayramlar genellikle Êzîdîlerin yaşadığı yerleşim yerlerine yakın

²⁶⁵ Tolan, a.g.e., s. 85.

²⁶⁶ X. Omerxalî, a.g.e., s.16.

yerlerde bulunan ve Êzîdîler için kutsal sayılan kişilere ait türbeler etrafında kutlanmaktadır.

Tarihi değişken olan bayramlar İslamiyet'deki bayramlarla benzerlikler gösterirken (Erefat Bayramı, Şeva Beraat) tarihi sabit olan bayramlar ise kökleri daha eskilere dayanan mevsimsel bayramlardır.²⁶⁷ Êzîdî bayramlarını incelediğimizde mevsimlerin değiştiği, tabiatın kendisini yenilediği ya da toprağın ürün verdiği dönemler olan ilkbahar ve yaz mevsimlerinin önemsendiğini görmekteyiz. İlkbaharın ve yazın gelişi kutlanırken kış ile ilgili kutlama kışın gidişini kutlamaya dönüktür.

6. 2. Basımbar/ Serê Salê (Çarşema Sor)

Serêsalê/Sarsali/Sarsaliya da denilen bu bayram Rumi takvime göre Nisan ayının ilk çarşamba günü kutlanır. Yılın ilk günü olarak kabul edilen “serê salê” kâinatın yaratılışının ilk günü olarak kabul edilir.²⁶⁸ Bugün meleklerin gece boyunca bereket dağıttıklarına inanılır. Êzîdîlerin yaşadıkları her köyde ve yerleşim birimlerinde kutlanan bu bayramın ön hazırlığı olarak aile mezarları ziyaret edilerek mezar taşlarının üzerine yolu oradan geçenlerin yemesi için, içinde kuru üzüm, yumurta, kuru incir ve çeşitli çöreklerin bulunduğu tepsiler konur.²⁶⁹ Bu bayramlarda kurban kesilir. Tarlalardan ve bahçelerden toplanan çiçeklerle evler süslenir. Geceleyin de ateşler yakılarak bayram kutlaması sürdürülür.²⁷⁰ “Çarşema Sor” Laleş'in doğusundaki Başikî ve Bahzanî köylerinde coşkuyla kutlanmaktadır. Emir ve ailesinin refakatiyle tören şêx tarafından başlatılır. Tawisî Melek'in heykeli köy meydanına getirilir ve üzerindeki örtü açılır. Bu törenle şenlik başlamış olur.²⁷¹

Saha araştırmamızda, Xalıda Bölgesindeki Êzîdîlerin “Çarşema Sor” yerine “Basımbar” adını kullandıkları görülmüştür. Basımbar bayramında sarı, kırmızı yeşil ipler “iğ” yardımıyla örülüp tek ip haline getirilir. Daha sonra hazırlanan bu basımbar ipi tarladaki ekinlere bağlanır. Her yıl Rumi takvime göre nisan ayının ilk çarşambasında yapılan bu uygulamayla o yıl ekinlerin bereketli olacağına inanılır.

²⁶⁷ Bkz. Kreyenbroek/Reşow, a.g.e., s.41-42.

²⁶⁸ Okçu, a.g.e., s. 87.

²⁶⁹ <http://dunyadinleri.com/yezidilik.html>, 17.12.2011.

²⁷⁰ Lescot, a.g.e., s. 65.

²⁷¹ Sever, a.g.e., s. 76-77.

Yapılan görüşmelerde bu uygulamanın çok eski zamanlardan beri gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Buna göre önceleri renkli iplik bulma konusunda sıkıntı yaşandığı, önce yünden iğ yardımıyla ip elde ettikleri daha sonra "batov" adı verilen otlarla iplere renk verdikleri ifade edilmiştir.²⁷²

Êzîdîlik inancında çarşamba günü önemli bir yer tutmaktadır. Êzîdîlere göre Xweda, çarşamba günü kendi nurundan Tawisî Melek'i yaratmış olup bu melek her yıl bir defa Xweda'nın yanından çarşamba günü Laleş'e inmektedir. Çarşamba günü melek, cin ve periler için yıkanma ve seyahat günüdür. Bu sebeplerden dolayı çarşamba günü Êzîdîler için tatil günüdür. Êzîdîler nisan ayında düğün yapmamakta yıl içerisindeki bütün çarşamba günlerinde de nikâh kıymamaktadır.²⁷³

Yapılan görüşmelerde bu kurallara tamamen uyulmamakla beraber bu güne özel bir önem verilmeye devam edildiği görülmüş, çarşamba günleri banyo yapılmadığı ve seyahate çıkmamaya özen gösterildiği ifade edilmiştir.²⁷⁴ Yapılan diğer bir görüşmede de görüşmeci çarşamba gününün ağır bir gün olduğunu ifade etmiş, o gün banyo yapmayıp tıraş olmadıklarını belirttikten sonra çarşamba günleri tarlada çift sürmediklerini de belirtmiştir.²⁷⁵

6. 3. Cejna Havinê(Yaz Bayramı)

Temmuz'un 18 ile 21'i arasında(Seleucit takvimine göre) ya da 31 Temmuz 3 Ağustos arası(Gregoryen Takvimi) olmak üzere üç gün sürer. Sadece Laleş bölgesinde kutlanan bu bayrama Şêx Adî bayramı, kırk günlük yaz orucundan sonra kutlandığı için kırk gün bayramı da denir. Yaz orucunun tamamlandığı günün ertesinde din adamları tarafından başlatılır. Laleş bölgesinde üç gün süreyle kutlanan bu bayram Şengal bölgesinde bir günlüğüne kutlanır.²⁷⁶

²⁷² O., Ö., "Basimbar"konulu görüşme, Beşiri 2011.

²⁷³ Tolan, a.g.e., s. 133.

²⁷⁴ Gulê Özel, "Çarşema Sor" konulu görüşme, Beşiri 2011.

²⁷⁵ O., Ö., "Çarşema Sor" konulu görüşme, Beşiri 2012.

²⁷⁶ W Dergisi, a.g.m., s. 52.

6. 4. Cejna Çilê Zivistanê (Kış Bayramı)

Kışın tutulan kırk günlük oruçtan sonra kutlanmaktadır. Bu oruç baba şêx, baba gavan, büyük pêşimam ve koçek gibi Êzîdîlerin ileri gelen din adamları tarafından tutulmaktadır. Orucun bitiminde Çilê Zivistanê denilen bayram kutlaması gerçekleştirilmektedir.²⁷⁷

6. 5. Cejna Cemaî (Cemaat Bayramı)

Şêx Adî'in bir araya getirdiği ilk cemaatin anısına -eskiden farklı tarihlerde kutlansa da- XX. yüzyıldan itibaren 6-13 Ekim tarihleri arasında kutlanan bu bayrama katılmak Êzîdî inancına göre hac farızası sayılır ve her Êzîdî için eğer ekonomik ve politik koşullar elveriyorsa bir borçtur. Yedi gün süren bu bayram Laleş'te kutlanır ve yılın en önemli bayramı olarak kabul edilir. Hacılar bu bayramda ziyaretlerde bulunurlar ve büyük eğlenceler düzenlenir. Şêx Adî'nin mezarı altında bulunan pınarlardan en kutsal olan Kaniya Sipî'den alınan su ve tapınaktan alınan toprak karıştırılarak "berat" denilen kil topaklar yapılır ve hacılara dağıtılır.²⁷⁸

Bayram için büyük Tavus Kuşu sancağı Laleş'e getirilir. Mürîdler arasında dolaştırılan bütün sancaklar toplanır ve buraya geri getirilir. Bir hafta boyunca baba şêx, mir ve diğer ruhani liderler mürîtlerin arasına karışır. Gelen ziyaretçilerin barınma sorunu misafirlerin geleneksel olarak vadi boyunca her yöne dağılmış yerleşim alanlarındaki kendi aşiret mensuplarının evlerine dağılmalarıyla çözülür. Diğer hacılar da vadinin yamaçlarında çadırlarını kurmak suretiyle barınma sorunlarını giderirler. Hacılar beraberlerinde yemeklerini getirirler. Ama mir onlara tapınağın yakınında bulunan mutfaklardan, pişirilmiş yemekler tedarik eder.²⁷⁹

Batman ve çevresindeki Êzîdîlerle yaptığımız görüşmelerde görüşmeciler çoğunlukla hac görevi için Laleş'e gidemediklerini belirtmişlerdir. 2010 yılında hac ibadeti için ailesiyle birlikte Laleş Vadisine gitmiş olan bir kişiyle görüşme yapılmış ve ayrıntılı bilgi alınmıştır. Görüşülen kişi hac döneminde orada bulunan bütün türbeleri ziyaret ettiklerini ve bağış yaptıklarını belirtip dönüşte yanlarında kutsal

²⁷⁷ Kreyenbroek, a.g.e., s. 43-44.

²⁷⁸ Sever, a.g.e., s. 77.

²⁷⁹ Guest, a.g.e., s.78-79.

beratlardan da getirdiklerini belirtmiştir. Bu görüşmede Laleş bölgesinde işleri görmek ve misafirleri ağırlamakla görevli kişilerin var olduğu ifade edilmiştir. Yemekler hizmetkârlar tarafından yapılmaktadır. Hac süresi içerisinde bir gün “Bavê Şêx” denilen din adamları hacılara yemek dağıtmaktadır. Gelen konuklar da kurban kesip halka dağıtmaktadırlar. Laleş vadisinde “Bavê Çawiş” Çavuş baba denilen erkek hizmetkârlar vardır. Onların görevi çıraları yakmaktır. Hac görevini yerine getirmek için ise bazı kurallar vardır. Şêx Adî türbesinin altında yer alan ve konukların hacı olabilmek için ziyaret etmeleri gereken “Kaniya Sipî” isimli pınara, kadın ve erkeklerin ayrı ayrı gitmeleri gerekmektedir. Êzîdî inancına göre kadın ve erkeklerden kim oraya beraber girerse kardeş sayılacaktır. Onun için ziyaret saatleri farklı olmaktadır. Görüşülen kişi, geçen sene gittiklerinde erkeklerin 12:00-15:00, kadınların ise 15:00-17:00 saatleri arasında Kaniya Sipî’ye indiklerini belirtmiştir.²⁸⁰

6. 6. İda Qurbanê(Kurban Bayramı)

Kurban Bayramı, Hz. İbrahim’in Xweda için oğlu İsmail’i kurban etmeye karar vererek, sözünde durmasına karşı bir mükâfat olmak üzere Hz İsmail’in canının bağışlanması yıl dönümüdür. Hz İsmail’in yerine Tawusê Melek’in getirdiği koç kurban edilmiştir. Tawusê Melek’in Hz. İbrahim’e getirdiği koçun bir resmi Laleş bölgesinin bir Êzîdî köyü olan Baadrê’de bulunmaktadır. Dini değerinin büyüklüğünden dolayı, o resim Baadrê köyündeki mir’in evinde muhafaza edilmekte ve Êzîdîlerin ziyaretine açılmaktadır.²⁸¹

Bu çalışma kapsamında Batman Êzîdîleriyle yapılan görüşmelerde ziyaret edilen Êzîdî evlerinden birinde Hz. İbrahim, Hz. İsmail’i kurban ederken bir melek tarafından indirilen bir koçun resmedildiği bir tablonun duvarda asılı olduğu görülmüştür.Tablo incelendiğinde koçu getiren Tawusê Melek’in kadın şeklinde resmedildiği görülmektedir. Meleğin yuvarlak vücut hatlarına sahip oluşu Mezopotamya uygarlığındaki ana Tanrıça heykelleriyle benzerlik göstermektedir. Meleğin omuz başlarından ayaklarına kadar devam eden kanatlarının üzerinde mavi sarı tonlarında şekillerin resmedilmiş olması tavus kuşu kanadındaki şekil ve

²⁸⁰ Sêvê G., "Êzîdîlikte Hac" konulu görüşme, Beşiri 2011.

²⁸¹ Okçu, a.g.e., s. 88.

beneklerle benzerlik arz etmektedir.²⁸² Tablonun alt tarafında başı kadın, gövdesi at kanadı ve kuyruğu Tavus kuşu şeklinde çizilmiş başka bir figür yer almaktadır.²⁸³

Yapılan diğer bir görüşmede Êzîdîlerin Kurban Bayramını kutladıkları belirtildikten sonra bu bayramın aslında Êzîdî Bayramı olduğu ve Müslümanlardan önce bu bayramı kutladıkları ifade edilmiştir.²⁸⁴

6. 7. Xidiryas û Xidirnebî Bayramı

Şubat ayının ilk haftasında pazartesi, salı ve perşembe günü tutulan oruçtan sonra cuma günü Xidiryas û Xidirnebî bayramı kutlanır. Bu oruç Êzîdîler üzerinde farz değildir fakat tutan kişiler yedi yıl boyunca ara vermeden tutmak zorundadır.²⁸⁵

Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde Anadolu ve Orta Asya'da kutlanan Hıdırellez Bayramıyla benzerlik arz eden bu bayramın Batman ve çevresindeki Êzîdîler tarafından da kutlandığı ortaya çıkmıştır. Kışın en soğuk kırk günü (çile)'nde ayının inine girdiği, kırk günlük aşırı soğuk dönem bitip havalar ısınınca ayının ininden çıktığı ifade edilmiştir. Bu kırk günlük aşırı soğuk olan dönemden sonra bir tür muhallebi olan "pilor" yapılıp komşulara dağıtılır. Pilor yapmak için önce buğday kavrulup değirmende öğütülür. İçine nohut, mercimek ve başka şeylerden azar azar konulur. Pilorun içerisinde yedi çeşit olması gerekmektedir. Daha sonra bu malzemeler büyük bir tencereye konulup karıştırılır. İrmik helvasına benzer bir karışım elde edildikten sonra üzerine yağ ve pekmez ilave edilerek işlem tamamlanır. Konuya ilişkin görüşme yapılan kişi bu sene (2012) 10 Êzîdî adına 3 teneke buğday kullanıp pilor yaptığını ve komşulara dağıttığını ifade etmiştir. Pilor bayramdan sonra Kürt hesabına göre (Rumi Takvim) 7 Nisan'da yapılmalıdır.²⁸⁶

²⁸² Bkz. Ek- 14.

²⁸³ Bkz. Ek- 15.

²⁸⁴ Reyhan Özen,(65), Kadın., Sêvê G.(23) kadın. "Êzîdî Bayramları" konulu görüşme, Beşiri 2011.

²⁸⁵ Tolan, a.g.e., s. 75.

²⁸⁶ O., Ö., "Êzîdî Bayramları" konulu görüşme, Beşiri 2012.

7. Êzîdîlerde Ölüm ve Cenaze Ritüelleri

Dini veya toplumsal grupların incelenmesinde bakılması gereken konulardan biri de ölüm ve cenaze ritüelleridir. Bu ritüellerin incelenmesiyle bu grupların inanç ve düşünce yapıları hakkında fikir sahibi olmak mümkün olabilmektedir.

7. 1. Ölüm

Ölüm pek çok toplumda farklı karşılanan, insanların karşısında çaresiz kaldığı bir durumdur. Êzîdîler ölüm sözcüğü yerine “Kiras Guherîn” yani elbise değiştirme tanımını kullanmayı tercih etmektedirler. Bu tanımla kast edilen ruhun bedenden ayrılmasıdır. Allah’ın ilk gün olarak kabul edilen pazar günü yarattığı meleğin adı Azrail olup Êzîdîlerin canını bu melek alacaktır. Ancak bu can alma bir defaya mahsus olmayacak, günahkâr kullar, temizleninceye kadar birçok kez çeşitli cesetler içerisinde yeniden dünyaya gelerek günahını çekecek, günahsız duruma gelince cennete kavuşup bir daha bu dünyaya gelmeyecektir. Azrail’in canını ise bizzat Xweda alacaktır.²⁸⁷

7. 2. Ölü Gömme Âdeti

Êzîdîlerde ölü gömme şekli ölenin yaşına, cinsiyetine ve ölüm şekline göre değişiklikler göstermektedir. Ölen eğer çocuksa ve sünnet edilmemişse sünnet edildikten sonra gömülür. Eğer vurulmuş, öldürülmüş, genç veya nişanlıysa kolları çapraz şekilde kefenlendikten sonra en kıymetli elbisesi, paraları ve ziynet eşyalarıyla birlikte tabuta konulur. Ayrıca ölenle birlikte mezara ekmek, peynir, ayakkabı, keçe ve topuz da konur. Bu konuda halk arasında anlatılan hikâyeye göre ölümden sonra hesap sormaya gelecek Nekir ve Münkir adlı meleklerle keçeyi ser, ekmek ve peyniri sun, ikramını kabul ederse ne ala, eğer etmez ise ayakkabımı giy ve onlara topuzu salla böylece korkup senden kaçacaklar diye anlatılır.²⁸⁸ Bu ifadeler görüşmeciler tarafından yeterince desteklenmemiş, bazı görüşmeciler bu bilgiye dayanarak mezarlarının tahrip edildiğinden şikâyetçi olmuşlardır.²⁸⁹

²⁸⁷ Yaşar, a.g.e., s. 175-176.

²⁸⁸ Çakar, a.g.e., s. 171-172. Bkz. Yaşar, a.g.e., s. 176.

²⁸⁹ Gülê özel, "Ölü Gömme Âdetleri" konulu görüşme, Beşiri 2011.

Yapılan görüşmelerde ölü yıkama adetleriyle ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre ölen kişi bağlı bulunduğu şêx tarafından yıkanır, pir yıkama esnasında şêxin eline su döker. Ölülerin yüzü kible'ye(Şêşims)'e çevrilir. Cenaze merasiminde Qewller okunur, beyaz renkli olan patiskadan kefen, eldiven ve çorap biçilir, cenaze bir tahtanın üzerine konulup yıkanır. Sonra cenaze getirilip hazırlanan beyaz elbiseler cenazeye giydirilir. O zaman ölen kişinin ahret kardeşinin de cenazenin yanında hazır bulunması gerekir. Burada cenazenin başı beyaz bir bezle bağlanır. Mezarlığa götürüldükten sonra bu bez mir tarafından açılır. Başına sadece bir tülbent bağlanır. Cenaze mezara konmadan önce mirin evinden getirilen beratlar her iki elinin içine, gözlerinin üzerine, kulak deliklerine, ağzının üstüne, göğsünün üstüne konulur. Mezarlıkta ölünün dini açıdan bağlı olduğu şêx dua okur. Bazen ölünün bağlı olduğu şêx hazır olmayabilir. Bu durumda ölülerini duasız gömmemek için Xweda'nın ilmini iyi bilen birisi çağırılır. Bir cenaze olduğu zaman herkese yemek verilir, kurban kesilir, yiyecekler ve içecekler dağıtılır. Cenazeler, kefenle gömülür. Son yıllarda yaşanan Êzîdî göçleriyle beraber Êzîdîlerdeki ölü gömme adetlerinde de bazı değişiklikler görülmektedir. Êzîdî geleneklerine göre ölüler kefenle yani tabut olmadan gömülür fakat yurtdışından özellikle Batman Êzîdîlerinin en fazla göç ettiği ülke olan Almanya'dan getirilen cenazeler taşımadaki zorluklardan dolayı tabut içerisinde getirilmektedir. Eğer kişi önceden vasiyet etmişse tabuttan çıkarılıp kefeniyle gömülür. Êzîdîliğe göre cenazeyi tabutla gömmenin günah olduğu yönünde kanaat belirtenler vardır.²⁹⁰

Mezar derinliği kadın ve erkekte farklıdır. Erkeklerin mezarı göğüs hizasına kadar, kadınların daha derin kazılmaktadır. Bazıları mezarı kazdıktan sonra beton dökmektedir. Eğer ölen kişi çok genç ise ve ailesi onun için çok üzülyorsa altına bir de battaniye serilir. Görüşmelerimizde Êzîdîlerin ziynet eşyalarıyla gömüldüğü yönündeki ifadelere karşı çıkmıştır. Bu yöndeki ifadelerin olumsuz sonuçlarının olduğu belirtilmiş, ziynet eşyalarıyla gömüldükleri yönündeki inançtan dolayı mezarlarının bilinmeyen kişilerce açılıp tahrip edildiği ifade edilmiştir. Bu çalışmada görüşülen bazı kişiler böyle olaylara bizzat şahit olduklarını ifade etmişlerdir.²⁹¹

²⁹⁰ Guli Özel, "Ölü Gömme" konulu görüşme, Beşiri 2011.

²⁹¹ Guli Özel, "Ölü Gömme" konulu görüşme, Beşiri 2011.

Êzîdîlerle aynı köylerde yaşayan Müslüman Kürtlerle de görüşülüp Êzîdîlerin ölü gömme adetleriyle ilgili bilgiler alınmıştır. Buna göre Êzîdîler ölünce yıkayıp kefenlendikten sonra ayaklarına çorap giydirilmektedir. Ayrıca cenazeye "qerqere" denilen "kiras" (bir çeşit gömlek) giydirilmektedir. Cenazeler güneşin battığı yöne doğru çevrilir. Êzîdîler, cenazeyi mezarın tam ortasına koymaktalar. Eskiden cenazelerin kefenlenip mezara konulduğu belirtildikten sonra son yıllarda Almanya'dan getirilen cenazelerin tabutla gömüldüğü ifade edilmiştir.²⁹²

Êzîdî Kürtler ve Müslüman Kürtlerin beraber yaşadıkları köylerde mezarlıkları farklı yerlerde yer alır. Hicrê köyünde yer alan Êzîdî Mezarlığının etrafı duvarla çevrili olup büyük bir kapısı vardır. Mezarlık ziyareti esnasında göze çarpan bir husus mezarlığın büyük ve bakımının yapılmış olduğudur. Mezarlıkta yer alan ve nispeten yeni mezarların üzerinde göze çarpan bir eşya bulunmuştur. Bunun ne olduğu sorulduğunda gündüz güneş enerjisini toplayıp gece yansıtan bir eşya olduğu belirtilmiştir. Görüşmecinin ifadesine göre köyün aşağısında yer alan Êzîdî Mezarlığı gece olunca ışıkları yanan bir köy görünümündedir.²⁹³

8. Sünnet Olma ve Kirvelik

8. 1. Sünnet

Sünnet uygulaması, Êzîdîler arasında yaşanan coğrafya ve sosyal çevreye göre farklılık göstermektedir. Yazılı kaynaklar, sünnetin M.Ö.1800'e, Mezopotamya'da Asurlulara değin uzandığını belirtmektedir. Kirvelik Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olmasının nedeni, M. Ö. 6. Yüzyılda; İran, Irak Suriye'nin bulunduğu bölgelerde Zerdüş dininin yaygın olmasına bağlanmaktadır.²⁹⁴

Ulaşılan kaynaklar, Êzîdîlikte ve farklı dinlerde benzer olan uygulamaları değerlendirirken genellikle Êzîdîliğin bu ibadet, uygulama veya geleneği diğer dinden aldığı eğilimini göstermektedirler. Sünnetin İslam dinine göre düzenlenmiş bir gelenek olduğu ifade edilip bunun Êzîdîlerde de uygulandığı belirtilmiştir.²⁹⁵

²⁹²Saim Ekinci(68), *Ölü Gömme* konulu görüşme, Hicrê (Yolkonak) Köyü, 2011.

²⁹³Kamuran Ekinci, *"Êzîdî Mezarları"* konulu görüşme, Hicrê Köyü, 2011. Bkz. Ek- 16, 17.

²⁹⁴Yaşar, a.g.e., s. 161.

²⁹⁵Turan, a.g.t., s. 131-132.

Başka bir görüşe göre ise sünnet geleneğinin kaynağıyla ilgili iki ihtimal üzerinde durulmaktadır. Buna göre bu uygulama Êzîdîlere ya antik bir toplum olan Sabîîlerden ya da Müslümanlardan geçmiştir.²⁹⁶ Sünnet uygulamasına Êzîdîlerin yaşadığı bütün çevrelerde rastlanmadığı için çevresel faktörün etkin olma ihtimali güçlenmiştir.

Bazı kaynaklar, sünnetin Êzîdîler için dini bir emir olarak kabul edildiğini ve bu emrin herkes için tavizsiz bir şekilde uygulandığını belirtmiştir.²⁹⁷ Diğer bir görüşe göre ise sünnet olmak Êzîdîlerde dini bir vecibeden ziyade ananevi ve ihtiyari bir adettir.²⁹⁸ Êzîdîlikteki sünnet uygulaması üzerinde etkili olan diğer bir unsur da Êzîdîlerin sosyal çevreleri olmuştur. Müslümanlarla aynı çevrede yaşayan(ör. Urfa, Batman)Êzîdîler sünneti dini bir zorunluluk olarak ifade ederken, Hıristiyanlarla (ör. Mardin) aynı sosyal çevreyi paylaşan Êzîdîler bu geleneğin Müslümanlardan devralındığını ve aslında kendi inanışlarına ait olmadığını belirtmişlerdir.²⁹⁹

8. 2. Kirvelik

Çocuk sünnet olurken onu kucagında tutan kişiye kirve denir. Êzîdîlerde kirvelik kurumu önemsenmektedir. Kürtçede kadınlar için “krîvê”, erkekler için “krîvo” ismi kullanılır. Kirvelik, hem Müslüman Kürtlerde hem de Êzîdî Kürtlerde kan bağı olmadığı halde akrabalık derecesinde kabul edilmekte ve karşılıklı sorumluluklar getirmektedir.

Êzîdîlerde kast sistemi olduğu için sınıflar mevcuttur ve her sınıf sadece kendi sınıfındaki kişilerle evlenebilirler. Din adamlarının çocukları ve halkın evlenmesi ise yasaktır. Êzîdîler din dışı evliliği de kabul etmemekteler.

Kirvelik kurumunun en önemli yaptırımı kirve çocuklarının birbirleriyle kardeş sayılmaları yüzünden evlenememeleridir. Bu durumda Êzîdî müritler, çocuklarını sünnet ederken kirvelerini evlenmeleri dinen yasak olan din adamları ve kendi dinlerinden olmayan kişiler arasından seçerler. Êzîdîlere kirve olan Müslüman

²⁹⁶F. Bulut, a.g.e., s.224.

²⁹⁷Bkz. Okçu, a.g.e., s.84.

²⁹⁸Akpınar, a.g.m., s. 48.

²⁹⁹Yalkut, a.g.e., s.76.

ile sünnet olan çocuğun babası “kelif” olur. Yani birbirine kötü durumlarda yardımcı olurlar.³⁰⁰ Bu durum Müslüman Kürtler ve Êzîdî Kürtler arasındaki sosyal bağların güçlenmesini sağlamıştır. Batman ve çevresindeki Êzîdîlerle yapılan görüşmelerde erkek çocuklarını sünnet ettirdiklerini ve kirveliğe çok önem verdiklerini öğrenmekteyiz. Konuyla ilgili yapılan bir görüşmede kirvelikten bahsederken “krîvê xwînê” (kan kirvesi) tanımı kullanılmış, kirveliğe verdikleri değeri belirtmek için ise yemin ederken “bi xwîna krîvaytiyê”(kirvelinin kanı üstüne) şeklinde yemin ettiklerini ifade etmişlerdir.³⁰¹ Sünnet töreni sırasında çocuğu kucağında tutan kişinin puşi (Egal)’si üzerine sünnet olan çocuğun kanı damlatılır. Bu puşi sünnet olan çocuğun annesi tarafından yıkanır.³⁰²

Êzîdîlerin Müslümanlardan kirve seçtikleri fakat Müslümanların Êzîdîlerden kirve seçmedikleri söz konusu edilmiştir.³⁰³ Bu çalışma kapsamında yapılan saha araştırmasında Müslüman Kürtlerle yapılan görüşmelerde, Êzîdîlerin, atalarının zamanından beri onların kirveleri olduğunu belirttikten sonra çocuklarının kirvelerini Êzîdîlerden seçtiklerini belirtmişlerdir.³⁰⁴ Müslüman Kürtlerin kirveliğe verdikleri anlam Êzîdî Kürtlerle aynı doğrultuda olup bu durum kan bağı ve kardeş sayılma anlamı taşımaktadır.³⁰⁵

9. Êzîdîlerde Evlilik

Êzîdîlik inancı gereği Êzîdîler Hüda tarafından seçilen ayrıcalıklı bir kavim oldukları için bu saflığı koruma zorunluluğu vardır. Bunun için Êzîdî olmayan kişilerle evlenmeleri yasaktır. Evlilik konusunda ortaya konulan diğer bir yasak ise Êzîdî toplumu içerisinde yer alan sosyal tabakalar arasındaki evlilik yasağıdır. Buna göre her sosyal tabaka kendi grubu içerisinde evlenebilmekte, diğer sosyal tabakalara mensup kişilerle evlenmeleri ise yasaklanmaktadır. Örneğin Êzîdîlikteki en alt

³⁰⁰ Yaşar, a.g.e., s. 163. ; Turan, a.g.t., s.132.

³⁰¹ Guli Özel. "Êzîdîlikte Kirvelik" konulu görüşme, Beşiri 2011.

³⁰² W Dergisi a.g.m., s. 53.

³⁰³ Turan, a.g.t., s. 132.

³⁰⁴ Hicrê köyünde görüştüğümüz Müslüman Kürtlerden Bilind Bey, iki oğlunun da kirvesinin Êzîdî olduğunu belirtmiştir. Yasemin Hanım, küçük oğlunun kirvesi olması için Êzîdî komşularına teklifte bulduklarını ve onların da bu teklifi kabul ettiklerini ifade etmiştir.

³⁰⁵ Bilind Ekinci, "Sünnet ve kirvelik" konulu görüşme, Hicrê Köyü, 2011.

tabakada yer alan müritler, şêxlerinin ve pirlерinin çocuklarıyla evlenemezler, ancak mürît olan kişilerle evlenebilirler.³⁰⁶

Beşiri ve çevresinde yaşayan Êzîdîler bu geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmayı sürdürmelerine rağmen bazen kendileri açısından olumsuz durumlarla karşılaşabilmektedirler. Bilindiği gibi bu bölgede yaşayan Êzîdî Kürtler Müslüman Kürtlerle aynı sosyal çevrede yaşamaktadırlar. Yapılan görüşmelerde Êzîdî-Müslüman evliliği ile ilgili iki örnek olay aktarılmıştır.

Birinci örneğe göre yaklaşık 30 yıl önce Qorix köyünde yaşayan Êzîdî bir genç ile Müslüman bir kız birbirlerini severler. İki gencin babaları aynı fabrikada çalıştıkları için birbirlerini tanıyan bu gençler evlenirler. Bu durumu onaylamayan Êzîdî toplumu genci dışlar. Beşiri'deki Êzîdîlerin ifadelerine göre Müslümanlar, Êzîdî genci kış aylarında camiye götürüp soğuk su dökerek onu zorla Müslümanlaştırırlar. Êzîdî toplumundan dışlanan genç, bir süre sonra eşinden ayrılmak zorunda kalır. Bu konuda Êzîdîler, Müslüman toplumun Êzîdîleri zorladığını ve ister kız olsun ister erkek, kendi çocuklarıyla evlenen Êzîdîleri Müslümanlaştırdıklarını ifade etmişlerdir.³⁰⁷

Yapılan diğer bir görüşmede ise yaklaşık on yıl önce kızları Müslüman bir gençle kaçan Êzîdî bir aileyle görüşme imkânı bulduk. Kızın annesi, kızının durumunu anlatırken babasının ve ağabeylerinin hala onunla görüşmediklerini, kendisinin bazen telefonla görüştüğünü ifade etmiştir. Kızının kaçırılışını anlatırken büyük bir mağduriyet yaşadıklarını, dini açıdan çok rencide olduklarını ifade ettikten sonra o dönemde Batman Belediyesinden bazı kişilerin araya girerek aileler arasında bir düşmanlık başlamasın diye çeşitli girişimlerde bulduklarını ifade etmiştir.³⁰⁸

Êzîdîlerin çeşitli sebeplerle yaşadıkları yerleşim yerlerinden göç etmeleri evlilik kurumu üzerinde dini açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Saha araştırmasından elde ettiğimiz verilere göre, uzun yıllar önce Avrupa'ya, yoğunluklu olarak Almanya'ya yapılan göçler sonucu orada doğan ve farklı bir çevrede büyüyen

³⁰⁶ W Dergisi, a.g.m., s. 54.

³⁰⁷ O. G., "Êzîdîlerde Evlilik" konulu görüşme Beşiri 2011.

³⁰⁸ Guli Özel, "Êzîdîlerde evlilik" konulu görüşme, Beşiri 2011.

yeni nesil geleneklere bağlılık konusunda problemler yaşayabilmekte ve evlilikle ilgili ortaya konulan bu kesin kurallara riayet etmeyen örneklere rastlanabilmektedir.

Beşiri ve çevresinde yaşayan Êzîdîlerin nüfusu son yıllarda onlu sayılarla ifade edilmektedir. Kalan kişiler ise çoğunlukla çocukları yurtdışında olduğu halde yaşadığı yeri terk etmeyen yaşlı kesimdir. Bu durum bölgede yaşayan ve evlenmek isteyen genç Êzîdîler için ciddi bir problem olabilmektedir. Bölgedeki genç erkekler evlenmek için Irak veya Suriyedeki Êzîdî kızlarıyla evlenmektedirler. Görüşme talebimizi kabul eden görüşmecilerimizden Sêvê Hanım, Irak'tan bölgeye gelin olarak gelen genç bir kadındır.³⁰⁹ Hemduna (Beşpınar) köyünde yaşayan Sara Hanım ve Onbaşı Mezrasındaki Jiyan Hanım yıllar önce Irak'tan bölgeye gelin olarak gelen kadınlar arasında yer alırlar.³¹⁰

10. Êzîdîlikte Kadının Yeri

Êzîdîlikte kadının sosyo kültürel yerini tespit etmek oldukça zordur. Yapılacak bir tespit bütün zamanlar için doğru olmayabileceği gibi Êzîdîlerin yaşadığı her yer için de geçerli olmayabilir. Binyıllardır pek çok inanca ve medeniyete beşiklik etmiş Mezopotamya'da eski inanışların izlerine rastlamak mümkündür. Günümüzde Êzîdîlerin yaşadığı Beşiri ilçesinde yerleşim tarihi, M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Beşiri'ye yakın Kozluk ilçesinde ortaya çıkan arkeolojik buluntular ise M. Ö. 10.600–10.000 yılları arasını işaret etmektedir.³¹¹ Bazı inanışlar başlangıç tarihi ve çıkış yeri bilinmemesine rağmen toplum içerisinde varlığını sürdürebilmektedir.

Yaptığımız görüşmeler ve gözlemler sonucunda, Êzîdî kadınlar ve aynı sosyal çevrede yaşayan Müslüman kadınlar arasında toplumsal rol, aile içindeki yerleri, giyim kuşam gibi konularda bir fark tespit edilemediğini söylememiz yerinde olacaktır.

Kadının rolünü anlamak için bakılması gereken diğer bir husus, kadının dini konumudur. Êzîdîler için kutsal bir mekân olan Laleş Vadisi'nde pek çok türbe

³⁰⁹ Sêvê G. , "Êzîdîlerde evlilik" konulu görüşme, Beşiri 2011.

³¹⁰ Akarsu, Atlas Dergisi, s. 93-99.

³¹¹ Bkz. Batman İli Sosyo- Ekonomik Profili, Batman Ticaret ve Sanayi Odası, Batman, 2011, s. 28.

bulunmaktadır. Hac başlığında yer verildiği gibi bu türbeler ziyaret edilip hac görevi yerine getirilmiş olmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan görüşmelerde Laleş vadisinde yer alan kutsal kadın türbelerinden bahsedilmiştir. Burada, Êzîdîlerin manevi dünyasında büyük bir etkiye sahip olan kutsal kadınlardan bahsedilecektir. Bunlardan biri Xatuna Fexra, diğeri de Pira Fat'dir.

10. 1. Xatuna Fexra

Xatuna Fexra, Êzîdîliğin yedi büyük meleğinden biri Melek Faxreddin'in kızı, Şêx Mend'in kız kardeşi, Hesên Celê'nin eşi, Amadin ve Ferxedin'in annesidir. O, (Xwedana zayînê) doğum Tanrıçasıdır.³¹² Xatuna Fexra, Êzîdî kadınların manevi dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. O, bütün Êzîdî kadınların "pîrik" yani ebesidir. Hangi kadın doğum yaparsa Xatuna Fexra'nın o kadının yanına geldiğine ve başucunda durduğuna inanılır. Yapılan görüşmelerde bu yardım ve desteğin sadece Êzîdî kadınlara değil bütün kadınlara yönelik olduğu ifade edilmiştir. Kadınların en savunmasız, zor ve ölüme yakın hissettikleri anlarından birisi olan doğum esnasında yardıma gelen kutsal bir kadının verdiği manevi gücü anlamak zor olmasa gerektir.³¹³ Xatuna Fexra, doğumda olduğu gibi genç kızlar gelin olduklarında da onlara destek olup onları yalnız bırakmamaktadır. Genç kızların farklı rol ve sorumluluklar üstlendikleri, başka bir aileye dâhil oldukları ve çeşitli kaygılar taşıdıkları düğün günlerinde onların yanına gelen bu kutsal kadın, geline bahtını ve güzelliğini vererek destek olmaktadır.³¹⁴

Êzîdî kadınlar senede bir gün Xatuna Fexra için oruç tutarlar. Bu orucu hem bekâr hem de evli kadınlar tutmaktadır. Fakat bu oruç isteğe bağlıdır yani bütün kadınlar için farz değildir. Ayrıca onun için sadaka ekmeği de dağıtılmaktadır.³¹⁵

³¹² Reşid, a.g.e., s. 194.

³¹³ Bu konuda bilgi veren genç kadın, beş aylık hamileydi ve anlattıklarının doğruluğuna dair derin bir inancı vardı.

³¹⁴ X. G, "Pira Fat" konulu görüşme, Beşiri 2011.

³¹⁵ Tolan, a.g.e., s. 75.

Êzîdîlerin bağlı oldukları şêx ve pîrlere belirlenirken yaşadıkları bölgeler ve aşiretleri dikkate alınmıştır. Êzîdî aşiretlerinden biri “Binemala Xatuna Fexra” adını taşımaktadır. Bu aşiretin Şêxleri, Xatuna Fexra ve Şêx Şemsedîn oğlu Şêx Hesin’in ardıllarıdır.³¹⁶ Êzîdîliğin dikkat çeken bir özelliği de bazı grup ve kişilere bazı davranış, eylem ve yiyeceklerin yasaklanmış olmasıdır. Bu yasaklardan biri de Xatuna Fexra’nın (Xatuna Fexriyatê) müritleriyle ilgilidir. Buna göre Xatuna Fexra’nın çocuklarından biri mercimek tarlasında öldüğü için Xatuna Fexra’nın müritleri mercimek tarlalarında çalışamazlar.³¹⁷

10. 2. Pîra Fat /Pîr Afat

Tufan ve sel tanrıçasıdır(xwedana tofanê û lehiyê). Êzîdiler, 20 Haziran günü Pîra Fat Bayramını kutlarlar. O gün kurban kesilir ve üç metre patiska biçilerek komşulara dağıtılır. Pîra Fat’ın Êzîdilikteki konumu çok önemlidir. Şêx Adi’nin ahret kardeşi(kız kardeşi) olduğu ve Tawusê Melek ile aynı yerden/nişandan çıktıkları ifade edilmektedir.³¹⁸ Êzîdîlerin kutsal mekânları olan Laleş Vadisinde yer alan kubbelerden biri de Pira Fat Kubbesidir. Bereket tanrıçası olarak ifade edebileceğimiz Pira Fat’ın bereket getirdiğine inanılır. O ayrıca Yağmurun yağmasını da sağlar. Êzîdiler ona “Pîra Baranê” (yağmur piri/ebesi) derler. Buğday zamanı onu imdada çağırırlar. Onu çağırırken şöyle derler: “Ya Pîra Fatê tu hazir be li serê hemu afatê”yani; ey Pira Fatê, bütün afetlerde hazır bulun, imdadımıza yetiş!³¹⁹

Êzîdîlikte “Cejna Çilê Zivistanê” Kışın Kırk gününde kutlanan ve “Bêlinda” adını taşıyan iki bayramlar vardır. Bu bayramlardan biri olan “Pîrêd Pîra Fat” sadece bütün Êzîdîlere özel bir yemek dağıtan Pira Fat soyundan gelen pîrlere tarafından kutlanmaktadır.³²⁰

³¹⁶ Pîr Dîma, a.g.e., s. 48.

³¹⁷ W Dergisi, a.g.m., s. 55.

³¹⁸ T. Reşîd, a.g.e., s. 194.

³¹⁹ X. G., kadın, “Êzîdîlikte Kadınlar” konulu görüşme Beşiri 2011.

³²⁰ Kreyenbroek, Avrupa’da Yezidilik: Farklı Kuşaklar Dinleri Hakkında Konuşuyor, s. 24.

10. 3. Mishefa Reş'te Kadın

Êzîdîlikte kadının konumuyla ilgili bakılacak diğer bir kaynak Êzîdîlerin kutsal kabul ettikleri iki kitaptan biri olan Mishefa Reş'tir. Kürtçe "Kara Kitap" anlamına gelen bu kitap yaratılış hikâyesi ve dünyevi davranış, kural ve yasaklara yer vermektedir. Çok sonraları yazıldıkları için Êzîdî dini inancını yansıtmadığı bazı Êzîdîler tarafından belirtilen³²¹ bu kitap, geleneksel olarak Şêx Hasan'a atfedilir. Mishefa Reş'e göre "Xwedayê Gewre" yani Rabbil-Azîm meleklerine dedi ki: "Ben Âdem ve Havva'yı yaratacağım ve onları insan yapacağım ve onun vücudundan Şehr bin Sefer'i(başka kaynaklarda "Şehr bin Cebr veya Şehit bin Cer) yaratacağım ki bundan dünyada onun cemaati zuhur edecektir. Bunlar Azrail'in yani Tawisî Melek'un milleti olacaktır ki bundan da Êzîdîler çoğalacaktır.³²² Bu ifadeye bakıldığında Xweda, ilk önce Âdem ve Havva'yı yaratacağını ve onları insan yapacağını belirttiği halde bir sonraki cümlede çoğul ifade yerini tekil ifadeye bırakmış ve "onun" denilerek Adem kastedilerek Tawisî Melek'un milleti olan Êzîdîlerin Adem'den çoğalacağı ifade edilmiştir.

Mushefa Reş'te kadına ikinci defa rastladığımızda Âdem yaratılmış, cennetten atılmış, hüznün ve gözyaşıyla dolmuş haldedir. Xweda, onu yalnızlıktan kurtarması için Cebrail'e bir emir verir. Bu emre göre Cebrail, Âdem'in sol koltuk altından(sol göğsünün altından) ona bir eş yaratır. Adem ve Havva çoğalmayı başardıktan sonra aralarında çocuğun kimden olduğu yönündeki bir tartışma başlamaktadır.³²³

İlerleyen satırlarda bu tartışmadan erkeğin mutlak bir zaferle çıktığı görülürken, Havva şahsında kadın ikinci plana atılmış, bütün kötü özellikler kendisine mal edilmiştir. Çocuğun kimden olduğunu tespit etmeye çalışırken tohumlarını testiye koyan Âdem ve Havva'nın testileri açıldığında Âdem'in testisinden Şehid bin Cer (bazı kaynaklar testiden Merce-i Nisan isimli bir kız çocuğunun da çıktığını belirtmektedir) çıkarken Havva'nın testisinden haşere, akrep

³²¹ Mehmet Dinç, *Tur Abidin'den Mezopotamya'ya Yezidiler*, *Notos Öykü* Dergisi, S. 20, Şubat- Mart 2010, s. 103.

³²² Çakar, a.g.e., s.266.

³²³ Bkz. F. Bulut, a.g.e., s.182

ve pis kokular çıkmıştır. Bu ifadede Âdem şahsında erkek ululanırken, Havva şahsında kadın, kötülüklerin kaynağı olarak gösterilmiş, tamamen dışlanmış.

Bu olaydan sonra Havva, tekrar kötü bir rolde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Âdem'in Şehid Bin Cer'i daha fazla sevmesini kıskanan ortak çocuklarına, Havva yardım eder ve çocuğu öldürmek için planlar yapmaya başlar. Plana göre bir parola belirlenecek ve Şehid bin Cer kardeşleri tarafından öldürülecektir. Bu durumu fark eden Cebrail, çocuklarının konuştuğu Kürtçeyi (arı dil) unutmalarını sağlayıp planlarını boşa çıkarırken, Xweda'nın konuştuğu dil olan Kürtçe de Adem ve Havva'nın ortak çocuklarından artık alınmıştır.³²⁴

Kadının doğumdaki rolü o kadar yadsınmaktadır ki testiden çıkan çocuğun Âdem tarafından emzirildiği, erkeklerdeki kör memelerin bu yüzden var olduğu ifadesi yer almıştır. Êzîdîliğin kutsal kitabı kabul edilen Mishefa Reş'teki kadının konumu bu şekildeyken, Êzîdîlerin manevi dünyalarında yer alan kutsal kadınlar, önemli roller üstlenmektedirler. Mishefa Reş'teki kadın tarifi ataerkil toplum normlarına uyarken, kutsal kadınlar, gerek üstlendikleri roller, gerekse de sahip oldukları itibar açısından anaerkil toplum özelliklerinin izlerini taşımaktadır. Pek çok toplumda olağanüstü özellikleri olan kişilere karşı saygı duyulmasının yanında bu kişilere karşı içten içe bir korku duygusu da hissedilmektedir. Bu korku, manevi güçlerinin sınırlarının bilinmemesinden ileri gelmektedir. Bu durumu göz önünde bulundurduğumuzda Êzîdî toplumunda kadının rolü ataerkil normlarda dizayn edilirken kutsal kadınlara karşı duyulan saygı ve korkudan dolayı onların özelliklerine dokunulmadan, doğal haliyle bırakıldıkları kanaatini uyandırmıştır.

³²⁴ Çakar, a.g.e., s. 271.

SONUÇ

Mezopotamya'nın en eski inanç ve dinlerinden işaretler taşıyan Êzîdîlik, Batman ve çevresi için de önemli bir dini ve kültürel unsurdur. Bir iki asır öncesine kadar Batman ve çevresinde kalabalık gruplar halinde yaşayan Êzîdîlerin günümüzdeki nüfusları onlu sayılarla ifade edilmektedir. Tawusê Melek'in seçilmiş kavmi olduklarına inanan ve yabancıların dine girişini kabul etmeyen Êzîdîler, uzun yıllar izole bir hayat sürüp dinlerini dışa karşı gizleyerek yaşamayı başarmışlardır. Yabancı araştırmacıların Êzîdîlerle ilgili araştırmalar yapmaları, ülkedeki akademisyen ve araştırmacıların "İslamiyet'in sapkın mezhebi" tezi üzerinden Êzîdîliği değerlendirmeleri ve Êzîdîlerin farklı dönemlerde göç etmek zorunda kalmaları kapalı toplum özelliklerini terk edip kendi dinlerini tanıtma yoluna girmelerine neden olmuştur.

Tez kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda ulaşılan verilere göre Êzîdîler hiçbir sisteme tam olarak adapte olamamış bir grup olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Farklı dönemlerde baskı ve göçlere maruz kalmışlardır. Bölgeyle ilgili kaynaklarda Êzîdîlerle ilgili çok az bilgiye ulaşılmıştır. Êzîdîlerle ilgili en ayrıntılı bilgiler Osmanlı dönemine aittir. Gayri Müslimlere tanınan haklardan yararlanamayan Êzîdîler Osmanlı Hukuk sisteminin dışında kalmıştır. Cumhuriyet döneminde de dini kimlikleriyle sistem içerisine dâhil edilmeyen Êzîdîler "vatandaş" sıfatıyla eğitim kurumlarında yer alıp askerlik yapmışlardır.

Saha araştırması kapsamında Batman ve çevresindeki Êzîdîlerle yapılan görüşmelerde verilen bilgiler ve bu görüşmelerdeki gözlemler sonucu bölgedeki Êzîdîlerin dinlerini yazılı kaynaklarda anlatılanlardan bazı noktalarda farklılık gösterse de koruduğu görülmüştür. Bölgedeki Êzîdîler, ibadetlerini yapmaya devam edip düğün cenaze merasimi gibi uygulamaları inançlarına uygun bir şekilde sürdürdükleri görülmüştür. Oruçlarını tutup bayramlarını kutlamayı sürdüren bölgedeki Êzîdîler, Êzîdî kimliğiyle barışık olup Êzîdî olmaktan gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Batman ve çevresindeki Êzîdî Kürtler, Müslüman Kürtlerle aynı sosyal çevrede yaşamaktadırlar. Son yıllarda sayıca hayli azalan Êzîdîler çoğunlukla Müslümanlarla olumlu ilişkiler içerisindeyken bazen toprak davası, kız kaçırmaya gibi

konularda problemler yaşamaktadırlar. Bölgedeki Êzîdîler eşitlik ilkesi çerçevesinde aynı sosyal çevredeki Müslüman Kürtlerle olumlu ilişkilerin devam etmesini istemektedirler.

Temelleri sözlü kültür geleneğine dayanan Êzîdîliğin bilgi ve kültür aktarımı Qewl denilen dini metinlere dayanmaktadır. Bu Qewller Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle dile getirilmektedir. Êzîdîler Xweda'nın dilinin Kürtçe olduğuna inanarak etnik bir unsur olan dillerini dini açıdan da koruma gereğini duymaktadırlar. Bu çalışma kapsamındaki bütün görüşmeler Kürtçe yapılmıştır. Kürtçe bilmek ve kadın olmak bu çalışma için avantaj teşkil etmiş, hem Müslüman Kürtler hem de Êzîdî Kürtlerle yapılan görüşmelerde kadın görüşmecilere daha fazla ulaşım ve görüşlerine yer verilerek çeşitlilik sağlanmıştır. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerin çoğu görüşmecilerin evlerinde gerçekleşmiş görüşmeciler ellerinden geldiğince bilgi vermeye çalışırken kültürel bir olgu olan misafirperverliği göstermişlerdir. Yardımlarını esirgemeyen görüşmecilere buradan teşekkürü borç biliriz.

KAYNAKÇA:

- AKARSU Ferdi, (2014) “*Batman: Dicle'nin Son Yezidileri*,” S. 250- **Atlas Dergisi**, s. 90-101.
- AKPINAR Turgut, (1995) “*Ölmekte Olan Bir Din Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları*”, **Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi**, İletişim Yayınları, Cilt 23, Sayı 133, s. 41-54.
- AKSOY Rojat, (2009) **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Diyarbakır, Mardin, Urfa Batman Geleneksel Köy Evleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AKTÜRK Ergün ve Diğerleri(2011)**Batso Batman İli Sosyo- Ekonomik Profili**, Kaya Grafik, Batman.
- ALLISON Christine, (2007) **Yezidi Sözlü Kültürü**, Çeviren Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul.
- ARAKELOVA Victoria, (2011).”*The Yezîdî Religion And The ‘Heretic’Milieu Of The Region*”, Çeviren İbrahim Kutluay, **Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri**, s. 261- 281.
- AYDIN Mehmet, “*Şeytana Tapma Yezidilerin İnanç Esasları*”**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XXIII. Cilt. s. 355-366.
- BEDLÎSÎ Şerefxanê (1997) **Şerefname**, Avesta Yayınları, Çeviren Ziya Avcı, Stocholm.
- BOZAN Metin, (2012) **Şêx Adî Bin Müsafîr; Hayatı, Menkibevi Kişiliği ve Yezîdî İnanıcındaki Yeri**, Nûbihar Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- BOZAN Metin, (2010) “*Yezîdîlerde Şêx Adi b. Müsafîr Algısı*”, **Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu**, Editör Nesim Doru. 877-888.

- BULUT Faik, (2003). **Ortadoğu'nun Solan Renkleri**, Berfin Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- COLLINS Andrew (2009), **Meleklerin Küllerinden**, Avesta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ÇAKAR Mehmet Sait, (2007) **Yezidilik, Tarih ve Metinler; Kürtçe ve Arapça Nüshalar**, Vadi Yayınları, Ankara.
- ÇELİK Sinan, (2011). "*Nav û Jêderka Êzdatiyê*", **Zend Dergisi**, Kış Sayısı İstanbul, 3-9.
- ÇUBUKÇU İbrahim Agâh, (1986) "*Yaşayan Yezidilik*", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XVIII. 23-36. Ankara
- DANACIOĞLU TAMUR Esra- GÖKÇEN Amed, (2007). *Êzîdî/Yezîdîliğin Dönüşümü Üzerine; Bir Atölyenin Ardından*, **Toplumsal Tarih**, Sayı 163, İstanbul. s. 8-10.
- Darülfünun, **İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, (1931). Tarihi, İctimai, Dini Felsefi, S. 20, İstanbul.
- DİMA Pîr,(2011) **Êzdiyên Serhedê: Sed sala XIX Destpêka Sed sala XX**, Çeviren Ezîzê Cewo, Do Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- DİNÇ Mehmet,(2010) *Tur Abidin'den Mezopotamya'ya Yezidiler*, **Notos Öykü Dergisi**, S. 20, Şubat- Mart, s. 100-103.
- EKİNCİ Nihat, (2011) **Petrolün Kenti Batman: Her Yönüyle Batman**, 2. Baskı, İstanbul.
- FARQÎNÎ Zana, (2011) **Ferhenga Kurdî Tirkî- Tirkî Kurdi/ Kürtçe Türkçe- Türkçe Kürtçe Sözlük**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul.

FERHAN Adnan Zeyan, (2011)"*Êzdiyati û Civaka Êzdiyan*",Çeviren M. Nesim Doru, **Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 283-305.

GUEST John, (2007).**Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mishefa Reş'm İzinde**, Çeviren İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

Iraklı Papaz İshok,(2001)**Yezidilerin Dini**, Çeviren Gabriyel Akyüz, Mardin.

IŞIK Zehra (2009) "*Yezîdîlik Teolojisi: Batman Yezidileri Örneği*", **I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve kültürü Sempozyumu**, İstanbul, 465- 481.

KALKAN Şêxmus, (2010).**Batman ŞehirPlanları ve Kent Bilgi Cetvelleri**, 3. Baskı, Batman.

KREYENBROEK Philip G, (2011). **Avrupa'da Yezidilik: Farklı Kuşaklar Dinleri Hakkında Konuşuyor**, Avesta Yayınları, İstanbul.

KREYENBROEK Philip G& Allison, (2008) **Kürt Kimliği ve Kültürü**, Avesta Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

KREYENBROEK Philip G.- REŞOW Xelîl Cindî, (2011) **Tanrı ve Şêx Adı Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Anlatılar**, Avesta Yayınları, İstanbul.

LAYARD Austen Henry, (2000).**Ninova ve Kalıntıları**, Avesta Yayınları, Çeviren Zafer Avşar I. Baskı, İstanbul.

LESCOT Roger, (2009).**Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri**, Avesta Yayınları Çeviren Ayşe Meral, İkinci Baskı, İstanbul.

OKÇU Davut, (2007)**Yezidilik ve Yezidiler**, Tablet Yayınları, Konya.

OMERXALÎ Xanna, (2007) **Êzdiyati, Civak, Sembol, Rîtuêl**, Avesta Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

- OMERXALİ Xanna & XANKİ Kovan, (2009) **Analiza Qewlên Êzidiyan**, Avesta Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- REŞİD Tosinê, (2010). **Êzdiyatî: Olekê Hê Jî Nenaskirî**, Lis Yayınları, Birinci Baskı, Diyarbakır.
- SEMENOW A. A., (1931) “*Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları*”, **Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihi, İctimai, Dini Felsefi**, S. 20, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul. s. 2-42.
- SEVER Erol, (2006). **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, Berfin Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- SUVARİ Ceyhan, (2011).”*Yezidilikte Kötülük Kavramı*”, **Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, s. 307-317.
- ŞANAK Musa, (1997). **Mezopotamya’da Dinlerin Doğuşu ve Gelişimi**, Aram Yayınları, İstanbul.
- ŞEN Mehmet Emin - ERTAN Hakkı- İSEN Zeynep, (2012). “*Batman Fakira Köyünde Bayram Geleneği (Êzîdî Pirlerinin Yaşadığı Köyde Yezdan Bayramı Kutlaması)*”, **Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, Sayı 1 s. 781-793.
- TAŞĞIN Ahmet, (2007)”*Yezidiler Becirmaniler Karaçiler*”, **Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar**, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, İstanbul. s. 177-195.
- TAŞĞIN Ahmet, (2009)”*Yezidilerde Sosyal ve Dini Yapı*”, **I. Uluslararası Batman ve Çevresi, Tarihi ve Kültürü Sempozyumu**, II. Cilt, s. 450-456.
- TOLAN Kemal, (2006) **Nasandina Kevneşopên Ezdiyatîyê**, Perî Yayınları, I. Baskı İstanbul.

TURAN Ahmet, (1987) **Güneydoğu Anadolu Yezidileri Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Adetleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.

ULUDAĞ Süleyman, (1988) **Türkiye Diyanet Vakfı, Diyanet İslam Ansiklopedisi**, “*Adi b. Musâfir*”, Cilt I, İstanbul, 381.

W Dergisi (2009) Ocak-Şubat 2009, S. 24 “*Beşek ji me Êzîdî û Ola Êzîdîtiyê*”, s. 42-56.

YALKUT Sabiha Banu. (2002) **Melek Tavus'un Halkı Yezidiler**, Siyah Beyaz Metis Güncel Yayınları, İstanbul.

YAŞAR Tanıl, (2008) **Çemberin İçindeki İnanış: Yezidilik**, Nokta Kitap, İstanbul.

“*Yezidilik*” **Türk Ansiklopedisi**, Cilt 33. s.441-443.

ZUKZUK Mahmut Hamdi, (2001/1422) “*el Yezîdiyyeti*”, **el Mevsuatü'l - İslamiyetü'l -Ametü**, Kahire, s. 1465-1466.

WEB KAYNAKLARI

İbrahim Arslanoğlu, “*Sosyal Bilimlerde Metot ve Araştırma Teknikleri*”, w3.gazi.edu.tr/~iarslan/arastek.doc 08.09.2012.

<http://dunyadinleri.com/yezidilik.html> 02.10.2011.

<http://toplumvetarih.blogcu.com/yezidi-inanclari-2/5151260>, 19.10.2011.

<http://www.midyat.net/yezidiler.html>, 19.10.2011.

<http://www.mezopotamya.gen.tr/m%C3%AErza-beg-m%C3%AErzik%C3%AA-zaza-%C3%AA-ridwan%C3%AA-i-makale,676.html>,

<http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/k%C3%BCrtler>, 15.10.2011.

<http://www.batman.gov.tr/icerikdetay.asp?PID=2>, 10.11.2011.

<http://www.besiri.bel.tr/il%C3%A7emiz-TR-48--3>, 07.11.2011.

<http://alternatif.blogcu.com/olu-deniz-parsomenleri-iii/8850228>, 22.02.2013.

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=1330, 01.08.2012.

<http://kutsalkitaplarvesahifeler.wordpress.com/category/1-kitaplar-ve-sahifeler/c-%E2%80%93manevi-metinler/hanok-kitabi/> 01.08.2012.

KAYNAK KİŞİLER

A) ÊZÎDÎ GÖRÜŞMECİLER (Soyad, ad sırasıyla)

Bulut Veysi, (2012) Erkek, Beşiri.

Güzel Sêvê, (2011) Kadın, 23 yaşında, Beşiri.

Özel Ako,(2011) Erkek, Beşiri.

Özel Guli, (2011) 67 yaşında, Kadın, Beşiri.

Özel Reyhan, (2011) kadın, 65 yaşında, Beşiri.

O. G. : Adını Vermek İstemeyen Bir Görüşmeci, (2011) erkek, çiftçi, Beşiri.

X. G. : Adını Vermek İstemeyen Bir Görüşmeci, (2011) kadın, ev hanımı, Beşiri.

X. 1. Adını Vermek İstemeyen Bir Görüşmeci, (2011) Kadın, Lise 10. Sınıf Öğrenci

X. 2. Adını Vermek İstemeyen Bir Görüşmeci, (2011) Kadın, Lise 12. Sınıf Öğrenci

B) MÜSLÜMAN GÖRÜŞMECİLER

Ekinci Bılnd (2011) Erkek, Hicrê Köyü

Ekinci Kamuran, (2011) Erkek, Hicrê Köyü

Ekinci Saim, (2011) Erkek, 68 Yaşında, Hicrê Köyü muhtarı

Ekinci Yasemin, (2011) 31Yaşında, Kadın, Hicrê Köyü,

Epaydın M. Emin, (2014) Erkek, Bahims Köyü Muhtarı

Kaya Gulistan, (2011) 43 Yaşında, kadın, Beşiri

Kırmızıtaş Pınar, (2011) 26 Yaşında, kadın, Beşiri.

Kırmızıtaş Serha, (2011) 59 yaşında Kadın, Beşiri.

Özek İbrahim, (2011) Erkek, 72 yaşında, Hopê Köyü,

EKLER**EKLER LİSTESİ**

EK-1:*Görüşmecinin üzerinde taşıdığı tavus kuşu tüyü*

EK-2: *Berat Hurcu:*

EK-3: *Berat*

EK-4: BOA, MVL, 39, 55, a.

EK-5: BOA, MVL, 39, 55, b.

EK-6: *Hicrê Köyündeki Şêx Reşo 'ya ait evden görünüm (Beyaz Ev), 2011.*

EK-7: *Şêx Reşo'ya Ait Mezardan Bir Görünüm*

EK-8: *Hicrê Köyündeki Êzîdî Mezarlığından bir görünüm, 2011.*

EK-9: *Hicrê Köyündeki Êzîdî Mezarlığından bir görünüm, 2011.*

EK-10:*Hicrê Köyündeki Êzîdî Mezarlığı Kapısından bir görünüm 2011.*

EK -11: BOA, MVL, 602, 76, a.

EK- 12: BOA, MVL, 602, 76,b. .

Ek- 13: BOA, MVL, 31, 53.

Ek-14. *Tawisî Melek tarafından Hz. İbrahim 'e indirilen koç resmi*

Ek- 15: *Batmanın Beşiri ilçesindeki Êzîdî bir ailenin evinde yer alan tablo, 2011.*

Ek- 16.Êzîdî mezarlarında görülen ışık cihazı

Ek- 17. Êzîdî mezarlarında görülen ışık cihazı

EK-18: Başbakanlık devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı harita 1.

EK- 19. Başbakanlık devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı harita harita 2.

EK-1:

Görüşmecinin üzerinde taşıdığı tavus kuşu tüyü

EK-2:

Berat Hurcu:

EK-3:

Berat

EK-5:

BOA, MVL,39,55, b.

صورتها جا کو کتبہ لکھو
 کورستانہ ایلی داخلہ کانہ دیار یکسختن تابع شیخی قضیہ رضافہ ضیری فریسی مقلدین اولیاب بودن انتم قیلمد مردودہ بزیری
 یکر اولدو اولونک دورسی قانی مسور ولدیرو ایلیم نیر لویا: مذکور وظایفانتم سرباہ قضیہ اولیاب بودن انتم علی نیکم یاقول و علم
 انجده اولادہ نمودیم کمنه مقول وقلم و درسی ہر صلح معلوم ایلیم اضا ابرارک سبلدینک قلم اوشی قضیہ قضایہ مذکورینہ و در
 اولادہ و قلم و اعلام ترکی ایلیم زیری لاورنظم و قلم اولک ایلیم ایلیم ایلی بر قضیہ لویا: مذکور قاضی حادینوشی بہت ایلیم اولونک
 اسخار و استخراج اکتہ و قلمی مذکورک غایای سہ روزہ استازان لایقکسہ اولدوقیمہ یونما ایلیم سندان نروردینہ قدر و قول اولونک
 کسبہ و توفیقی قضیہ قانقلم سارلم طرفہ لویا: کور و اسخار و ما لدر اعلام ترکی ایلیم ایلیم و قلم قضیہ طبا نیکمی سہ لایقکسہ و قلم
 قلمہ اولکہ بزینق و قلم لویا: کور و اسخار و ما لدر اعلام ترکی ایلیم ایلیم و قلم قضیہ طبا نیکمی سہ لایقکسہ و قلم
 قانقلم سارلم طرفہ لویا: کور و اسخار و ما لدر اعلام ترکی ایلیم ایلیم و قلم قضیہ طبا نیکمی سہ لایقکسہ و قلم

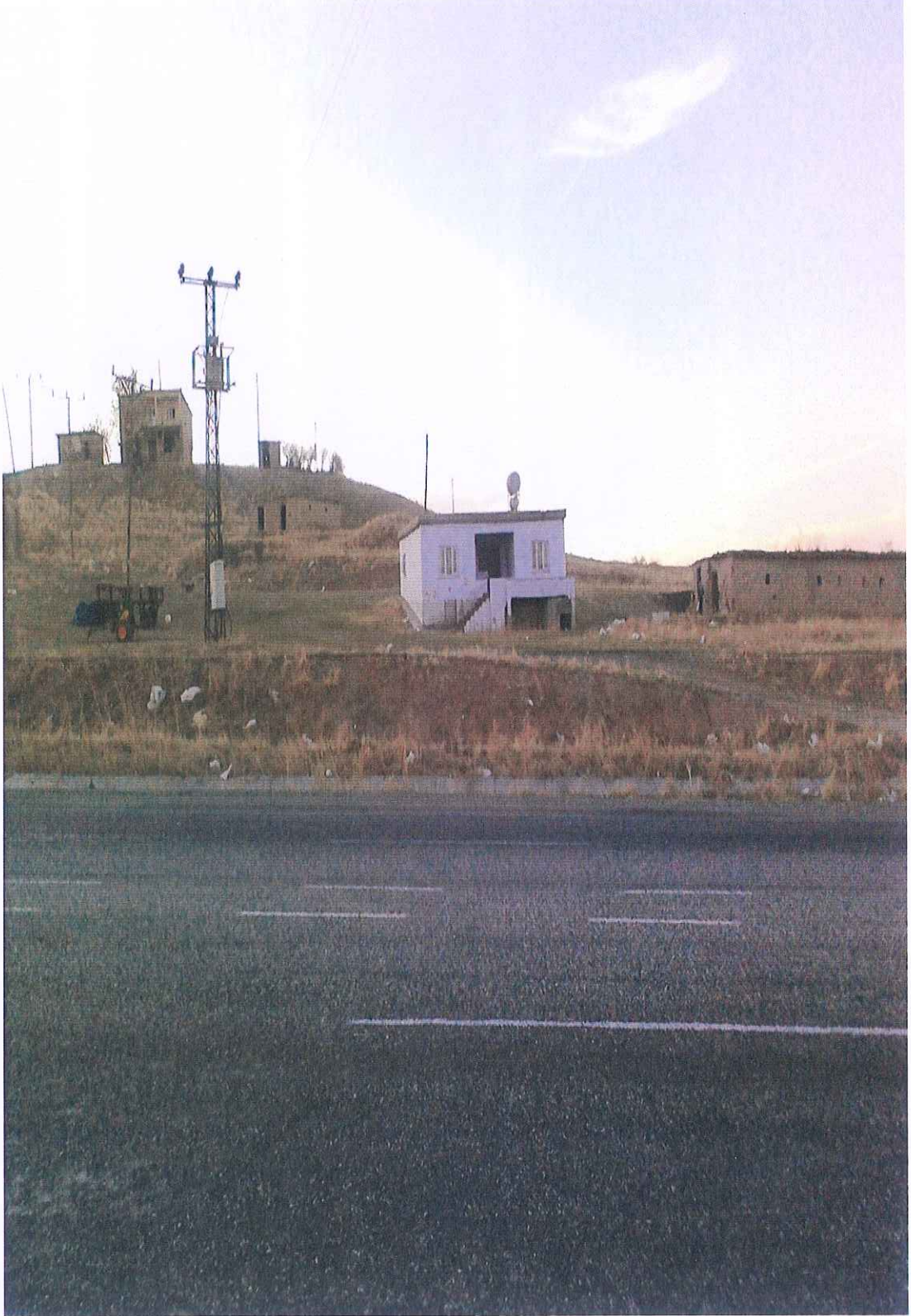
لک
 و ایلیاب
 کورستانہ

EK-6:

Hicrê Köyündeki Ő x Reşo'ya ait evden görünüm (Beyaz Ev), 2011.

EK-7:

Şêx Reşo'ya Ait Mezardan Bir Görünüm

EK-8:

Hicrê Köyündeki Êzîdî Mezarlığından bir görünüm, 2011.

EK-9:

Hicrê Köyündeki  z d  Mezarlığından bir görünüm, 2011.

EK-10:

Hicrê Köyündeki Êzîdî Mezarlığı Kapısından bir görünüm 2011.

Ek-14.

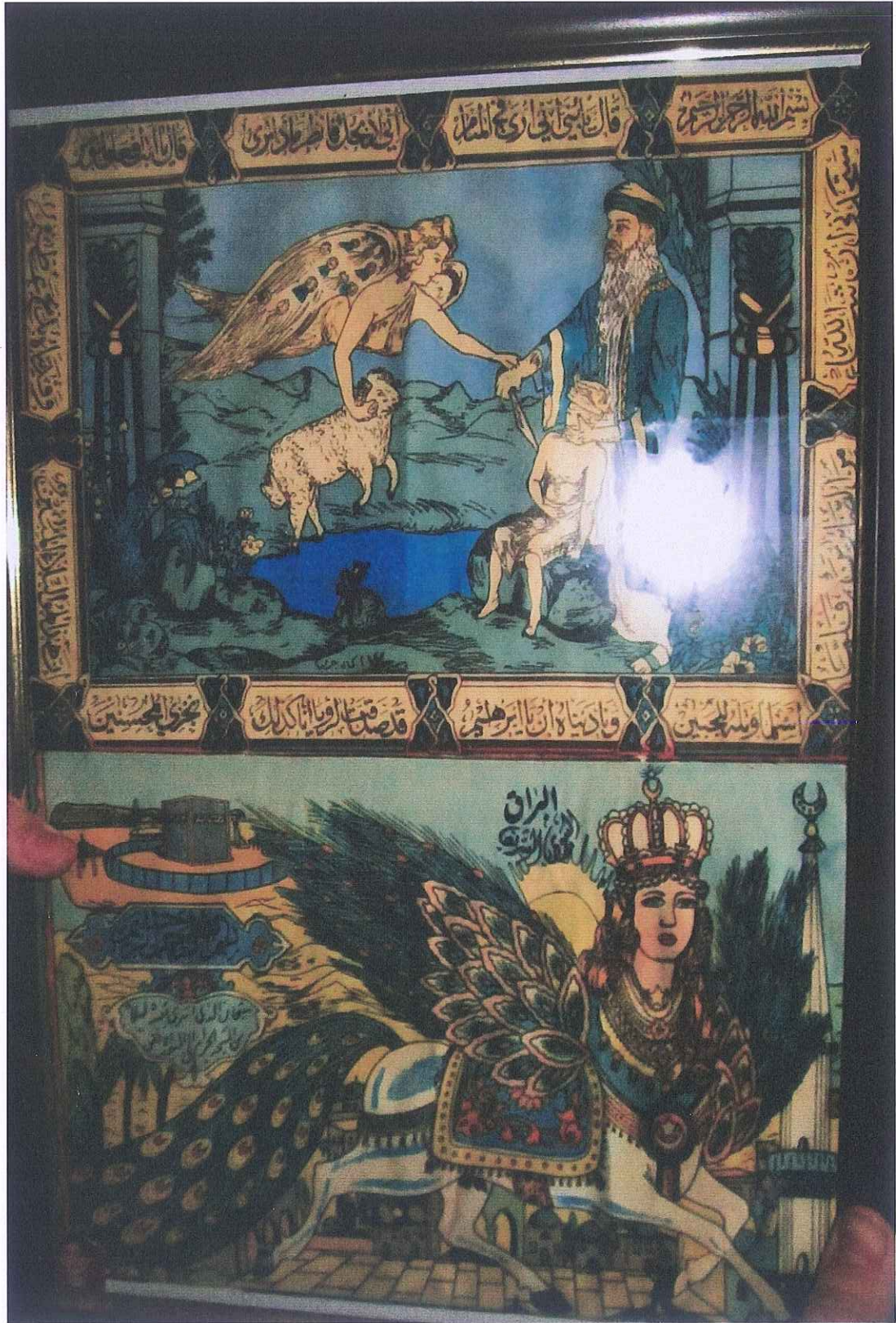
Tawisî Melek tarafından Hz. İbrahim'e indirilen koç resmi

Ek- 15:

Batmanın Beşiri ilçesindeki Êzîdî bir ailenin evinde yer alan tablo,2011.

Ek- 16.

Êzîdî mezarlarında görülen ışık cihazı

Ek- 17.

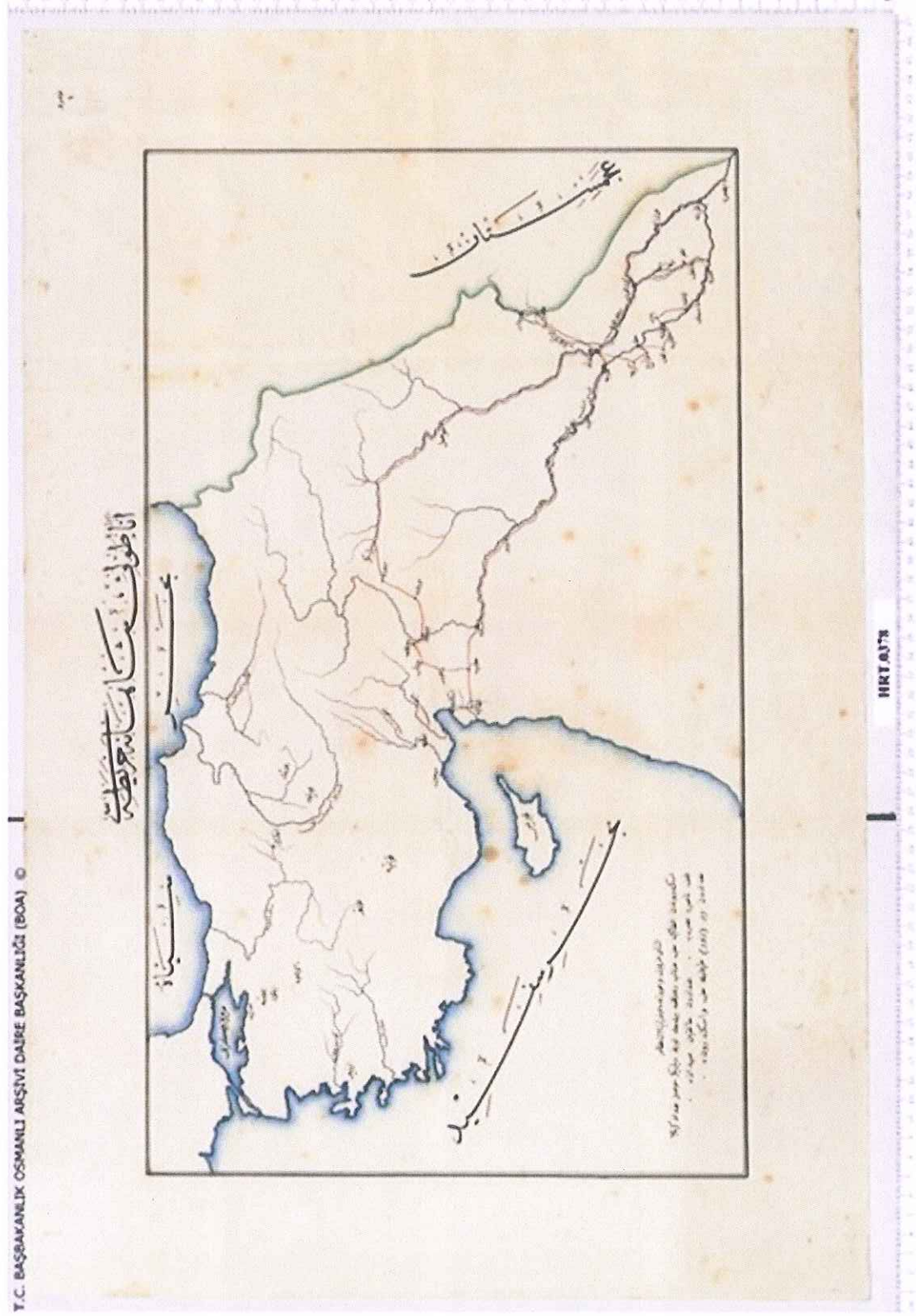
Êzîdî mezarlarında görülen ışık cihazı

EK-18:

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı harita 1.

EK- 19.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, harita 2.

